VIENO SKERSGATVIO FILOSOFIJA

ALEKSANDR PIATIGORSKIJ

Sofoklis

ALEKSANDR PIATIGORSKIJ

Vieno skersgatvio filosofija

Iš rusų kalbos vertė
Algirdas Kugevičius

Sofoklis
VILNIUS, 2016

UDK 821.161.1-31
Pi-04

Versta iš:
Александр Пятигорский.
Философская проза, том I.
Москва: Новое Литературное
Обозренуе, 2011

ISBN 978-609-444-182-0

VIENO SKERSGATVIO FILOSOFIJA

Arba vieno rusų filosofo
dar nesibaigusio gyvenimo istorija,
papasakota autoriaus ir kai kurių kitų,
daugiau ar mažiau rusų filosofų

„Apgailėtini minties švaistymo čempionai“[1]

Brangūs skaitytojai! Pateikiame jūsų dėmesiui bene populiariausią Aleksandro Piatigorskio kūrinį – romaną „Vieno skersgatvio filosofija“. Piatigorskis, garsus filosofas ir orientalistas, yra parašęs dar du romanus: „Prisiminsi keistą žmogų...“ ir „Nusenęs žmogus mieste“. Šių romanų išleidimo eiliškumas visai nereiškia, kad jie buvo tokia seka ir parašyti. Aleksandro Piatigorskio romanų parašymo chronologiją[2] nustatyti labai sunku, jei apskritai įmanoma. Drįstu teigti, kad paskutinis išleistas Piatigorskio romanas buvo pradėtas bemaž prieš jam pradedant rašyti „pirmąjį“ romaną „Vieno skersgatvio filosofija“, o baigtas prieš pabaigiant „antrąjį“ – „Prisiminsi keistą žmogų...“ [Romano „Nusenęs žmogus mieste“ tekstas buvo rastas bemaž atsitiktinai – tik todėl, kad, anot paties Piatigorskio, jis, autorius, nesugebėjo jo rasti tarp popierių ir laiku sunaikinti (o sunaikino Aleksandras Moisejevičius savo tekstų tikrai daug).] Taigi Aleksandro Piatigorskio romanai negali būti susieti su konkrečiais jo kūrybos periodais, nes jo kūryba tokių periodų neturėjo. Romanai buvo kuriami dvidešimt penkerius

1. Visos citatos, kurių šaltiniai nenurodomi, paimtos iš romano „Vieno skersgatvio filosofija“.
2. Chronologija čia minima elementariausia prasme. Nebuvo taip, kad A. Piatigorskis užbaigtų vieną romaną, paskui kitą ir t. t.

metus, susipindami ir pertraukdami vienas kitą. Jokios tikslios sekos čia nustatyti nepavyks, tad vargu ar bus įmanoma ir kokia nors autoriaus nueito „kūrybinio kelio“ koncepcija. Beje, laikų painiava – toli gražu ne vienintelė staigmena, su kuria susiduriame kalbėdami apie Aleksandro Piatigorskio prozą.

Tačiau grįžkime prie „Vieno skersgatvio filosofijos“. Aleksandras Piatigorskis rašė šį romaną dešimt metų (nuo 1976 iki 1986) – ne ką daugiau nei po dešimt puslapių per metus. Rašė, kada tik papuldavo – prie kavos puodelio iki arba po paskaitų, tarp susitikimų, pokalbių, filosofinių veikalų, straipsnių, esė. Rašė, kur tik papuldavo – universiteto kabinete, Londono baruose, traukiniuose, lėktuvuose, tėvų bute Jeruzalėje, per vakarėlius draugų namuose. Rašė ant sąskaitų popierių, servetėlių ir akademinių aplinkraščių. Ant cigarečių pakelių – metro arba gatvėje; ant nuplėštos skiautelės, kažkieno autobuse paliktos ant gretimos sėdynės. Kitaip tariant, rašė tarp reikalų ir tokiais nepagarbiais probėgšmais (štai antroji staigmena), kad iš jų nustatyti kūrybos metodą būtų nerimta. Antra vertus, galima pasakyti, jog tai ir yra kūrybos metodas, arba toji tarpinė situacija (ne tik formalia prasme), kuri nepaiso vietos, laiko ir autoriaus pareigų, todėl ir pats autorius niekam nieko neskolingas; jis – visiškai laisvas.

Taigi, po dešimties metų Aleksandras Piatigorskis nusprendė, kad „Vieno skersgatvio filosofija“ baigta. Jis padėjo paskutinį tašką ir ėmė rinkti tai, ką parašęs (surado, aišku, ne viską). Paskui pasiėmė liniuoto popieriaus lapų ir viską švariai perrašė (nereikia aiškinti, kad „perrašyti“ ir „skaityti“ – dvi visiškai skirtingos sąvokos, kurios nebūtinai sudaro porą). Ir tik vėliau prasidėjo darbas su tekstu.

Jis atrodė taip: Aleksandras Moisejevičius suplėšė ir išmetė, daugiausia – iš pabaigos, lygiai trečdalį teksto (Piatigorskis mėgo matematinį tikslumą), ir, kur reikėjo, pernumeravo puslapius. Tuo viskas ir baigėsi.

Rankraščiai gal ir nedega, bet išmetami, pasimeta, taigi dingsta. Bent jau taip buvo Aleksandro Piatigorskio atveju. Dar sovietų laikais prapuolė knygos „Budos gyvenimas" rankraštis. Piatigorskiui gyvenant Londone, buvo dingęs knygos „Who is Afraid of Freemasons"[3] rankraštis. (Tiesa, jis buvo paliktas taksi ir vėliau staiga atsirado. Policininkas, radęs Piatigorskį Londono universitete, jam tą rankraštį grąžino.) Prapuolė ir dar daug ko. Dingo ir „Vieno skersgatvio filosofijos" rankraštis kartu su autoriaus sunaikintu vienu trečdaliu teksto. Ką gi, ačiū autoriui ir už tai, kad jis išsaugojo mums bent du trečdalius, perrašęs tekstą prieš „pamesdamas" rankraštį.

„Vieno skersgatvio filosofija" išleista rusų kalba penkis kartus[4]. Pirmą kartą šis romanas 1989 metais buvo publikuotas Londone, leidyklos „RR Press". Vėliau – Maskvos leidyklų „Progresas" (1992), „Rusų kultūros kalbos" mokykla 1996) ir „Naujoji literatūros apžvalga" 2005, 2011). 2005-ieji ir buvo mano tradiciškai nesėkmingo bandymo priversti Aleksandrą Piatigorskį perskaityti teksto redakcijas metai. Man nepavyko, nes grįžimo prie to, kas papasakota „Skersgatvyje", nebuvo autoriaus „žemėlapiuose". Jis visiškai nenorėjo atkurti tų „erdvių", iš kurių išėjo sąmonė, kartodamas, kad „sąmonė negrįžta į nors vienąsyk jos paliktą vietą".

3. „Kas bijo masonų".
4. Ši knyga taip pat buvo išversta į vokiečių (*Philosophie Einer Gasse*, Wien, 1997, Wespennest Edition), italų (*Filosofia di un Vicolo*, Bologna, 2004, Edizioni Pendragon) ir latvių (*Kādas šķērsielas filozofija*, Rīga, 2010, Liepnieks & Ritups) kalbas.

Paliktą, nes **tenai** sąmonės jau viskas buvo padaryta – gerai ar blogai, kaip pavyko, bet – padaryta. „Skersgatvis" ir *tėra* tai, ką fiksavo autoriaus sąmonė **tada**, kai buvo rašyta knyga, – fiksavo, kol **norėjo**, o **dabar** autoriaus paliktos erdvės tapo sąmonei svetimos ir nebedominančios.

Šiaip ar taip, Piatigorskis noriai sutiko, kad „skersgatvį būtų ne pro šalį pavalyti", bet iškėlė sąlygą – nepainioti autoriaus į šį užsiėmimą. Taip aš, žmogus atėjūnas, įgijau neribotas galimybes bet kaip taisyti tą – ne mano – filosofinį Obydenskio skersgatvį[5], kuris turėjo visai kitus šeimininkus. Šia teise aš pasinaudojau. Vis dėlto vėlesniais metais man pavyko, pasitelkus priekabes, apkalbas ir įtikinėjimus, kelis kartus pasikalbėti su autoriumi apie romaną. Mes neskubėjome ir... nesuspėjome. Baigti darbą man teko vienai, nepastebimai atsargiai, prabėgomis prisimenant autoriaus mestas pastabas, atspėjant (arba ne) mintines santrumpas ir prasmines pereigas. Šią paskutinę (ir vienintelę) romano „Vieno skersgatvio filosofija" redakciją mes jums, skaitytojai, ir pateikiame.

Tačiau pakaks apie teksto kūrimo istoriją.

Dabar pakalbėsiu apie patį tekstą, bet iš pradžių – šiek tiek apie „Vieno skersgatvio filosofijos" **svetimumą**[6].

Aleksandras Piatigorskis „Vieno skersgatvio filosofiją" vadino sąmonės romanu. Ir tiems, kurie klausinėjo apie prisiminimų ir pramanų santykį knygoje, teko likti be patenkinamo atsakymo (trečioji staigmena), nes realybė autoriui – tai, kas yra sąmonės faktas, ir nieko daugiau.

5. Obydenskio skersgatvis: gatvė Maskvos centre (Chamovnikuose). Joje stovi Pranašo Iljos Obydennovo Šventykla (Храм Илии Пророка Обыденного). Pavadinimas šiam skersgatviui duotas 1922 m. pagal tos šventyklos pavadinimą. – Vert. past.

6. Žodis „svetimumas" čia vartojamas „kitoniškumo", negalimumo „pritraukti" prie ko nors laukiamo ir įprasto reikšme.

O sąmonės faktu gali tapti bet kas – netgi sapnas, net išsigalvojimas, netgi atminties blyksnis. Įdomu pažymėti: autorius ne kartą buvo demaskuotas, kad „Skersgatvyje“ nėra „gyvenimo tiesos“. Būtent „gyvenimo“, būtent „tiesos“ ir kaip tik „Skersgatvyje“! Ir išties verta susimąstyti – argi galėjo berniukai, vieni iš knygos herojų, kalbėti apie **tokius** dalykus – ne tik nevaikiškus, bet ir nepaprastus, keistus? O berniukai iš Antrojo Obydenskio skersgatvio, kuriems antroje ketvirtojo dešimtmečio pusėje (taip datuojama romano pradžia) buvo po devynerius–trylika metų, iš tikro kalbėjo velniaižin ką: apie piktuosius burtininkus, užbūrusius Maskvą, „o ten jau žmonės patys kankina ir drasko vieni kitus“ (informacijos šaltinis – Harikas Peršeronovas, kuris dar tvirtino esąs „susijęs su slapta gerųjų burtininkų sąjunga“); apie Hėgelį, kurio nepaklausė vokiečiai ir „apskritai visi žmonės“, ir todėl „amžinas tragiškas mokslinio mąstymo ir religijos prieštaringumas“ kol kas nepaseno (Roberto pranešimas); apie daiktuose glūdinčias paslėptas prasmes, kurias gali perskaityti tik išrinktieji (vėl Robertas); apie raudonarmiečius, išžudžiusius krikščionis, ir dar kažkokius kitus žmones, kurie nužudė raudonarmiečius (Nikos teorija, vieno iš romano herojų pavadinta „rūšių išnykimo teorija“).

Manau, kad klausimus apie įvykių tikrumą išprovokavo apgaulingas „Vieno skersgatvio filosofijos“ dokumentalumas (pavadinkime tai ketvirtąja staigmena). Kai kurie norėjo rasti romane „epochos dokumentą“, bet nerado, nors autorius tikino, kad romano veikėjai yra visiškai realūs žmonės, gyvenę Obydenskio skersgatviuose ketvirtajame dešimtmetyje ir Arbato skersgatviuose – antroje penktojo dešimtmečio pusėje. Ką jau kalbėti apie įvairių laikotar-

pių Paryžių ir Londoną, kur pasirodo dargi istoriniai personažai – Georgijus Ivanovičius [Gurdžijevas][7] ir Artūras [Kiostleris][8]. Be abejo, klaidinga linkme veda ir tai, kad į knygą įtrauktas pats autorius – Aleksandras Moisejevičius Piatigorskis – su jam būdingu klausinėtojo „neprideramumu" ir senstančiu optimizmu. Bet vis dėlto.

Pratarmėje autoriaus perspėjama, kad „filosofas stebi ne gyvenimą, o sąmonės gyvenseną" ir kad pasirinkusiam filosofavimą „kelio atgal, į normalų gyvenimą, nebėra". Jam nebėra ir paties „normalaus gyvenimo"; tėra faktai, įvykiai ir aplinkybės, kurias vėliau reikia „sąmoningai *neutralizuoti*". Štai ir mūsų amžini berniukai – Nika, Henia ir Saša – tik apsimeta gyveną, o iš tikrųjų jie filosofuoja; „atsiskyrę" nuo rūpesčių ir sielvartavimų, jie be perstojo kalbasi, ketvirtajame, penktajame ir aštuntajame dešimtmetyje darydami vieną ir tą patį – stengdamiesi atspėti paslėptas prasmes, glūdinčias „daiktuose" (pamenate jų vaikiškus samprotavimus?). Jie nuo nieko nepriklausomi ir neturi biografijos, nors giminaičių perdėm pakanka, ypač Nikai: pradedant puikiu, žaviu seneliu Timofejumi ir baigiant daugybe brolių bei seserų, nepasirodančių scenoje. Ir iš kurgi rastis tai **jų** biografijai, jeigu greitai „...praeitis, būdama *įprasminta*, panyra į prasmę drauge su jos – praeities – tragiškumu ir neištaisomumu; ten pat „nugrimzta" vykstančių dalykų svarba ir ateities neatšaukiamybė". Herojai taip pat beveik nepatiria siužetinių vingių, nebent vaikiškus pusiau mistinius nuotykius. Iš bendros nesiu-

7. Georgijus Gurdžijevas – (1866?–1949) filosofas, mistikas, kompozitorius ir keliautojas, taip pat dvasinis mokytojas, savo veiklą skyręs žmogaus saviugdai kasdieniame gyvenime. – Vert. past.
8. Arthur Koestler – Vengrijoje gimęs žydų kilmės britų rašytojas ir žurnalistas (1905–1983). – Vert. past.

žetinės taisyklės išsilaužia tik Nika (beje, ir bemaž visa ketvirtojo dešimtmečio Maskvos mistika tenka jo daliai), 1938-aisiais fantastišku būdu pranykstantis iš Maskvos ir išnyrantis iš nebūties 1975-aisiais Anglijoje. Beje, personažams ir nereikia šių gyvenimo „išorinių vingių", nes situacijų ir „dalykų", leidžiančių kontempliuoti, visuomet yra daugiau nei gana.

Skersgatvio gyventojų beveik neįmanoma užklupti ir panaudoti, taip sakant, savo, skaitytojo, interesams, tai yra pritaikyti jų sau arba nors patikrinti jų **atpažįstamumą** (penktoji staigmena). Mums, gyvenimo „dalyviams"[9] nėra **už ką jų teisti**, nes romano herojai, tie keisti pašaliniai stebėtojai, priklauso mums svetimai realybei, kurios „vertinimo kriterijų" (paprastai kalbant) mes nežinome. Filosofas „neskaičiuoja tikslo pasiekimo etapų, o stebi *sąmoningo ėjimo taškus.* Ir būtų juokinga, netgi kvaila, jeigu jis „laisvai leistųsi kitiems kažką nurodinėti": tikslo žmogus negali realiai naudotis *laisvai praeinančiu vyksmu.* Jo žodžiai ir darbai niekam nebus naudingi".

Pokario metais naujasis romano veikėjas Andrejus – eilinis sąmonės genijus, kurio nebuvo ketvirtojo dešimtmečio skersgatvyje, paklaus jau suaugusių, bet **išsaugojusių save pokalbiui** Henios ir Sašos: „Kodėl kitose Maskvos vietose ir visame kosmose žmonės arba gyvena, arba miršta, o mūsų idiotiškame skersgatvyje jie tartum gyvena, tartum ne?" Iš tikrųjų, toks retas (negi laimingas?) sugebėjimas atsiriboti nuo savo ir kitų gyvenimo suteikia romano veikėjams tam tikro nekūniškumo ir vaiduokliškumo. Skersgatvio gyventojai, tarp jų ir dievų numylėtinis senelis Timofejus, tarsi

9. Tai tinka tik tiems, kurie patys save laiko „gyvenimo dalyviais", o ne nuo jo atitrūkusiais kontempliuotojais.

nustūmė šalin tą labai įprastą, **sudarančią** ir mūsų būčiai kryptį **suteikiančią būtinybę**, be kurios mes[10], „tikslo žmonės“, nedrįstame nė įsivaizduoti savęs ir kitų, – be kurios tarp mūsų ir gyvenimo įsigali tuštuma. O jei tikėsime tuo, ką sako Piatigorskis, kurio pozicija romane sąmoningai neapibrėžta[11] (neatsitiktinai romano Saša dažniausiai apsiriboja klausimais, leisdamas autoriui „meluoti kitų žodžiais“[12]), tai nėra ko čia bijoti, dargi atvirkščiai: „Juk jei net nieko nėra tarp tavęs ir gyvenimo, ten yra Dievas arba Sąmonė.“

Kažkas man girdint prasitarė, kad „Vieno skersgatvio filosofija“ – tai pasityčiojimas iš sveiko proto ir blaiviai mąstančių žmonių, dargi pasikėsinimas į gyvenimo neišvengiamybę. Nė neketinu ginčytis ar teigti, jog taip nėra. Noriu tik pažymėti, kad žodžiai „sveikas protas“ arba „gyvenimo neišvengiamybė“ ištraukti iš tokios kalbos, kuria kalbėti „Skersgatvyje“ neįmanoma – pokalbis neišvengiamai nukrypsta nuo romano. Reikšminga, aišku, ne mesta pastaba, o tai, kad beveik visuomet, kai pradedama kalbėti apie „Vieno skersgatvio filosofiją“, apibūdinimo kalba tik slysta romanu, nė kiek jo nepaliesdama (šeštoji staigmena). Kitaip tariant, toji apibūdinimo kalba yra labiau susijusi su literatūriniais kalbančiųjų ir rašančiųjų (tarp jų – ir šios pratarmės autorė) įpročiais nei su „Vieno skersgatvio filosofijos“

10. Vėlgi žodis „mes“ gali būti susietas tik su tais, kurie save laiko „tikslo žmonėmis“.

11. Išimtis gali būti tik abstrakti ir konkreti pratarmė. Reikėtų pridurti, kad, kalbėdamasis 1995 metais su mokiniu ir draugu Arniu Ritupsu, Aleksandras Piatigorskis pasakė apie „Vieno skersgatvio filosofiją“: „Juk tai romanas, tai nerimta“. Dar jis pažymėjo, kad kategoriškai netapatina savo pozicijos su „skersgatvio genijų“ pozicija.

12. Aleksandro Piatigorskio posakis.

tekstu. Panašu, jog dar nerastas toks požiūrio į Aleksandro Piatigorskio prozą kampas, toji **visiems svetima vieta**, iš kurios tas tekstas būtų pamatytas ir perskaitytas.

Beje, reikia pasakyti, kad skaitytoją klaidina ne tik menamas „Skersgatvio" dokumentalumas (jau minėtas), bet ir tai, kad pirmieji romano puslapiai ruošia skaitytoją būsimajam **neegzistuojančiam** siužetui. Autorius, nė nemirktelėjęs – visai klasikiniu būdu, pristato kiemo berniukus. Priešais mus rutuliojasi ekspozicija – mums pristatomų herojų vaikystės „aplinka" Maskvos fone, antroje ketvirtojo dešimtmečio pusėje. Bet tai ir viskas. Čia autorius palieka skaitytoją, iš tiesų mėtydamas jam savo nebaigtų siužetų spiras, o pats veržiasi į pokalbius apie tai, kas **svarbiausia** (pavyzdžiui, apie atsitiktinumą ir lemtį, apie paslėptą nuo mūsų proto, *„nepasireiškusią"* mirtį), – pokalbius, kurie nukrypsta nuo įvykių atgaminimo ir aprašymo, nuo į save atsigręžto gyvenimo siužeto. Ir tik atgaline data, grįždamas į pradžią, pradedi numanyti, kad ir ekspozicija bylojo **ne apie tai** – ne apie aplinką bei aplinkybes, o apie **prasmes**, kurias, pasak senelio Timofejaus, reikia *„perleisti per save"*, ir būtent apie kurias rašoma knygoje.

Surizikuosiu išsakyti prielaidą: „Vieno skersgatvio filosofijos" ypatingumas yra būtent tas, kad autorius **nepasakoja istorijos**. Istorija[13], jeigu ji yra tokia iš tikrųjų, turi „priežastis" ir „tikslus". Istorija – tai izoliuotas, savyje užsidaręs įvykis (ar įvykiai), iš kurio (kurių) pašalinami visi nereikalingi, šalutiniai dalykai, nes istorija siekia tvarkos ir pabaigos. Nieko tokio negalima pasakyti apie „Skersgatvį". Čia nėra ir negali būti nei izoliacijos, nei pabaigos;

13. Žodis „istorija" čia ir toliau vartojamas „siužeto", o ne studijuojamo dalyko reikšme.

svetimos „šalutinio“ ir „nereikalingo“ sąvokos, nes „tekstas filosofui yra tai, kas sudaryta iš kokio nors mąstymo, kokio nors – būtinai pozityvaus – žinojimo. Filosofas negali prastai žinoti..., nes jis tuomet ne filosofas“. Be to, papasakota istorija **išlieka** – jos tėkmėje, niuansuose ir vingiuose, o „Skersgatvio“ „istorija“, „išsitraukdama“ iš gyvenimo tėkmės ir pereidama į prasmes, baigiasi kiekviename žingsnyje, nelauktai iššokdama visai kitokiame pokalbio vingyje. Pasak „Skersgatvio“ personažų, mes turime arba gyvenimo įvykį (kuris, nebūdamas išmąstytas, toks ir lieka, laikydamas mus praeityje), arba sąmonės faktą (jei sąmonė tą įvykį mąsliai atspindėjo ir jo „atsikratė“). Rinkitės. Romano herojai pasirinko, tad „grynų“ gyvenimo įvykių ir aplinkybių, išplaukiančių viena iš kitos ar paliktų tokiomis, kokios jos yra, už mąstymo ribų, knygoje mes nerasime, bet aptiksime visai kitą realybę – tam tikrą „nenutraukiamą pokalbį“[14], be kurio nebūtų skersgatvio filosofijos ir kuris „palaiko“ kompozicinę romano vienovę, nepaisant to, kad jam visiškai svetimi literatūriniai dėsniai ir taisyklės.

Autoriui visai nereikia motyvuoti herojų pasirodymo ir dingimo. Jam nebūtina siužetu knygoje išlaikyti personažus, kurie patys **iškrinta iš pokalbio** (kaip, pavyzdžiui, iškrito sąmonės genijus Robertas, netikėtai pasirinkęs „normalų gyvenimą“). Piatigorskis nesigailėdamas paleidžia ir tuos, kurie pasirodo romane tik vienam pokalbiui, kurių –

14. „Nenutraukiamas pokalbis“ – Aleksandro Piatigorskio straipsnio pavadinimas. Šio pavadinimo istorija tokia. 2004 metais Arnis Ritupsas papasakojo Aleksandrui Moisejevičiui apie amerikiečių filosofą Robertą Brenomą, kuris į Arnio klausimą: „Ko Jūs labiausiai bijote?“ – atsakė: „Pokalbio nutraukimo“. Po dviejų valandų ant Piatigorskio stalo atsirado pirmieji prirašyti lapai. Šie užrašai ir buvo straipsnio „Nenutraukiamas pokalbis“ pradžia.

už šio pokalbio ribų – filosofiniame Obydenskio skersgatvyje nebuvo ir nebus (pavyzdys – vairuotojas Samuelis nematytame sportiniame biuike). Taip pat sėkmingai autorius pamiršta herojus, kurie išneria iš gyvenimo vien tam, kad pasitarnautų kaip kontempliacijos „medžiaga“ ir visam laikui išnyktų iš knygos puslapių (tokius kaip Leonardas Adolfovičius scenoje su seneliu Timofejumi). Tokie personažai laisvai palieka romaną, nė kiek jam nepakenkdami. Jie nė nenutuokia, kad jų pokalbis yra kokio nors kito pokalbio dalis, tad bendroje „intrigoje“ nedalyvauja. Reikėtų pridurti, kad „Skersgatvyje“ pašnekovų nesieja jokie nutikimai ar aplinkybės. Jie nesudaro jokios siužetinės bendrijos (kai kurie kartais ir išgirs apie vienas kitą), nesiekia jokių romano tikslų. Jie laisvi išeiti arba likti. Ir pasilieka tik tie, kurie „nusišalinę“ nuo to, apie ką kalbama, kurie apsikrėtę „*tikruoju* pokalbiu“ arba „gyvenimo idėja – gyvenimo, kaip pokalbio apie tai, kas daug svarbiau pačiam gyvenimui“. To paties pokalbio, kuris prasidėjo (jei tik turėjo pradžią) prieš pirmąjį knygos puslapį ir tęsiasi po paskutiniojo, nepriklausomai nuo dalyvių sudėties.

Andrejaus Sergejevičiaus apibūdinimu, „Vieno skersgatvio filosofija“ – tai pasakojimas apie „**kitų sąmones**, perėjusias per autoriaus sąmonę“[15]. Objektyviai žvelgiant, čia akivaizdus užduoties sudėtingumas (nors jokių aiškių užduočių Piatigorskis sau neskirdavo). Pirma. „Sąmonių“ negali suvienyti įvykiai, siužetas, nuotaikos ar „dvasia“, kitaip tariant, jų sugretinimo ir sąveikos principas neaiškus. Antra. Nėra kokių nors „išorinių požymių“ ar formų, kuriomis remiantis būtų galima sąmonę aprašyti. Kitaip tariant, są-

15. Šią mintį Andrejus Sergejevičius išsakė, girdint „Vieno skersgatvio filosofijos“ autoriui, kartą atvažiavęs į Londoną.

monė (apie ją pasakojančiam) yra nevaizdinga ir šia prasme – antimeniška. Trečia. Sąmonė nekonfliktiška. Ji su niekuo dėl nieko nekovoja, „nepažįsta kainos ir užmokesčio“; kitaip tariant, ji nedramatiška ir visiškai neutrali. Ir galop – ketvirtas dalykas. Sąmonė nesiekia užbaigimo ir nutraukimo; ji tęsiasi anapus „knyginio“ laiko, skirto pasakojimui apie ją. Įvykis, vadinamas sąmone, neturi nei priežasties, nei pasekmės, nei neišvengiamos pabaigos.

„Vieno skersgatvio filosofijoje“ mums grąžina pažįstamus jausmus, nuotaikas ir dvasines kančias (su literatūriškai išreikštomis jų metaforomis) tiktai regresija, kurią Piatigorskis skrupulingai pastebi Sašos ir kitų savo romano veikėjų paveiksluose. „Regresija (anot autoriaus) – tai sąmonės leidimas būti veikiamai mūsų vidinio gyvenimo, kai šis jau pradeda *atsiskirti nuo sąmonės gyvenimo*“ ir tarsi į piltuvą traukti mus į niekur. O „niekur“ ir yra **sava** vieta, skirta grįžimams, išgyvenimams ir jų pasikartojimams. „Nėra nieko baisiau, – sakė Piatigorskis, – nei dabartiniu metu mąstyti. Ne šiandien po visų darbų. Ne rytoj popiet. O dabar. Patogaus laiko mąstymui nebūna.“

Vienas rusų filosofas vienąsyk pasiskundė Piatigorskiui. „Žinote, Aleksandrai Moisejevičiau, – pasakė jis, – mano idėjos nuolat vagiamos, ir aš randu jas tai šen, tai ten, ir jau pasirašytas svetima ranka.“ „O! – suriko Piatigorskis. – Tai jūs laimingiausias žmogus! Matyt, jūsų idėjos labai vertingos!“ Iš paties Piatigorskio, pasak jo, niekas nieko nevogė. (Tai tiesa. Jis nesaugojo savo intelektualinės „nuosavybės“ ir nesidomėjo, kokiais keliais ji iškeliaudavo.) Galbūt tai ir paaiškina faktą, kad mėgstamu Piatigorskio užsiėmimu tapo idėjų vogimas iš savęs. Jis nesuvokiamai dosniai ir klastingai priskirdavo savo posakius ir pašmaikštavimus

tiek gyviems, tiek ir palikusiems šį pasaulį. Ir buvo ne kartą ir ne du sučiuptas taip darantis. Štai apie tai bylojantis mažas epizodas.

„Aleksandrai, – springdamas juoku tarė redaktorius kitame laido gale, – aš ką tik perskaičiau jūsų straipsnį su epigrafu iš Džordžo Bernardo Šou...“ „Irrr...?“ – prisimerkęs paklausė Piatigorskis, dviem pirštais pakėlęs akinius ant kaktos. „Atleiskite, – jau garsiai juokėsi redaktorius, – bet tą sąmojingą posakį, jūsų užrašytą kaip epigrafą, jūs pats ir sugalvojote praeitą savaitę man dalyvaujant priėmime pas Endriu. Pamenate?“ „Really[16]?“ – meilikaujamu balsu paklausė Aleksandras Moisejevičius, lėtai vėl nuleidęs akinius ant viršunosės. Jis visuomet klausdavo „really?“, kai būdavo nustebintas pašnekovo neadekvatumo. „Kaipgi taip? – neatlyžo redaktorius. – Mes su Jumis stovėjome apačioje, prie terasos, ir Jūs, pažvelgęs į mane, pasakėte...“ „Really?“ – dar sykį paklausė Piatigorskis, siekdamas žiebtuvėlio. Redaktorius pasiuto. „Brangus profesoriau, – tarė jis, – manykite, ką norite, bet Džordžas Bernardas Šou tų žodžių *niekada nebuvo parašęs*, girdite? *Niekada*, patikėkite manimi!“ „Ooo! – ištarė Piatigorskis, prisidegęs cigaretę. – O kaip jaučiasi jūsų žavioji žmona? Ir jūsų šaunusis tėvelis? Perduokite jam mano nuolankiausius linkėjimus ir pagarbą...“ Redaktorius sviedė šalin pypkę. „Štai, – pasakė Piatigorskis, užtraukdamas dūmą, – kaip reikia elgtis su redaktoriais – su jais reikia ne aiškintis, o kal-bė-tis.“

Šis žaidimas „sava, bet svetima“ – ne vien žaidimas, bet ir filosofavimo būdas, pozicija, netiesiogiai išdėstyta ir „Vieno skersgatvio filosofijoje“. Čia slypi du momentai.

16. Tikrai (angl.)

Pirmasis byloja apie **atsisakymą** to **savo**, kas, sąmonės išgvildenta, jau tapo (pamenate?) prasmėmis, nustojęs būti kasdienio gyvenimo įvykiu, tuo labiau – **savojo** gyvenimo. Tai – ne atmetimas svetimo, nereikalingo, kas, beje, tau ir taip nepriklausė, o atsitraukimas nuo „to savojo, kas jau išmąstyta". Ir jeigu nori laisvai eiti toliau (žinodamas, kad „bet koks savęs sekimas iškreipia laisvę"), šis darbas turi būti atliktas. Lengva pasakyti, bet tai įgyvendinti – be galo sunku. O Aleksandras Piatigorskis įgyvendindavo! Todėl, kad gyveno nepaliaudamas viskuo domėtis, linksmai, lengvai, iš paskos netempdamas laimėjimų ir nesėkmių naštos, neužsikraudamas ant pečių „savęs tokio, koks yra" su visomis įgrisusiomis jo būsenomis ir ypatumais. Piatigorskis keliaudavo neturėdamas bagažo, visiškai „atsipalaidavęs" – su budizmo sūtrų sąsiuviniu ir pakeliu cigarečių kišenėje. Prisimenate – tą, „laisvai einantį", neskaičiuojantį tikslo pasiekimo etapų, kuriuo „tikslo žmonės" niekuomet negalės pasinaudoti? Piatigorskis buvo kaltinamas lengvabūdiškumu ir nenuoseklumu. Jis erzino, nes leido sau tai, ko negalėjo sau leisti kiti, nes ėjo atsitolinęs ir atskirai, su niekuo nederindamas savo žingsnių. „Savęs sutapatinimas su kitu taip pat žudo žinojimo potenciją, kaip idiotiški bandymai susitapatinti su savimi..." – rašo „Vieno skersgatvio filosofijos" autorius.

O štai ir antrasis momentas. Mąstymas Piatigorskiui – tam tikra pokalbio atmaina: skiriasi nuo jo tik tuo, kad nėra pašnekovo ir oponento. Yra taip. Tavyje „apsigyvena" kažkas visiškai **svetimas**, kuris visuomet pasirengęs... Ir, nors įsitaisė tavo „asmeninėje" sąmonėje, jis kategoriškai nenori susitapatinti su tavimi, nes turi savo sąmonę, kuri yra tavo sąmonės išorėje ir skiriasi nuo jos. Tokių „svetimųjų",

neduodančių tau ramybės ir besikišančių į „pokalbį", gali būti daugiau, kiek tik nori (?); kai kuriuos jų, „užstrigusius" „Skersgatvio" autoriaus sąmonėje, aš pažinojau asmeniškai. Piatigorskis diskutuodavo su jais aistringai, azartiškai, žingsniuodamas virtuvėje ir mosuodamas rankomis; kartais džiugiai su jais sutikdavo, pripažindamas jų pranašumą, o kai kada būdavo susikrimtęs, nepasitikėdamas savo pergale. Autorystė jį menkai tedomino; atvirkščiai – jis šventai tikėjo, jog tas „svetimas" yra pašėlusiai protingas ir mąsto pribloškiamai tiksliai ir laisvai. Štai jums ir manija – nuo vaikystės – ieškoti šįkart realaus („įžmoginto") įdomaus pašnekovo, prie kurio, kaip sakė Piatigorskis paskutiniaisiais savo gyvenimo metais, jis „prišliaužtų skaudančiais keliais". Ir čia kyla klausimas: o kas gi iš tikrųjų vyko (ir iki šiol vyksta) „Vieno skersgatvio filosofijoje"? Ar buvo ten, romane, Nika, Henia, Harikas ir Robertas? Ar tai tik „savi svetimieji", atgiję kaip berniukai, – gryna mistifikacija? O jeigu ir buvo, vis tiek – ar nepriskyrė jiems Piatigorskis savo pokalbių su tais „svetimaisiais", be kurių, kaip tikino autorius, „labai sunku pasakoti apie bet kokius dalykus, kurie tave patį itin domina". Beje, nežinau. Gal ir ne visai taip. „Painiavą" su herojais pavadinsiu aštuntąja staigmena, kuri tikriausiai tėra mano išsigalvojimas.

„Vieno skersgatvio filosofija" nutrūksta per pusę žodžio, nes toliau eina tas mitinis trečdalis, kurį romano autorius išmetė. Pabaigos mes nežinome. Štai ir devintoji staigmena, paskutinė. Tačiau aišku viena: pokalbis tęsiasi, šiaip ar taip. Amžinieji berniukai – Nika, Harikas, Saša, Henia ir Robertas – sėdi Antrojo Obydenskio skersgatvio vidiniame kieme, ir Saša, tabaluodamas kojomis, tarsi netyčia paklausia: Robertai, o ką tau vakar Nika kalbėjo apie Hėgelį?..

Perspėjimas

Visi čia aprašyti asmenys, vardai, pavardės ir biografiniai faktai yra *visiškai tikri*, kaip ir kitos gyvos būtybės, taip pat negyvi daiktai, geografiniai pavadinimai bei istorinės datos. Išnašų numeracija knygoje – vientisa.

Aš visiškai įsitikinęs, kad visa, kas man nutiko, jau buvo pačioje mano gyvenimo pradžioje. Visi tolesni įvykiai, faktai ir aplinkybės tebuvo išgyvenimas ir suvokimas to, kas tada (aš nežinau – kada?) man nutiko[1].

„...if it could be cut out of my past I should still be utmost exactly the man I am.“

C. S. Lewis. Surprised by Joy[2]

1. Nikolajaus Ardatovskio laiško, rašyto autoriui 1975 m. kovo 21 d., ištrauka.
2. „...net jei išmestume tai (apie ką kalbėjau – A. P.) iš mano praeities, aš vis tiek likčiau beveik lygiai toks pat, koks esu dabar.“ Čia svarbiausia – „beveik“. „Beveik“ – tai tas lengvas intonacijos niuansas, kuris galėtų mane padaryti abejingą savo balso skambesiui. C. S. Lewis *Apstulbintas džiaugsmo.*

Pirmoji, abstrakti, pratarmė

Kadangi bet koks tikras filosofavimas, kaip mėgo kartoti Merabas Mamardašvilis,[3] yra mąstymas (svarstymas, rašymas...) apie *sąmonę* ir kaip toks neturi nei pradžios, nei pabaigos, nes visąlaik *tęsiasi*, aš taip pat – čia ir dabar – *jį* tęsiu. „Tęsti“ čia suvokiu kaip galimybę *įtraukti* individualią sąmonę į tokias *kasdienio* (socialinio, istorinio ir t. t.) gyvenimo aplinkybes, kurios leidžia individualiai sąmonei suprasti save kaip sąmonę, o gyvenimą – kaip tai, kas yra už sąmonės ribų.

Genijus gali pasiekti tokį supratimą, žinoma, jei tik panorės, ir neįsitraukęs į tokias sąlygas. O paprastas žmogus – nors ir labai talentingas – šito nesugeba. Tik „įsitraukęs“ jis pasieks būseną, kurioje galės pasirinkti – filosofuoti arba nefilosofuoti, tiksliau – filosofuoti ar *gyventi*. Pats šis pasirinkimas gali būti arba sąmoningas, arba atsitiktinis. Bet jeigu, vienaip ar kitaip, *jau* pasirinkai filosofavimą, kelio atgal, į normalų gyvenimą, nebėra. Jei pabandysi sugrįžti, tu rasi ne gyvenimą, o tai, kas yra daug žemiau ir blogiau nei gyvenimas, ir taip pražudysi save, pasirinkusįjį.

3. Merabas Mamardašvilis (1930–1990) – gruzinų filosofas, vienas iš Maskvos logikos ratelio įkūrėjų (1952), bemaž nepalikęs rašytinių veikalų, todėl laikomas „sokratiškosios“ tradicijos tęsėju. – *Vert. past.*

Antroji, konkreti, pratarmė

Aš nesu rašytojas. Sakau ne todėl, kad bijočiau, jog mane palaikys prastu rašytoju. Iš anksto atmetu panašius kaltinimus, nes aš – *visai* ne rašytojas. Aš prastas filosofas, bet vis dėlto filosofas[4]. O tai lemia tam tikrą požiūrį į tekstą (ir į save, nes tu tam tikra prasme taip pat esi tekstas). Tekstas filosofui yra tai, kas sudaryta iš kokio nors mąstymo, kokio nors – būtinai pozityvaus – žinojimo. Filosofas negali prastai žinoti ar žalingai mąstyti, nes jis tuomet ne filosofas. Jeigu žmogus juokiasi, filosofas sako: „Jis juokiasi iš savo pasmerktumo." Jeigu verkia, filosofas pasakys: „Jis aprauda savo sėkmę." Jeigu daro gėdą, barasi, ką nors keikia, filosofas pastebės: „Jis žino savo pražūtį." Filosofas stebi ne gyvenimą, o sąmonės gyvenseną.

Toks mano požiūris į Nikolajaus Ardatovskio gyvenimą. Jis visai ne filosofas, o verslininkas (dabar dirba įmonėje, gaminančioje geologinę aparatūrą, yra vienas iš jos tarptautinių ryšių direktorių). Kodėl gi tada jo gyvenimas laikytinas filosofiniu?

Nors visiškai sutinku su teologiškai neginčytinu teiginiu, jog bet kuri *tikra* biografija yra religinė ar netgi teolo-

4. Terminą „prastas filosofas" suprantu grynai amato prasme.

ginė, šis teiginys man atrodo nepakankamai *filosofiškas*[5]. Tai, ką aš girdėjau apie Nikolajų Ardatovskį Maskvoje (apie jį daug buvau girdėjęs nuo aštuonerių metų), rodo, kad jis turėjo nuostabią savybę: *tarp jo ir gyvenimo nieko niekada nebuvo, tad, suvokdamas gyvenimą, jis suvokdavo jį paprastai – tiesiogine prasme.* (Žinoma, būdamas aštuonerių, aš negalėjau to suprasti – ir penkiasdešimt aštuonerių sunkiai suprantu). Jei gyvenimas būdavo sudėtingas, jis suvokdavo jį sudėtingai, jei paprastas, jis suvokdavo jį paprastai, o jeigu nesuprantamas, jis jo nesuprasdavo (Merabas Mamardašvilis pasakytų: „Kaip galima suprasti tai, kas pats savęs nepermano?“). Esu tikras, jog šis bruožas negali būti niekas kita, tik filosofija ir religija kartu sudėjus, net jei asmuo, pasižymintis šia savybe, nieko apie tai nežino. Juk jei net nieko nėra tarp tavęs ir gyvenimo, ten yra Dievas arba Sąmonė.

Vėliausieji mano susitikimai su juo Anglijoje ir Prancūzijoje tik patvirtino tai, ką ir šiaip apie jį žinojau iš Maskvos laikų pasakojimų, nors neprisimenu, kad jis pokalbiuose ar laiškuose nors kartą būtų pavartojęs žodį Dievas. Nebent kaip metaforą.

5. Šį teiginį man išsakė Oksfordo teologijos dėstytojas, dabar jau velionis Nikolajus Michailovičius Zernovas, kai aš jam pradėjau pasakoti savąją, ganėtinai bedievę, biografiją.

Šaltiniai ir veikėjai

Pradėsime nuo pastarųjų (jie juk pirmieji). Pagrindinis veikėjas – tas, kurio biografija čia aprašyta fragmentiškai ir paviršutiniškai („šliaužkite, mirtingieji!"), Nikolajus Ivanovičius Ardatovskis, gimęs 1926 m. Maskvoje, Antrajame Obydenskio skersgatvyje. Jo tėvas, geologas Ivanas Viktorovičius ir motina, braižytoja Aleksandra Leonidovna, turėjo dar penkis vaikus: Ivaną, Romaną, Valentiną, Fiodorą ir Eugeniją. Nikolajus, kurį nuo šiol vadinsime Nika, buvo priešpaskutinis. Su jais dar gyveno senelė (motinos teta) Lidija Akimovna ir jos vyras („senelis") Timofejus Aleksejevičius. Nuo trečiojo iki penktojo dešimtmečio jie gyveno trijų kambarių bute, o jų namas stovėjo už šešių namų nuo manojo. Aš nepamenu nors kartą matęs kokį šios šeimos narį (žinoma, išskyrus senelį), nors mūsų didžiuliame (vos ne ligi Ostoženkos gatvės) vidiniame kieme buvo nuolat apie juos kalbama.

Pagrindinis pasakotojas apie ketvirtojo dešimtmečio Niką, tai yra nuo to laiko, kai jam buvo maždaug šešeri, iki tos dienos, kai jis, nesulaukęs trylikos metų, „išgaravo" (kaip taikliai pasakė jo bendraklasis ir kiemo enciklopedininkas Harikas Peršeronovas), buvo Robertas Georgijevičius Sevjancas, gimęs 1925 m. Jis buvo kalnų inžinieriaus Gevorko Artašesovičiaus Sevjanco ir mokytojos Jelizavetos Valenti-

novnos, estės, nuslėpusios, kad ji – vokietė (dėl šito jai prisiėjo slapta taip išmokti prancūzų kalbą, kad kalbant nesijaustų vokiečių; mokytis, irgi slapčia, padėjo Nikos senelė Lidija), sūnus. Ateityje šį žmogų mes vadinsime Robertu.

Kadangi armėniška-estiška-vokiška jo kilmė, taip pat ryžtingas ketinimas tapti karininku jam nepaliko jokio kito pasirinkimo (bent jau taip buvo 1941-ųjų gegužę, kai jis metė Bulkino mokyklą ir ruošėsi mokytis artilerijos), jis laikė save rusu („Žinai, juk aš tam tikra prasme esu rusas"). 1945-ųjų žiemą jis su pagyrimu (jokių kitų įvertinimų, išskyrus „labai gerai", savo gyvenime jis turbūt negaudavo) baigė artilerijos mokyklą. Jis gavo leitenanto laipsnį, gegužės 4 dieną pakliuvo į frontą, o gegužės 8 buvo užmuštas kiek šiauriau Berlyno. Pranešimas (jį mačiau savo akimis) apie jo žūtį atėjo gegužės 25 dieną. Po trijų mėnesių iš sielvarto ir nuo krupinio plaučių uždegimo mirė jo tėvas. Vėliau paaiškėjo, kad Robertas nebuvo užmuštas – taip bent jis pats tvirtino mane sutikęs 1959 m., nors pranešimo apie žūtį tikrumo ir neneigė. Po to jis Maskvoje niekad nebegyveno. Keisčiausias jo pasakojimų bruožas buvo tas, kad, teikdamas informaciją ir kalbėdamas, jis visiškai nesamprotaudavo (žinoma, tuomet, kai kalbėdavo *ne savo vardu*). Negalėjai net pasakyti, jog Robertas „laikėsi" faktų. Jis tiesiog „ištraukdavo" juos iš savęs, leisdamas klausytojui daryti su jais, kas tik šaus į galvą.

Kitas pagrindinis šios biografijos šaltinis – ypač dėl Nikos šeimos ir jos narių prisiminimų apie jį – buvo Henrikas Natanijilovičius Godkovskis, gimęs 1927 m. ir tais laikais gyvenęs kažkur mūsų apylinkėje, savaime susikūrusioje gyvenamoje erdvėje, esančioje tarp Ostroženkos gatvės, Kristaus Gelbėtojo cerkvės (dabartinio Lenino Maskvos

plaukimo baseino), Maskvos upės ir Začatjevskio skersgatvių (apie dviejų pastarųjų geografinių pavadinimų pakeitimus man kol kas nėra žinoma). Manau, jis buvo našlaitis ir gyveno tai pas vieną, tai pas kitą iš daugelio savo tetų, o kartais ir pas visiškai svetimus žmones. Toliau jis bus vadinamas Henia.

Henia, kaip pasakotojas, buvo visiška priešingybė Robertui. Savo nuomonei apie faktą išsakyti jam tiesiog nereikėjo paties fakto. Pavyzdžiui, jums pranešdamas, jog kas nors yra genijus, jis pirmiausia sau ištardavo žodį „genijus", po to bandydavo prisiminti arba išgalvoti, kam galėtų tikti šis žodis, pasakydavo to asmens vardą ir galiausiai žodį „genijus" ištardavo garsiai. Robertas (dar prieš savo oficialią mirtį) tokį kalbėjimo būdą vadino „predikatyviai objektyviu".

Kitas Henios bruožas – jis beveik neskaitė knygų (Roberto nuomone, vienintelis šito pateisinimas buvo ta aplinkybė, kad jis knygų nerašė). Sakydavo, jog jos trukdo mąstyti[6]. Ir trečia, keisčiausia, jo savybė: jei kažkur nutikdavo kas nors įdomaus ar nepaprasto, jis būtinai asmeniškai ten dalyvaudavo – dažniausiai kaip klausytojas ar žiūrovas, bet ne kaip veikėjas. Tas pats Robertas net iškėlė hipotezę, jog įdomumai todėl ir nutinka, kad juose dalyvauja Henia.

6. Tam, žinoma, nė kiek neprieštarauja pats faktas, kad pirmas (ir paskutinis) jo darbas Maskvoje buvo bibliotekininko pareigos rajoninėje bibliotekoje.

Religijos pradžia[7]

Tai, kad Nika neminėdavo žodžio „Dievas“, manau, siejosi su šeimos tradicija, nes jis pats man pasakojo, jog visą vaikystę negirdėjo savo namuose žodžio „religija“. Kai sprogdino Kristaus Gelbėtojo cerkvę, kad jos vietoje pastatytų Tarybų Rūmus (kurie vėliau pasirodė esą plaukimo baseinas), išdužo visi miegamojo langų stiklai. Kaimynas, jaunas inžinierius Sergejus Antonovičius Nikulinas, seneliui Timofejui pasakė: „Žinote, tai – dvigubas smūgis religijai.“ Senelis atsakė: „Nežinau.“

Kitas jų kaimynas, taip pat inžinierius, Geršenkronas, kartą pamatęs šešiametį Niką, bandantį skersgatvyje pažvelgti pro aukštus Pranašo Iljos Obydenskio cerkvės langus, griežtai pasakė: „Nikočka, neik prie cerkvės. Čia – lavonų kvapas. Ji pati stovi ant lavonų.“ Nika baisiai išsigando, jam pasidarė labai šalta (cerkvėje vyko pamaldos už mirusiuosius). Jis pamanė, kad dabar jį įsitrauks į vidų, kažkaip užmuš ir čia pat užkas. Jis puolė bėgti namo (namai buvo už dvidešimties metrų) ir persakė seneliui Geršenkrono žodžius. Senelis plonais žalsvais pirštais palietė savo kaktą ir tarė: „Vitalijus Emanuilovičius visiškai teisus: viskas pastatyta ant lavonų. Cerkvė taip pat. Pažvelk, štai dabar stato

7. Šis skyrius parašytas pagal Roberto ir Nikos pasakojimus.

metro. Kad ir kur kastų, visur randa žmogaus kaulų. Ir kad tai yra mirtis (jis nepasakė „religija“), taip pat tikra. Beje, kalbant apie cerkvę, man atrodo, kad jis lavonų kvapu palaikė smilkalų kvapą. Nors, gali būti, kad ir šitai – taip.“ Seneliui drebėjo rankos, ir Nikai pasirodė, kad jam irgi šalta.

Kitas religinis įvykis susijęs su žymiai vėlesniais laikais. Namo, kuriame aš gyvenau, visą pirmąjį aukštą buvo užėmę tos pačios garsiosios Raudonosios vėliavos proletariato divizijos vadai su savo šeimomis. Vieną „gražių gražiausią“ (pasak Roberto) naktį visi vadai buvo suimti ir kažkur išvežti („išgaudyti“, pasak Roberto). Vaikai kieme kalbėjo, kad juos iškart sušaudė kulkosvaidžiais.

Vėlyvą kitos dienos vakarą pas Nikos tėvus svečiavosi mūsų kaimynės įbrolis Sergejus Vladislavovičius Smirnovas. Iš pradžių jis tylėjo. Gėrė stiprią arbatą su citrina ir verkė. Paskui pašnibždomis išrėkė: „Visus iš karto! Dieve, kokie jie buvo jauni, geri, gražūs!“ Jo svainis, gražuolis Georgijus Konstantinovičius Dreželskis, palinkęs prie savo taurės portveino, atkirto: „Nesąmones kalbi, Serioža. Aš taip pat jaunas ir gražus. Apraudok mane, o ne tuos, kurie paėmė į rankas kardą ir nuo kardo žuvo.“

Nikos tėvas seniai miegojo čia pat, už pertvaros, o motina – su mažyliais gretimame kambaryje. Nika sėdėjo žalio lempos gaubto šešėlyje ant sofos. Senelis Timofejus pasakė: „Nepykite, Georgijau Konstantinovičiau, bet per daug žūva net kardo į rankas paimti nespėjusių, kurie neturėjo laiko ir pagalvoti apie tai.“ „Aš suprantu, – džiugiai prabilo Nika, – kardas – tai metafora.“ „Nemanau, – pastebėjo senelis. – Kardas yra kardas.“ (Nors Nikai tuomet buvo ne daugiau kaip vienuolika metų, senelis su juo kalbėjo kaip su bet kuriuo kitu žmogumi). „Bet dabar aš pagaliau

suprantu, – sušuko Nika. – Pirmiausia krikščionys išžudė burtininkus, vėliau raudonarmiečiai išžudė krikščionis, o dabar kažkas nužudė raudonarmiečius.“

Perpasakodamas man šią Nikos kalbą, Robertas ją pavadino „rūšių išnykimo teorija“ ir pridūrė: „Vaikystėje Nika buvo nepaprastas. Galbūt net genialus, a?“ Nika Robertui nepapasakojo, kuo baigėsi tasai pokalbis (manau, kad sukrėsti klausytojai išsiskirstė). Tačiau aš galėjau lengvai atkurti pirminį Niko informacijos apie burtininkus šaltinį. Tai, žinoma, buvo tas pats Harikas Peršeronovas. 1937 metų pačioje pradžioje jis man ir Robertui (mes vaikščiojome pirmyn atgal mūsų namo patvoriu) slapta perdavė tokias žinias apie burtininkus: „Pagrindinis žmonijos istorijos turinys yra dviejų grupių burtininkų – blogųjų ir gerųjų – kova. Visa vyriausybė – Tėvynės išdavikai ir liaudies priešai. CK – taip pat. Jie visi piktųjų burtininkų rankose. Vienintelis Vorošilovas – ne. Aš visiškai tiksliai tai žinau. Maskva ir šalis – jų rankose. Jiems net žudyti nereikia. Jie paprasčiausiai užkerėjo vietą, o ten jau žmonės patys kankina ir drasko vieni kitus. Tą aš tikrai žinau, nes esu susijęs su slapta gerųjų burtininkų sąjunga.“ Visa tai išgirdęs, Robertas nepaprastai susijaudino ir paskelbė, kad jam skubiai reikia namo. Jam pasišalinus, Harikas man paaiškino, kad Robertas visai ne į namus nuėjo, o pas Niką, kad šis jam papasakotų apie burtininkus. Visiškai aišku, kad Nikos versija kilo iš informacijos kūrybinės sintezės, kurią jam tiksliai perteikė Robertas, ir jo, Nikos, asmeninių samprotavimų apie šį bei kitus dalykus.

Gal vis tik persigalvosi?

Dabar aš papasakosiu, kas nutiko Nikai kažkada 1936 metų pabaigoje arba 1937-ųjų pačioje pradžioje, aišku – *iki* vadų suėmimo istorijos. Skirtingai nei anksčiau aprašytuose dviejuose įvykiuose, tai buvo ne pasyvus dalyvavimas, o greičiau *nuotykis*, kurio centre Nika norom nenorom atsirado ir kuris, man regisi, labiausiai paveikė visą jo pasaulėžiūrą. Galbūt net nulėmė vėlesnį jo gyvenimą. 1938-ųjų pradžioje Nika nuosekliai papasakojo tą nuotykį Robertui, o 1959 metų pabaigoje Robertas lygiai taip pat nuosekliai perpasakojo jį man. Trumpai kalbant, viskas buvo taip.

Nuo pat ryto visas Obydenskis buvo užverstas drėgnu sniegu, tad nenuilstamai dirbo net du sniego valytuvai. Šimtai berniukų ir mergaičių važinėjosi rogutėmis ir slidinėjo, įsibėgėdami nuo Caro savivalės aukų atminimo ir draugo Lepešinskio ir Pirmosios bandomosios-parodomosios mokyklos, pralėkdami pro Elijo cerkvę Obydenskio skersgatvyje ir toliau staigiai žemyn Soimonovskio skersgatvio ir Tarybų Rūmų statybvietės tvoros link.

Nika neturėjo rogučių (apie jas nė kalbos negalėjo būti – tuo metu jo šeima gyveno labai vargingai). Jis ilgai trypė giliame sniege, žiūrėdamas į susirinkusius laiminguosius ir jau buvo sušlapęs savo veltinius, kai kažkas jam ant galvos uždėjo ranką. Nika atsisuko ir išvydo labai liesą jaunuolį,

apsirengusį gauruotu paltu su diržu, fetrine kepure ir juodomis megztomis pirštinėmis.

Štai jų pokalbis:

– Tai ką, žiūri į svetimas rogutes ir pavyduliauji?

– Žinoma, aš noriu turėti rogutes, bet pavydo jausmas man organiškai svetimas.

– Oho-ho! Na ir kalba! Tu ką, daug skaitai?

– Žinoma, daug. Bet daugiausia aš skaitau vieną ir tą pačią knygą. Atspėkite kokią?

– Aš neturiu laiko spėlioti. Kokia ta knyga?

– Turiu tokį įprotį, jog visąlaik skaitau „Robinzoną Kruzą“. Šią knygą aš su močiute skaitau vokiškai, prancūziškai ir angliškai.

– O ką senelis veikia?

– Kai mes skaitome, senelis visuomet būna kur nors kitoje vietoje, o tėtis arba darbe, arba miega.

– Aš tavęs neklausiau apie tavo tėvą. Įprask bent jau neatsakinėti į klausimus, kurių tau neužduoda. Antraip išgyventi turėsi labai nedaug galimybių.

– Net mažiau nei Robinzonas Kruzas iškart po laivo sudužimo?

– Žymiai mažiau. Suprask gi tu: atsidūręs krante, jis jau išsigelbėjo. O aš jau žuvęs, tu taip pat – beveik žuvęs.

– A, suprantu. Jūs, rodos, turite omeny gandus apie naują baisią epidemiją, kuri neišvengiamai nusineš milijonus aukų ir kuri net paminėta žurnale „Viso pasaulio pėdsekys“?

Nika siaubingai išsigando. Labiau nei tada prie cerkvės. Jo naujas pašnekovas, visai neužjausdamas, atidžiai į jį pažiūrėjo ir pasakė: „Aš nieko neturiu omeny. Ir niekuomet nekartok gandų. Neskleisk svetimų paskalų bei nuomonių.

Ir prisimink: mano vardas Anatolijus, ir aš būsiu čia, šioje vietoje, lygiai po dviejų valandų – su naujomis rogutėmis tau. Lik sveikas."

Jam nuėjus, Nika iškart pajuto, jog nepakenčiama taip stovėti ir laukti dvi valandas, tad patraukė į „Tarybų Rūmų" metro pasižiūrėti, kuri dabar valanda. Po to, norėdamas užmušti laiką, sėdo į tramvajų „A" ir nuvažiavo iki... Tačiau šioje vietoje istorija, jei vengtume žodžio tamsi, tampa keista. Jis tik prisiminė, kad tramvajus sustojo kažkokioje mažoje aikštėje, o ten laikrodis rodė dvylika minučių iki Anatolijaus paskirto laiko. Iš konduktoriaus sužinojęs, kad atgal iki Gogolio bulvaro greičiau nei per keturiasdešimt minučių nenuvažiuos ir kad geriau pabandyti grįžti 64 autobusu, jis puolė į važiuojamąją gatvės dalį... tuoj pat išgirdo veriantį stabdžių cypimą ir bauginantį bei neįtikėtinai greblą balsą: „Stop, stop! Ką, nori mirti anksčiau laiko, jaunasis avantiūriste!" Nika, beveik negalvodamas (naujos rogutės kartu su Obydenskio kalneliu ir Anatolijumi tolo nuo jo į apniukusią snieguotą dieną), pasakė: „Aš jums būčiau amžinai dėkingas, jeigu jūs galėtumėte mane nuvežti į Obydenskį. Ten turiu labai skubų susitikimą. Ir jokia kita transporto rūšimi ten nukakti nesuspėčiau." Greblo balso žmogus pasisuko ir kažkam, sėdinčiam už vairuotojo nugaros, pasakė: „Ar jūs nemanote, Boria, jog tai logiška mūsų ginčo pabaiga? Šis homunkuliškas[8] vaikas neatidėliotino poreikio akimirką prakalbo neegzistuojančių santykių kalba. O ką, jeigu po kokių dvidešimties metų, kai jam bus, cha, per trisdešimt, kiti mūsų jauni draugai staiga patirs tokių pat santykių neatidėliotiną poreikį? Ir jie ras bendrą

8. Homunkulas – viduramžių alchemijoje – panaši į žmogų būtybė, nykštukas, kurį esą galima padaryti kolboje. – *Vert. past.*

kalbą! O mes, bebalsiai neįgyvendintos socialinės utopijos veikėjai, su senstelėjusiomis sekretorėmis vangiai užbaigdami savo romanus, tylėsime!“

Minkštomis rankomis apglėbęs storą balsvą galvą Boria (automobilyje uždegė šviesą) sudejavo: „Jūs išprotėjote, Valdemarai Gustavovičiau, juk mes ir taip baisiai vėluojam!“ Tačiau Nika jau sėdėjo ant grebluojančio vyro kietų kelių, ir automobilis lėkė į nežinią. „Aš ir neketinu nukrypti nuo mūsų kelio, – tęsė grebluojantis, – paprasčiausiai po penkių minučių, likus trisdešimčiai metrų iki generolo namų, mes šį jaunąjį puikios ateities kūrėją perduosime iš rankų į rankas budėtojui ir paprašysime, kad jį nuvežtų iki Soimonovskio skersgatvio. Juk tai, jei neklystu, visai šalia mūsų maestro, baltaplaukio sakalo, su savo Junona įsikūrusio Marso aplinkoje.“

Kol Nika bandė suvirškinti šią abrakadabrą, mašina įlėkė į siaurą skersgatvį ir sustojo prie ampyrinio stiliaus vilos, kurios langai jau švytėjo blyškiai žalia spalva. Nika minutėlę net pamiršo naujas rogutes – priešais vilą stovėjo automobilis – dvivietis, plačiais sparnais ir milžiniškais ratais sportinis biuikas, niekur niekieno nematytas. Prie automobilio stovėjo žmogus, užkėlęs koją ant paminos. Net prieblandoje krito į akis, jog jis labai išblyškęs. Jis dėvėjo karišką odinę dvieilę striukę, odinius antblauzdžius ir avėjo pusbačius. Kepurė su tamsiai raudona blyškiai švytinčia žvaigžde irgi buvo odinė ir gulėjo ant kelių. „Štai kaip puiku, nuostabu! – žvaliai sušuko Valdemaras Gustavovičius. – Mano mielas Samueli, jūs ir būsite tas entuziastas, kuris šį vaiką pristatys į jo susitikimo vietą. Beje, bijau, kad jau neišvengiamai pavėluosite. Važiuojam, Boria.“

Samuelis įsisodino Niką į biuiką ir staiga griežtai paklausė: „Ką reiškia visa ši nesąmonė?“ Kai labai išsigandęs

Nika paskubomis papasakojo, kas atsitiko ir kad dabar jau tai lyg ir nesvarbu, nes jau pavėluota, Samuelis užsidėjo kepurę ir, beveik pagautas įkvėpimo, pasakė: „Ar tu žinai, kas šie žmonės – Borisas ir Valdemaras? Jie – Leviatano išsigimėliai. Jeigu nori, suteik jiems malonumą, pasivyk ir paklausk jų apie daktarą Giljoteną. Cha, cha, cha! Jie patyliukais prisibijo Konvento, nesuvokdami, jog jakobinų diktatūra jau praeityje ir kad ateina Baltramiejaus naktis!“

Skersgatvyje buvo neįprastai ramu. Samuelis sėdo prie vairo, ir Nika pamatė, kad jo veidas sudrėkęs nuo ašarų. „Mirties aš nebijau. Aš klaikiai bijau tramdomųjų marškinių ir užkimštos burnos, – sušvokštė jis. – Leviataną reikia surišti ir priversti dirbti progreso, kultūros, gyvenimo labui. Jeigu nepavyks jo pažaboti, jį reikia sutraiškyti – visiškai, su mėsa, su kaulais, oda. Tegul vėl bus sąvartynas! Beprotis Liūtas vėl tebūnie teisus! O Viešpatie, ką man daryti? Aš žinau, kad tu nieko nesupranti, bet gal atsitiktinai atspėsi, ką man daryti?“

Keistas dalykas, bet Nika, *nesuprasdamas tą dieną išgirstų daugumos žodžių bei posakių, jautė jų vidinį ryšį, už kurio gimė kažkokia nauja reikšmė, viena visiems šiems žodžiams ir posakiams, bet nesusijusi nė su vienu iš jų atskirai.* Kaip tik tada Nika pajuto, kad apskritai bijo žodžių ir faktų, bet nė kiek nebijo savo *asmeninės* egzistencijos baigties (1961-aisiais Henia apie jį kalbėjo: „Jis buvo bebaimis, taip sakant, „biologiškai“ neišgąsdinamas“).

Kai jie atvažiavo į Obydenskio skersgatvį, buvo visiškai tamsu ir, žinoma, niekas nelaukė Nikos prie mūsų namo tvoros.

Įbėgęs į savo butą, jis pirmiausia pamatė naujas rogutes prieškambario viduryje. Ant jų kniūbsčia gulėjo jauniausioji jo sesuo – mažoji Ženia, meiliai apžiūrinėdama pavažas.

Nika atsigulė greta ant grindų ir, apsvaigęs iš susižavėjimo, pasinėrė į laimingą maskvietiškos vaikystės vakarą. Kai jis iš nuovargio ir laimės buvo beužmiegąs, pro nesandariai uždarytas valgomojo duris staiga išgirdo rėksmingą balsą, kurio, nepaisant isterijos sukeltų trikdžių, nebuvo galima neatpažinti kaip Anatolijaus balso. Jį čia esant liudijo ir rogutės.

Anatolijus: Jūs čia sėdite ir slapstotės! Jūs mane palikote! Jūs palikote mus! Jūs labiau apgailėtini nei jie!

Senelis: O jūs negalvokite apie mane, Anatolijau Julijanovičiau, ir negalvokite apie juos. Galvokite apie save.

Anatolijus: Prieš septynerius metus mačiau, kaip vienas valstietis su dviem mažais vaikučiais Ostoženkos gatvės pašalyje prašė duonos. Jis man pasakė, kad jo žmona, kiti šeši vaikai, tėvai – visi mirė iš bado. O aš rankose nešiau dėžutę su eglutės žaisliukais ir mano palto kišenės buvo prikimštos šokoladinių saldainių. Aš buvau pasirengęs mirti!

Senelis: Bet juk tada jūs nemirėte, Anatolijau Julijanovičiau. Jūs... nusprendėte pasilikti, a?

Anatolijus: Na žinoma! Jums labiau norėtųsi, kad gulėčiau ant sniego kartu su jo vaikais ir kad dabar nebūtų kam apie visa tai jums kalbėti!

Senelis: Aš tik norėčiau, mielas Anatolijau Julijanovičiau, *kad jūs žinotumėte,* kas jums tada nutiko. Paprasčiausiai jūs tuomet pasirinkote gyvenimą. Renkatės jį ir dabar. O tas valstietis septynioliktaisiais – jei ne jis, tai jo brolis ar žentas – stebėjo, kaip viskas aplinkui dega, ir taip pat... pasirinko... *tai.* Turbūt manė, kad viskas kaip nors susitvarkys. Užsitęs. O paskui jis – arba jo brolis, arba svotas – patraukė į „kombėdą“[9], o jūs atėjote pas Sergejų Michailovičių tarnau-

9. Комбед („Комитет бедноты“): varguomenės komitetas – Tarybų valdžios organas kaimo vietovėje „karinio komunizmo“ metais. – *Vert. past.*

ti asistentu. Tačiau vis manote, kad su jumis kažkas *kitas* kažką daro. O *kitam* ir daryti nieko nereikia – sėdėk ir juokis. Vakar aš ėjau Nikitos gatve. Iš priekio atbėga Lenočka, Jevgenijaus Jevgenijevičiaus, buvusio Vanino bendradarbio, dukra. Visa dreba ir verkia. Užvakar iš atsakingų bendradarbių sužinojo, kad kalėjime sušaudė jos tėvą. Kokia nelaimė! – sakau, – O kur dabar bėgi? „Į Kortò[10] koncertą, – atsako. – Žinote, gauti bilietus buvo visiškai neįmanoma." Tai štai, aš galvoju, kad jūsų Sergejus Michailovičius taip pat ten buvo, tai yra konservatorijoje. Ir jūs taip pat. Gal dar ir to valstiečio iš Ostažonkos gatvės jauniausias brolis, jei tada išgyveno ir tiek išsimokslino, kad Maskvą pasiekė. Visi jūs ten buvote – Kortò koncerte! O štai diena praėjo, vėl pasidarė baisu, vėl skundžiatės, pykstate: jus žudo, kankina. Bet juk jūs patys tai pasirinkote – mirusiųjų niekas nenužudys.

(Nika nespėjo vėl išsigąsti, kai...)

Anatolijus: Jūs norite sustabdyti bet kokį dinamizmą, bet kokį gyvenimą...

Nustebęs Nika nusprendė, jog šiandien kaip tik tokia diena, kai visi klausinėja, ką jiems daryti, klausinėja kažkodėl jo šeimos narius. Ir staiga suprato, kad žmogus, atsakinėjęs Anatolijui, buvo ne senelis Timofejus, o kažkas kitas, trečias. Bet kas?[11] Ir tada vos girdima senelio (jau neabejotinai – jo!) kalba užpildė visą koridoriaus orą ir tamsą.

10. Turimas omeny šveicarų pianistas Alfred Denis Cortot (1877–1962). – *Vert. past.*

11. Vėliau paaiškėjo, kad valgomajame, be senelio ir Anatolijaus, buvo dar du, vienas jų, neištaręs nė žodžio, – Henia. Baigdamas pasakojimą apie šį pokalbį (žinoma, neturintį nieko bendra su tuo, kaip jis čia mano aprašytas), Henia padarė išvadą: „Nuo to laiko aš ir kuoktelėjau." Aš asmeniškai manau, kad Nika tada irgi „kuoktelėjo", bet kita prasme: jis, matyt, pirmą kartą suvokė esąs kuoktelėjęs. Todėl – kartoju – neturėjo laiko išsigąsti.

Senelis: Aš puikiai žinau, *ko* jūs *dabar* norite, Anatolijau Julijanovičiau. Kad jums pasakyčiau: padarykite tą ir tą, tą ir tą, kaip JIS liepia, taip? Tačiau šito prašyti – per vėlu. O kitko – per anksti. Dabar tarpiniu laikotarpiu *prasmes reikia perkošti per save.* O tai įmanoma padaryti tik tada, kai *apmirei*, esi nejudrus, kaip numirėlis. Tu – stovi, o jie – eina. Ir nebijok, nes viskas padaryta, kad sustotum.

Kitą dieną, trise sėdėdami mūsų kieme, jie apsikeitė trimis frazėmis.

Robertas pranešė Harikui ir Nikai, kad priimtas į komjaunimą, nes tai tiesiog neišvengiama norint įstoti į specialią artilerijos mokyklą. Tai savo ruožtu siejosi su Roberto numatytu karu („jis, savaime suprantama, neišvengiamas") su Vokietija. Karas jam suteiksiąs galimybę dar ankstyvoje jaunystėje iškilti ir gauti aukštą laipsnį. Į komjaunimą jį – vienintelį iš klasės – priėmė drauge su vyresniaisiais už labai gerus visų dalykų pažymius ir sėkmingą vadovavimą klasės sienlaikraščiui „Ereliukas".

Harikas pareiškė, jog karo su Vokietija nebus, bet bus karas su Japonija, ir japonai užims Kiniją, paskui visą Rusiją (išskyrus Kaukazą, kurį užims anglai, ir Pietinę Rusiją su Odesa, kuri atiteks prancūzams). Maskvą japonai taip pat užims ir kaipmat sušaudys visus komjaunuolius. Todėl jis asmeniškai nepritaria Roberto įstojimui į komjaunimą. Nors, žinoma, Robertas, būdamas armėnas, gali važiuoti į Kaukazą ir užimti aukštą postą būsimoje anglų ir kaukaziečių armijoje.

Nika išsamiai papasakojo, ką jis matė ir girdėjo vakar. Harikas pasakė: „Kodėl tą žmogų vadina Samueliu? Jis turi vadintis Samuylu. Tai – keista. Ir kodėl jis bijo, jei jį vis tiek užmuš?" Apie Anatolijų svarstydamas, Harikas nusprendė,

kad tam nėra ko nerimauti, kol drauge su Sergejumi Michailovičiumi išvažiuos į užsienį. Bet kai sugrįš, jis tikriausiai bus užmuštas, o Sergejų Michailovičių kuriam laikui palikę ramybėje, vėliau taip pat užmuš. Senelio kvietimas „būti, kaip mirusiam" – tiesiog banalus, nes kiekvienas išmanantis žmogus žino, kad burtininkai (matyt, ir gerieji, ir piktieji) dažniausiai apsigyvena kitų žmonių (tiek mirusiųjų, tiek gyvųjų) kūnuose. „Taigi tapk mirusiu, kad suteiktum jiems galimybę veikti!" – sušuko Harikas.

Pokalbis aiškiai perėjo į magijos sritį. Tada Robertas pastebėjo, jog Nikos pasakojime įdomiausi yra senelio žodžiai apie *prasmes*. Ir kad apie tai parašyta dešimtys knygų, dažniausiai niekam nesuprantamomis kalbomis. Ir kad jis pats skaitė, jog prasmės dažniausiai „apsigyvena" daiktuose, absoliučiai negyvuose ir nejudančiuose, pavyzdžiui, kilimų raštuose. Ir kad esama ypatingų žmonių, išmanančių kilimų ir anagramų prasmes. Pavyzdys – kažkoks Georgijus Ivanovičius, kurį Roberto dėdė Samsonas asmeniškai pažinojo antrojo dešimtmečio pabaigoje[12].

Taip pasibaigė pokalbis apie tą Nikos dieną.

12. Po 37 metų aš ir „vėlyvojo" Georgijaus Ivanovičiaus mokinys anglas Brajenas Hatčisonas sėdėjome restorane Ist Ende. Nika perpasakojo šį pokalbį Brajenui, o aš negalėjau suprasti, kodėl tas ramiai valgė, nė kiek nespringo juoku.

Tolesnis religinis švietimas; pokalbių apie jėgą, dialektiką ir dvasią nuotrupos

Bijau, kad didelė šio skyriaus dalis yra labiau mano fantazijos vaisius, o ne faktų prisiminimai. Vos parašiau šią frazę, išsyk supratau, kad ir vaizduotės patikimumas gana abejotinas. Juk jeigu mano atmintis prasta (o ji tikrai prasta), iš kur gi aš žinau, ką prisiminiau ir ką išgalvojau? Taigi dabar man priimtinesnė kompromisinė formuluotė: aš manau (ne prisimenu, o *manau*), kad pasisakymų turinys čia perteiktas teisingai, nors jų susiejimo ir pateikimo būdas, be abejo, yra mano sugalvotas[13].

Tačiau tik dabar, kai aš vėl užduodu sau tą patį kvailą klausimą – kodėl per visą gana ilgą mano vaikystę aš nė karto nemačiau Nikos? – peršasi gana paprastas atsakymas: todėl, kad beveik visą laiką, kai bendraudavau kieme su vaikais, mes žaidėme karą, liaudies priešų areštus ir tardymus (taip pat kankinimus bei sušaudymus) ir kalbėjome apie tai, kas vyksta tarp vyro ir moters, kai jie lieka vieni. Aišku, kad šios temos Nikos tuo metu nedomino. Ir nors kai kurie įprastiniai jo pašnekovai kartkartėmis atsiduodavo šiems

13. Įdomu, kad po doktorato teorinės mechanikos „aukštojo" egzamino Lježo politechnikume (penktojo dešimtmečio pabaigoje) profesorius, egzaminavęs Niką, jam tiesiai pareiškė, kad „jūs turite neeilinę atmintį, tačiau vaizduotės mažokai". Tai man pasakodamas Nika vis dar stebėjosi: „Na kaip jis nesuprato, kad aš nieko neprisiminiau, o viską, tikrai viską, išgalvojau!"

kariniams-erotiniams malonumams, bet turbūt daug rečiau nei aš. Tad reti jų pokalbiai su manimi apie abstrakčius ar mistinius dalykus galėjo ir skirtis nuo jų pokalbių šiomis temomis su Nika.

Nieko nuostabaus, kad Nika pirmiausia sužinojo apie Georgijų Ivanovičių, o vėliau apie Hėgelį, nes apie pastarąjį Robertas man papasakojo tik 1938-ųjų kovo pradžioje, o jis visada mėgo „apšaudyti" ką tik gauta informacija kelis asmenis tuo pačiu metu.

Taigi Robertas buvo pakilios nuotaikos, kurią aiškino tuo, jog iš dantų gydytojo važiuodamas dviem tramvajais namo, išmoko visas rytdienos pamokas ir perskaitė seną brošiūrą apie Hėgelį. „Hėgelis buvo universalios mokslinės metodologijos kūrėjas, – susijaudinęs kalbėjo Robertas. – Jo Dvasios Idėja ir yra *istorinio* Dievo, Mozės Dievo ir Jėzaus Kristaus idėjos *logiškas* išplėtimas. Jei vokiečiai, ir apskritai visi žmonės, klausytų Hėgelio, o ne subjektyviųjų idealistų ar empirikų materialistų, tai amžinas mokslinio mąstymo ir religijos tragiškasis prieštaringumas būtų pašalintas visiems laikams." „Nenoriu tavęs nuliūdinti, – pasakė senelis, kai Nika jam išdėstė pagrindinius Roberto hėgelizmo teiginius, – bet, atrodo, visa tai neturi nieko bendra su tavimi." „Taip, aš suprantu, – pasakė Nika. – Hėgelis norėjo vokiečiams ir apskritai visiems, gyvenusiems jo laikais, būti lyg pranašas. O dabar tai nepriimtina, taip?" „Nenoriu būti neteisingas tam žmogui, – pasakė senelis, – bet bijau, jog *tai*, ko jis mokė, niekuomet neturėjo nieko bendra *nė su vienu atskiru žmogumi*. O tai reiškia, kad ir jokio mokymo nebuvo. Išskyrus, žinoma, talentą ir jėgą. Hėgelio net nepalietė Dieviškosios Personologijos Ugnis. Bet vis dėlto jis buvo didis ir garbingas. Jo sekėjai – apgailėtini žmonės, apdovanoti tik užsispyrimu ir troškimu veikti, bet

visiškai neturintys... Sąmonės Galios. Kas neturi galios, tas pasmerktas būti silpnas. O silpnumas – žiaurus ir neteisingas. Apie garbingumą nėra ko ir kalbėti."

Čia esantis po sunkaus gripo sulysęs ir pageltęs Anatolijus pastebėjo: „O jūs, Timofejau Aleksejevičiau, – beveik agnostikas." „Na jau, – palingavo galvą senelis, – o štai Vladyka[14] priekaištavo man, kad aš gnostikas."

Mes sėdėjome galiniame kieme (tarp paplavų duobės ir anglių sandėlio) ant pakylos, pastatytos „Metrostrojaus" darbininkų meninės saviveiklos koncertams. Kaip įprasta, pradėjo Harikas: „Mano senelė vakar sakė, kad Šikzal[15] – aukščiau Dievo. Tiksliau, ji svarbesnė. Kitaip sakant, net ir dievas turi savo Šikzal." Senelė Ana Maksimovna, iš motinos pusės vokietė, apie visus svarbius ir intymius dalykus buvo pratusi kalbėti vokiškai. Tai, suprantama, turėjo ir papildomą tikslą – padėti Harikui mokytis vokiečių kalbą. Iš čia – Šikzal. Tėtis pareiškė, kad visa tai – nesąmonė ir *jie* gali *jį* užmušti, kai panorės, lemtis ar ne lemtis, ir kad aš pagaliau turiu suprasti, jog... „Mano mielas Harikai, – pertraukė jį Robertas, – o ką *tu pats* galvoji, mano neįkainojama putlioji brangenybe?" „Aš pats jau visa tai išsprendžiau, – tarė Harikas, – ir, manau, man puikiai sekasi. Pradėsime nuo *sueities* (Harikas baisiai didžiavosi, kad vartojo šį žodį vietoj oficialaus – „lytiniai santykiai" arba kieme vartoja-

14. Turimas omeny vyskupas Nikitinas (jo pasaulietiško vardo nežinau), gavęs slaptą įšventimą iš patriarcho Tichono prieš pat šio mirtį. Pasaulietiniame gyvenime vyskupas Nikitinas buvo žinomas kaip garsus Maskvos chirurgas. Trečiojo dešimtmečio pabaigoje jis tapo klajojančiu vienuoliu ir Maskvoje beveik nepasirodydavo. Apie jį man gana glaustai papasakojo Maskvos universiteto filosofijos fakulteto bendrakursis (vėliau tapęs žymiu mokslinio ateizmo specialistu) – Nikitino sūnus, gimęs prieš tėvui pradedant vienuolio ir vyskupo karjerą.
15. Šikzal – (Schicksal) – Lemtis. – *Vert. past.*

mo, prasidedančio raide „p“). Taigi pačioje pradžioje viskas – atsitiktinumas. Jis ir ji susitiko – galėjo ir nesusitikti. Spermatozoidas apvaisino kiaušinėlį – galėjo ir neapvaisinti. Vėliau prabėga nėštumas – o galėjo ir nutrūkti, sakykim, dėl persileidimo ar iš anksto sumanyto aborto (prieš savaitę Harikas slapčia prasmuko į profesoriaus Artabolevskio viešą paskaitą „Abortas ir kova su juo“). Vėliau, jei kūdikis nemiršta gimdymo metu ar ankstyvajame amžiuje, tai... – čia jis padarė ilgą pauzę, – na, bendrai tariant, atsitiktinumo vaidmuo smarkiai silpnėja. Ir šitaip – iki senatvės, kai jis vėl išauga. Mirtis tokia pat atsitiktinė, kaip ir gimimas: žmogus gali staiga mirti dėl vienos ar kitos priežasties. Štai, pavyzdžiui, žmogus suserga vėžiu ir gydytojai sako, kad jam gyventi liko trys mėnesiai, taip? Kaip dėdei Valiai, mamos broliui. Bet gi ne! Po dešimties dienų jo meilužė Nadežda Juljevna, apsėsta pavydo, nušauna jį pistoletu. Vadinasi, dėdė Valia 80 dienų neišgyveno iki jam skirto – ir skyrė ne bet kas, o Kremliaus ligoninės vyriausiasis onkologas! – laiko. Taigi, gimimas ir mirtis – visiškai atsitiktiniai, o tai, kas yra tarp jų – daugiau mažiau priežastinga. Gimimas ir mirtis yra paslėpti nuo mūsų proto, nustatančio priežastinius ryšius, todėl mes kalbame: Likimas, Dievas, Atsitiktinumas. O tai, kas yra viduryje, – visai kitas dalykas, ir mes sakome: „Žmogus – savo laimės kalvis“ ir panašiai. Todėl suaugusieji, jei nepaskyrę pasimatymo, nėra koncerto ar naktinės pamainos, eina į klubą klausytis paskaitos „Religija – tamsios praeities atgyvena“. Tai visiškai teisinga, nes prasidėjimas ir buvimo įsčiose periodas – kiekvieno žmogaus tamsi praeitis; tai ir yra *religijos sritis.* Vėliau, žmogui formuojantis, viskas išaiškėja, ir jis tampa ateistu. O atėjus senatvei, mirties tamsa ir neapibrėžtumas vėl prie jo priartėja – panašūs į tamsą

ir neapibrėžtumą, kuriuos jis išgyveno būdamas motinos įsčiose. Tada jis vėl pradeda mąstyti apie atsitiktinumą, likimą, Dievą, taip? Senelė sako, kad jeigu senas žmogus eina į antireliginę paskaitą, jis yra senas kvailys. Nors mama sako, kad jei senas žmogus vaikšto į pasimatymus, jis – senas ožys. Ji, aišku, turi omenyje tėtį. Bet juk tėtis, mano galva, dar visai nesenas. Jis visai neseniai dėdei Valiai sakė, kad jei kas duotų jam pailsėti porą mėnesių sanatorijoje Kislovodske, tai jis..."

„Tavo tėtis – visai atskira tema, – vėl pertraukė jį Robertas, – ir nenukrypk nuo pagrindinės samprotavimų linijos. Priešlaikinė lytinė branda aiškiai kliudo tau susikaupti ir mąstyti. Tu, žinoma, kažką supratai apie likimą, bet, kaip visuomet, neapdorojai to, ką suvokei. Pradėkime nuo senovės hinduistų. Vakar Genadijus Silvestrovičius man citavo „Gitos dieviškąją giesmę": *visa, kas egzistuoja, visuomet turi tris fazes – nepasireiškusią, pasireiškusią ir vėl nepasireiškusią. Beveik taip pat tu dabar ir kalbėjai. Žmogaus sąmonė gali suvokti tik tai, kas pasireiškę; nors ji kyla iš to, kas nepasireiškę, pati sau būna pasireiškusi, kol vėl tampa nepasireiškusi. Dabar, mano mielieji persimokę ir nieko neišmokę vaikučiai, gerai pagalvokite, ką ji, sąmonė, daro? – žino. Kodėl gi mes tuomet sakome „atsitiktinumas"? Kaip tu manai, Harikai? Cha!* Todėl, kad mes *žinome*, jog ten *kažkas* yra, tačiau nežinome, *kas būtent!* Žinojimas plius nežinojimas – štai ką „iš dalies žinantis" vadina atsitiktinumu. Net jei sutikčiau, Harikai, su tavimi, kad gimimas yra atsitiktinis, kaipgi gali mirtis būti atsitiktinė? Sutinku – tu negali *žinoti* nei šito, nei kito, bet mums nežinomi dalykai ir aplinkybės – skirtingi, o Žinantysis žino *viena*. Viena sąmonė, Viena Dvasia, Atmanas, pažįstantis Save, kaip nepasireiškusį, bet amžinai esantis ir amžinai suvokiantis. Todėl Genadijus Silvestrovičius taip ir

užbaigė kalbą apie likimą: likimą turi tik iš dalies žinantis; tas, kuris *žino*, – aukščiau likimo, o kuris *nežino* – žemiau. Taigi pastarasis jo neturi ir po mirties jis bus, taip sakant, „perlydytas". Prisiminkite, kaip Ibseno „Pero Giunto" Sagų liejikas gąsdino? Jei toks kada nors ir atgims, tai tik kitame eone[16], ir niekuomet netaps *savimi*, nes nebebus kam tapti..."

Hariką pakvietė pietauti, o aš palydėjau Robertą. „Aš taip bijau, jog visa tai greitai pamiršiu", – pasakiau jam.

Virš generolų namų pakilo neįprastai ryškus mėnuo. Pro langą sklido „Ach, Andriuša!" plokštelės skambesys. Man pasirodė, kad Robertas labai nuliūdo. Prieš panerdamas į savo rūsį Kursovojaus skersgatvyje, jis paėmė mane už rankos ir pasakė: „Tu dar visai mažas berniukas. Žinoma, pamirši. Vėliau *atsitiktinai* prisiminsi. Aš už tave gerokai vyresnis, man greitai sueis trylika. Man dabar pasidarė baisu dėl to, kad žinau: jei aš pamiršiu, tai pamiršiu kitaip. Galbūt netrukus aš panorėsiu *pamiršti*, o paskui negalėsiu prisiminti."

Regresijos pradžia. Šioje pasakojimo vietoje baigiasi vaikystė. Aš žinau, kad nėra taško ar momento, nuo kurio būtų galima į ją sugrįžti. Tačiau ateina akimirka, nuo kurios mes *regresuojame*, traukiamės į niekur – nesvarbu kur link mes judame. Tuomet pasakojimas iškart tampa svetimas ir dirbtinis, net jeigu jis jaudinantis ir įdomus. Regresija – tai sąmonės leidimas būti veikiamai mūsų vidinio gyvenimo, kai šis jau pradeda *atsiskirti nuo sąmonės gyvenimo.*

Prisiminimai, išdėstyti kituose trijuose skyriuose, – regresyvūs.

16. Eonas – jėgos, kylančios iš dievybės (gnosticizmo požiūris), kosminis periodas (sanskrito kalba vadinamas kalpa). – *Vert. past.*

Regresinė interliudija: konferencija su seneliu Timofejumi

Tikriausiai aš niekada nebuvau taip arti *tiesioginės* pažinties su Nika, kaip tą 1938 metų pavasario stulbinamai tylią gegužės 12 dieną. Ši diena, kaip ir visos bent kiek įsimintinos mano gyvenimo dienos, buvo paženklinta *melu*. Tiksliau, keliomis apgavystėmis, gresiančiomis išaiškinimu ir teisingos bausmės gėda.

Tą rytą (buvo laisva diena) man liepė parduotuvėje, jau pervardintoje į „Ostaženkos Metrostrojų“, nupirkti kepeninės dešros, šprotų, sviesto, duonos ir, niekam daugiau nešvaistant pinigų, nesustojant pakeliui paplepėti bei pasiklausinėti, tuoj pat grįžti namo. Tačiau atlikti šią užduotį pasirodė visiškai neįmanoma, nes, vos išbėgęs pro vartus, susidūriau su Hariku Peršeronovu. Harikas pareiškė, kad visą naktį nemiegojo, skaitė „Vyrą ir moterį“[17] ir kad dabar jis puikiai *viską* žino; beje, jis jau ir anksčiau *beveik* viską žinojo ir daug matė (slapčia stebėdamas asmeninį nuomininko Arsenijaus gyvenimą). Be to, jau visiškai įsitikinęs, jis man pranešė, kad „naujausiais tyrinėjimais nustatyta“ (šią sakramentinę formuluotę aš šimtus kartų girdėjau iš tėtės, jo bei savo draugų ir įvairių kitų žmonių lūpų), kad lytinis žmogaus gyvenimas

17. Tuo metu garsiausia dviejų tomų knyga Europoje: pirmas tomas – „Vyras“, antras – „Moteris“. Kas šios knygos autorius, pamiršau. Ji parašyta XIX amžiaus pabaigoje arba XX pradžioje. Vertimas iš vokiečių kalbos.

prasideda anksti, *labai anksti*, tad jį reikia pradėti kiek galima anksčiau, „kad paskui neliktum visam gyvenimui neįgalus“.

Tai pasakęs, jis nubėgo, palikęs mane lyg stabo ištiktą. Reikėjo kažką nuspręsti. Tikras instinktas (ne lytinis!) sufleravo, jog nė viena rimta problema, kad ir kaip būtų nutolusi nuo pinigų, be jų negali būti išspręsta. Todėl dešrą ir sviestą nupirkau pačius pigiausius ir, nuslėpęs jų tikrąją kainą, „išsaugojau“ likutį, tikėdamasis dar šiandien panaudoti. Po to man buvo liepta ruošti rytdienos pamokas, o aš, sėkmingai suvaidinęs visišką nuolankumą likimui, pasakiau, kad, jei jau tėtės nėra namuose, išspręsti keturias aritmetikos užduotis vargu ar bus įmanoma, todėl reikia nubėgti pas Hariką, kad jis padėtų. Žinoma, tai buvo grynas melas, nes Harikas tą dieną buvo jau visiškai nereikalingas, bet itin būtinas buvo Robertas, nes tik jis, niekas kitas, galėjo patvirtinti arba paneigti Hariko informaciją.

Robertą užklupau lyginantį kelnes ir, anot jo paties posakio, kurio dalį pavartojau šio skyriaus pradžioje, – „laukiantį malonumų iš šios stulbinamai tylios pavasario dienos“. Tačiau pradėti spręsti lyties problemas jis griežtai atsisakė, pareiškęs, kad jam, per pusryčius suvalgiusiam silkės su bulvėmis, beprotiškai norisi alaus, o tam pinigų neturįs. Aš iš karto jam įteikau nuslėptą sumą, kurios pakako dviem puodeliams, tiesa, ne alaus, bet nenusakomos – dėl neaiškaus skonio – brogos. Tą pavasarį ją staiga pradėjo pardavinėti gatvėse iš cisternų.

Kai mes pagaliau atsisėdome ant suoliuko Gogolio bulvaro pradžioje, Robertas pasakė: „Harikas pernelyg jautrus ir primityvus, kaip, beje, beveik visi pirma laiko fiziškai subrendę berniukai. Tu pasistenk suprasti, kad lytinio akto troškimas ir pats lytinis aktas kyla kaip būtinas *poreikis*.

Tačiau jie tavyje *gali* sukelti tokias refleksines ir intencines būsenas, kurios savo prigimtimi *nėra būtinos*. Vadinasi, kad ir kaip būtų, mes patys nusprendžiame – kilti toms būsenoms ar ne, renkamės, kada ir kur joms atsirasti. Žmogus, kuris lytinį aktą mato tik kaip būtinybę, – jau neįgalus, nes iš anksto atima iš savęs minėtų būsenų pasirinkimo galimybę. Aš nė kiek neabejoju, kad nors *tai* tu gali suprasti."

Aš vis tiek nieko nesupratau, bet kažkodėl man palengvėjo. Palikęs Robertą, aš nubėgau namo, nes bijojau, kad mama gali paskambinti Harikui, jei manęs ilgai nebus namuose. Netrukus su juo ir susidūriau prie tų pačių vartų. Per prabėgusias dvi valandas jis visiškai užmiršo lyties problemą ir buvo aiškiai įsitraukęs į naują idėją. Praleidęs pro ausis skubotą Roberto kalbos perpasakojimą, jis reikšmingai prisimerkė, uždėjo ant mano aksominės striukės atlapo ranką ir rimtai tarė: „Tu juk nežinai, kas tavęs šiandien laukia?" „Kas? Kas? Sakyk greičiau!" „Šiandien mus aplankė Henia ir pietavo su mumis. Jis valgomajame dar ir dabar šnekučiuojasi su tėvu. O motina verkia virtuvėje, kad tasai vėl susirado naują moterį." „Kalbėk, pagaliau, ką pasakė Henia!" Harikas padarė pauzę ir tęsė: „Henia pasakė, kad Nika Ardatovskis nori su tavimi asmeniškai susipažinti. Tai, manau, šiandien ir įvyks. Tu juk pažįsti iš trečios laiptinės Leonardą Adolfovičių, kurio kojos beveik paralyžiuotos? Tai štai, šiandien vakare jis išeis į priekinį kiemą pasėdėti prie klombos, o senelis su Nika eis jo aplankyti. Senelis kažkada gerai pažinojo Leonardą Adolfovičių ir labai jį užjaučia. Tu pas mus užeik iki vakarienės, ir aš turėsiu garbės asmeniškai tave pristatyti šiems dviem nepaprastiems žmonėms."

Vakare mes laukėme svečių. Pirma, šiandien per pietus aš pamelavau, kad „beveik" paruošiau visas pamokas, ir,

antra, išsigalvojau, kad vakare man būtina penkioms-dešimčiai minučių išeiti, kad... „padėčiau palaistyti klombas“, bet iki apsilankant svečiams aš tikrai būsiu namuose.

Visame kreivame ir pailgame Antrojo Obydenskio skersgatvio stačiakampyje tik vienintelis mūsų namas turėjo priekinį kiemą. Šis kiemas visada buvo ne tik švariai sutvarkytas, bet ir, taip sakant, dvasiškai švarus. Mūsų galinis kiemas buvo purvinas ir daug labiau lankomas neturtingų vaikų bei chuliganų iš „paties galinio“ kiemo, atitverto sandėlių patalpomis ir didžiule paplavų duobe.

„Leiskite jums pristatyti itin talentingą, nors ir labai jauną mano draugą“, – žemu balsu pasakė Harikas, kaire ranka nupiešdamas pusrutulį virš senelio, Leonardo Adolfovičiaus ir Henios, sėdinčių ant suoliuko prie klombos, galvų. Nikos nebuvo – tą dieną jam suskaudo pilvą (vėl susitikimas „neįvyko“ – paskutinį kartą iki 1974 metų!). Aš labai norėjau pasakyti kažką įdomaus, bet neturėjau jokių minčių, turbūt per daug jaudinausi.

„Aš pasidariau itin jautrus, – pasakė Leonardas Adolfovičius. – Žinai, Tima, šiandien nuo pat ryto neturiu jokio apetito. Tai štai, tas tardytojas Jegošinas, visiškai nekultūringas žmogus, kurio sieloje nė nenakvojo jokie kultūros pėdsakai...“ Aš dirstelėjau į Henią ir jo akyse įžvelgiau ugningą smagumą. Prabėgus trejiems metams, Robertas pasakė: „Henečka – beveik toks pat *sinkretinis rusas*, kaip ir aš. Mes, gabūs kitataučiai, įvaldydami idiomą, galime, skirtingai nei rusai, ją suprasti ir *analitiškai*, ne tik iš suvoktų dalykų prasmės. Tai neišsenkantis smagumo šaltinis.“

„Jis man, – tęsė Leonardas Adolfovičius, – tiesiai pasakė: „Tu, Pabaltijo vokiečių šikna, pas mane dar šūdo prisivalgysi.“ Atleisk, Tima, kad aš taip kalbu prie jaunų žmonių.

O aš, po daugybės nemigo naktų, sutelkęs visas savo jėgas, jam atrėžiau: „Alfusai – ne Pabaltijo vokiečiai. Jūs neturite nė mažiausio supratimo apie mūsų krašto pavardes. Mes – žydai, antroje kartoje perkrikštyti į liuteronus. Ir aš negaliu patikėti, kad save gerbianti valstybė galėjo be nikelio tapti didinga. Kai 1934-aisiais man pradėjo atsisakyti kojos, mane neštuvais į cechą atnešdavo."

Į nebaigtą pokalbį apie nikelį įsiterpė Harikas: „Tėtis sakė, kad sąžiningų specialistų niekinimas yra piktinantis vertingų kadrų švaistymas..." Užsidegiau pavydu Harikui, kad jam taip puikiai sekasi pasakyti. Ir tada pastebėjau, kad Timofejus Aleksejevičius žiūri į Henią.

„Tie žmonės, – tyliai tarė senelis, – darė pasiaukojimo, ištikimybės ir gerumo stebuklus, bet stokojo *kontempliacijos*. O ten, kur nėra kontempliacijos, nėra ir *kontempliuojančiojo*. Prašau tavęs, Henia, nesijuokti iš Lenios nikelio. Štai vakar tu atbėgai susižavėjęs Šklovskiu. Regis, aš nė neketinau iš to juoktis, a? O juk jų aktyvumas *vienas?* Vienas ir tas pats – Lenios ir Šklovskio – vienas ir tas pats nesugebėjimas kontempliuoti. Ir *jis*, vienas ir tas pats, – *nekontempliuojantis*. Jis talentingas, gamina nikelį ir formalią literatūros kritiką, turbiną, nuostabią naują patranką ir net psichologiją. Nėra jokio skirtumo, *kas* ir *ką* gamina, nes nekontempliuojantis neturi *ko*. Tačiau, Dieve tu mano, kaip su tokiais talentingais elgiamasi! Och, geriau, pasakyk, kaip su jais tik nesielgiama! Juos kankina kalėjimuose, suteikia jiems aukštus karinius laipsnius, išleidžia į tarptautinius konkursus gauti pirmas premijas, siunčia į Šiaurę mirti, kaip Pavlo tėvą, arba į tą pačią Šiaurę, kaip Otą Juljevičių, pelnyti šlovės (jaunystėje senelis juos abu pažinojo). Bet juos visada žemina, žemina net dažniau nei muša. Ir kuo

daugiau žemina, tuo labiau jie pamiršta *save* ir greičiau baigiasi jų savistaba, jų beveik mokslinė (pagal faktų fiksavimo kruopštumą) nuoskaudų, nuotaikų, skausmų ir išgyvenimų registracija. Tu, Robertas ir Saša galbūt išsiugdysit kokį nors imunitetą. Taigi jūs, manau, ir mirsite sava mirtimi."

„Tu visai išprotėjai, Tima! – beveik suriko Leonardas Adolfovičius. – Velniai griebtų, ką tu *vaikams* pasakoji, idiote! Jie pirmiausia turi suprasti absoliučią kultūros vertę. Žinai, aš neseniai žiūrėjau „Aną Kareniną". Ten buvo susirinkusi tokia minia, kad *pats Giksas* (Maskvos milicijos viršininkas) atvažiavo daryti tvarkos. Ir tu matytum, kokia absoliučiai korektiška buvo milicija, a? Tai juk tokia galinga kultūros trauka, dėl kurios *jiems* galima viską atleisti!"

„Robertas sako, kad kultūra reliatyvi", – pradėjo Harikas, bet Timofejus Aleksejevičius paglostė jo ranką, tarsi siūlydamas palaukti, ir dar tyliau tęsė pokalbį: „Apie kultūros reliatyvumą pasakyta taip pat teisingai ir neteisingai, kaip apie nikelio absoliutumą. Tai – kaip kam. Vieniems kultūra reliatyvi, kitiems – absoliuti, tretiems – jos tiesiog nėra. Mūsų berniukai tikriausiai vietoje Dievo karalystės iš savo klusnių kūrybingų tėvų paveldės... ką? Nežinau. Tačiau pasikartojimo nebus. Neišaugs iš jų nei Levas Oborinas[18], nei Emilis Gilelsas[19], nei Levanevskis[20], netgi tardytojas Jegošinas. Neturės jie tėvų aktyvumo, bet ir kontempliacijos

18. Levas Oborinas (Лев Оборин) – rusų pianistas, kompozitorius, pedagogas (1907–1974). – *Vert. past.*
19. Emilis Gilelsas (Эмиль Гилельс) – žydų tautybės vienas garsiausių XX a. pianistų (1916–1985), TSRS liaudies artistas (1954). – *Vert. past.*
20. Sigizmundas Levanevskis (Сигизмунд Леваневский, 1902–1937) – poliarinis lakūnas, kuriam už garlaivio „Čeliuskinas" ekspedicijos dalyvių gelbėjimą 1934 metais buvo suteiktas TSRS didvyrio vardas. – *Vert. past.*

jie *iš niekur* nesulauks. Ne, jie per vieną kartą nuo tėvų neatsikabins! Jų net nekankins, nes kankintojai aktyvūs ir per pusę kartos išsigims. Visi taps daug mažiau aktyvūs ir mažiau produktyvūs. Kalbu apie tuos, kurių nenužudys per artimiausius penkiolika metų. Tačiau iš vieno žmogaus silpnumo negimsta kito stiprybė. Bėda ne pats aktyvumas, o tai, kad, kaip mėgo kartoti mano pusbrolis Tėvas Viktoras, aktyvūs yra *dvasiškai bevaisiai*. Jie gyvi tik judėdami. Sustabdyk juos, ir jie pabirs kaip tarpinių būsenų ir įvairių skaistyklos pakopų dvasios. Tačiau bijau, kad šių berniukų pasaulis bus nors ir mažiau klaikus, bet labiau apgailėtinas. Kad tik jame neuždustų būsimasis kontempliuotojas."

„Paklausyk, Tima, – įsižeidęs pertraukė senelį Leonardas Adolfovičius, – tai juk absoliutus nonsensas. Kam tu skaitai visą šį pamokslą? Man jis – niekai ir nesąmonė. Harikas ir Saša nesuprato nė žodžio..." „Na, tuomet Heniai", – atsakė senelis.

Kai parbėgau į namus, svečiai jau buvo atėję. Mano pusbrolio senelis (mūsų šeimos kalba – „dėdė") Efraimas Lvovičius, neseniai gan sėkmingai grįžęs iš Kungursko kalėjimo, sėdėjo ant sofos, apsirengęs dabitiška liemene ir dvieiliu atsagstytu anglišku švarku. Kitas svečias, Valstybinio orkestro pirmasis altas Gordonas, dėl kažko ginčijosi su tėte, o ant stalo stovėjo labai gražus Krymo „Južnobereżnyj" portveino butelis. Kol aš glėbesčiavausi ir bučiavausi su dėde (labai jį mylėjau), mama ant stalo dėliojo vakarienės užkandžius.

„O aš tvirtinu, – garsiai kalbėjo tėtis, – kad be kultūros neįmanoma nei atlikti metalo spektrografinės analizės, nei groti jūsų altu." „Kultūra reliatyvi", – pagaliau prisiminęs Hariko nuorodą į Robertą, suskubau įsiterpti aš. Visi nustebę (taip man pasirodė) nutilo.

Gordonas atsisuko į mane ir visiškai rimtai paklausė: „*Kieno atžvilgiu* kultūra reliatyvi?“ Gėdos prakaitas jau pradėjo užlieti mano kaktą ir akis. „Labai paprasta, – atsakiau aš, įžanginei kalbai pasirinkdamas mano būsimo draugo ir Maskvos metodologų autoriteto Georgijaus Petrovičiaus oratorinę manierą, – kultūra reliatyvi jos skleidėjų dvasinių tikslų, nesusijusių su ja, taip pat jų intencinės būsenos, pavyzdžiui, kontempliacijos atžvilgiu.“ „Keista, – prakalbo Gordonas, – ir ne visai panašu į tai, ko mane mokė Marburge. Tai kažkiek primena fenomenologiją, bet aš, deja, taip ir nepabuvojau Freiburge. 1927-aisiais buvau priverstas mesti savo filosofijos studijas ir palikti Vokietiją.“ „Manau, jam reikia rašyti pareiškimą į Carskoje Selo licėjų, – šypsodamasis pasakė dėdė. – Labai graži buvo mokykla.“

Gordonas kvatojo bosu, o tėtis, žinoma, labai didžiavosi mano „pasirodymu“, kita vertus, rodė aiškų nepasitenkinimą dėl mano neleistino laisvumo.

Anot vėlesnio Henios pasakojimo, tos pačios dienos vakarą Anatolijus seneliui sakė, kad bolševikų revoliucinis režimas išlaisvino pašėlusią vidutinių gyventojų sluoksnių energiją ir kad kita, šiuolaikinė, šio režimo modifikacija pradėjo tą energiją slopinti. Senelis prieštaravo. Šio pokalbio konspektas toks:

Senelis: Aktyvumas, kurį jūs apverkiate, toks pat inertiškas, kaip mūsų puikusis pasyvumas. Nei vienas, nei kitas neturi *asmenybinės* būties, neturi individualios sąmonės. Štai jūs pats, Anatolijau Julijanovičiau, užsimiršęs taip viską sujaukėte, kad ir pagalvoti buvo baisu. Tai jūs ir negalvojote, nemąstėte, juk pergalė buvo *jūsų*. O kai jus sustabdė, taip pasidarė baisu, ir – vėl nemąstote. Niekas iš

jūsų nemąsto – nei trokštantieji revanšo, nei maldaujantys atokvėpio, nei tie, kurie menkai tikisi išgyventi. Bet jeigu tai atsitiks, ir jūs išgyvensite, tai patirsite siaubingą dalyką – tuomet išaiškės, kad jūs neturite ko pasakyti, o kiti neturės ko pasakyti apie jus. Ir jūsų vaikai bus apgailėtini (jei jų turėsite); kadangi jūs neturėsite savos *būties*, jie neturės nieko. Dargi jūsų gyvenimo siaubo nebus. Jiems tiesiog nieko neatsitiks.

Anatolijus: Man gėda dėl tų, kurie nori tik išgyventi...

Senelis: Paistalai, mano mielas, gryni rusiški paistalai! Čia visuomet gėdijamasi dėl kito žmogaus. Gėda dėl kito tapo mūsų savimonės forma. 1918-aisiais aš atėjau į Vasilijaus Vasiljevičiaus, kurį labai mėgau dar nuo ankstesnių Peterburgo susitikimų, paskaitą. Po paskaitos jis vos atsigynė nuo damų bei panelių, ir mes šiek tiek pasivaikščiojome. Kai priėjome Gagarino metro stotį, jis staiga sustojo ir sako man: „Jūs, žinoma, manote, kad aš jomis atžarus, nemalonus, arogantiškas, taip? Bet juk ne, aš jas myliu. Tik kad jų visai nedomina tai, ką aš pasakoju. Jos žavisi manimi ir gėdijasi dėl manęs." „Ko gi gėdytis?" – teiraujuosi. „O aš jums papasakosiu. Viena tokia panelė, jau senokai, vis bučiavo, glostė mane ir kalbėjo: „Aš dievinu jus, keistą, puikų, bet man vis tiek kažkodėl dėl jūsų gėda." „Kodėl gi?" – klausiu, o pačiam graudu ir nejauku. Todėl ir prisiminiau apie Vasilijų Vasiljevičių, kad jūs, Anatolijau, kaip ta panelė, apie *save* negalvojate, todėl ir *kito* nematote.

Anatolijus: Ir šią skersgatvio išmintį jūs kemšate Nikai, mūsų nuostabiam, juokingiausiam Nikai!

Senelis: „Ne. Tai – jums, o ne Nikai. Nika turi pernelyg didelį gebėjimą nesavanaudiškai imituoti gyvenimą. Aš nejuokauju, nes visa, kas vyksta, yra ne tik baisu, bet ir įdomu.

Praeis pora metų, ir jis taps *savu žmogumi*. O baisiau nieko negali būti.

Anatolijus: Ne! Jis niekada netaps *jų* žmogumi!

Senelis: O ar ne tas pats – ar jų, ar jūsų, Roberto, Hariko? Jis neturi niekam tapti *savu*. Aišku?

1938 m. liepos 14-oji, 4-5 valanda vakaro

Rasti ir užrašyti šį fragmentą buvo ypač sunku[21]. Svarbiausia – dėl jo teko paaukoti bent dvi kiemo legendas apie Violetinį ekspresą, kuriuo Nika neva iš Maskvos išvyko tiesiai į Madridą. Iš tikrųjų jie be persėdimo važiavo *iki* Berlyno, o iš ten kitu traukiniu iki Paryžiaus. Nika apskritai niekada nebuvo Madride.

Tai prasidėjo šiek tiek po vidurdienio. Nika buvo, kaip mėgo tvirtinti Robertas, – „visiškai atsisiejęs nuo savęs". Po pietų jam suskaudo pilvą, bet ne taip stipriai, kad dėl to reikėtų skųstis seneliui. Jis išėjo į gatvę – nieko, tik klaikiai ryški saulė. Grįžęs aptiko – šįkart nejausdamas jokio džiaugsmo, – jog namuose nieko nėra. Jis padėjo galvą ant klijuote dengto stalo. Valgomajame su vienu aukštu langu, žvelgiančiu į akliną gretimo kiemo sieną, buvo neįprastai tamsu. Nika staiga užsinorėjo karštos arbatos. Pakėlė galvą ir... pamatė senelį. Šis sėdėjo tiesiai, nugara į langą, truputį atsilošęs, rankas padėjęs ant kelių. Jis nežiūrėjo į Niką. Nika kažkodėl pajuto pakaušyje šaltį. Ir įvyko toks pokalbis.

21. Manau, šiuo atveju buvo rekonstruotas tekstas, kurio originalas (netgi žodinis!) niekada neegzistavo: dėl tam tikrų aplinkybių toks net negalėjo egzistuoti! Pavyzdžiui, Harikas tvirtino, kad visa kelionė buvo „metafizinis persikėlimas" ir truko dvidešimt trečiąją dalį sekundės.

Nika: Seneli, aš dabar bjauriai jaučiuosi.

Senelis: Nieko tokio, truputį pasėdėsi vėsoje, paskui išeisi į gatvę, ir viskas praeis.

Nika: Seneli, man dabar labai negera. Ir pilvas čia niekuo dėtas. Tai dėl to, kad aš vakar, girdint svečiams, labai juokingai pasakojau apie diakoną. Aš, žinoma, ne toks talentingas kaip Robertas... bet pats jaučiu, jog, kai šalia yra kiti, pradedu kalbėti kaip kiti *labai jau* išsilavinę vaikai – taip, kad patiktų suaugusiems ir apskritai visiems...

Senelis: O ką Robertas konkrečiai pasakė apie tai?

Nika: [Pasakė[22], kad jis ir aš greitai tapsime pavyzdingais parodomaisiais berniukais, kuriais didžiuosis ne tik paniekintos jų šeimos, bet ir visa šalis. Užvakar jis kalbėjo: „Tokie kaip mes yra reikalingi, ir būsime dar labiau reikalingi. Mūsų niekam nereikės mokyti, *kaip* kalbėti. Mes patys visus, po velniais (atleisk, seneli), išmokysim, o kai ateis metas būti užmuštiems – juk karas ant nosies, ir tai ne šakėmis ant vandens parašyta, – mes jau būsime negyvi, negyvesni už karsto vinis. Tad to ir nepastebėsim."

Senelis: Bijau, kad Robertas teisus. Jei jau taip ima kalbėti vaikai, kuriems nėra nė trylikos, tai, ko gero, *vidinės* išeities jau nėra.

22. Laužtiniais skliaustais apskliaustas fragmentas labai tikėtinas. Jis yra daugmaž tikslus perpasakojimas to, ką man kalbėjo Robertas, bet ne Nika. Robertas, linkęs kalbėti apie save tarsi trečiu asmeniu – tai yra perpasakoti trečiųjų asmenų vardu savo žodžius, visuomet sąmoningai siekė sustiprinti savo žodžių „objektyvumo efektą". O Nika, priešingai, norėjo užglaistyti, susilpninti tiesioginį retorinį poveikį pašnekovui.

Nika: Ką reiškia „vidinė išeitis", seneli?[23]

Senelis neatsakė, tik dviem kairės rankos pirštais palietė kaktą. Nikos pakaušyje pasidarė dar šalčiau. Valgomajame plaukė tamsūs debesų skarmalai („Maliarija prasideda", baimingai pagalvojo Nika).]

Senelis: Prašau pažiūrėti, Nika, kiek dabar laiko.

Virtuvės sieninis laikrodis rodė be dvidešimties minučių penkias.

Nika: Seneli, man žvarbu. Aš greitai mums paruošiu arbatos.

Senelis: Ne. Bus dar laiko išgerti arbatos. Geriau eik dabar į gatvę. Kaip tik tam atėjo laikas. Ir bus šilčiau – pastovėsi saulutėje prie įėjimo. Eik, eik, bet pirma pabučiuok mane.

Nika pabučiavo senelį į skruostą. Sunkiai ir ilgai lipo akmeniniais laiptais. Laukujės durys vos vos atsidarė.

Saulės nutviekstame siaurame Trečiojo Obydenskio skersgatvio stačiakampyje, krypstančiame Tarybų Rūmų statybvietės tvoros link, *nieko nebuvo.*

23. Vėliau pats Nika paaiškino šiuos žodžius. Jei žmogus sąmoningai pasiruošęs tam tikroms neigiamoms proto būsenoms, jis gali sąmoningai jas pakeisti teigiamomis. Tai „vidinių būsenų keitimo joga". O kai žmogus nepasirengęs tokioms būsenoms, ir, svarbiausia, kai jis neturi tam laiko (kaip Ardžuna – tik tris sekundes prieš didžio mūšio pradžią Bhagavat Gitoje), išeitį galima rasti tik išoriniais veiksmais, smarkiai sutrikdant sąmoningo gyvenimo inerciją. Tai „veiksmo joga". Senelis „išsiuntė" Niką ne todėl, kad jam neliktų laiko gyvai sielai išgelbėti, o todėl, kad jis tiesiog žinojo, jog Nikai „priartėjo metas" dingti iš Maskvos ir, taip sakant, visai nebeliko laiko dvasiniam darbui.

1938 m. liepos 14-oji, 5-7 valanda vakaro

Saulė buvo nutvieskusi šią erdvę, palikdama rašalo juodumo šešėlyje Iljos Obydenskio cerkvės duris ir dalį priedurio. Nika pamatė, kaip nuo šios tamsumos tiesiog „išryškėjo" žmogaus figūra. Ir dar kokia figūra! Jeigu jam ant krūtinės ir nugaros kabotų lentelė su užrašu „užsienietis", net ir tada jo priklausomybės šiai itin keistai būtybių grupei faktas netaptų akivaizdesnis. Jis dėvėjo bridžus, languotas kojines, didžiulius geltonus batus, storą džemperį, tvido švarką su didžiulėmis kišenėmis ir tamsiai rudą kepuraitę su standžiu avietinės spalvos bumbulu viršuje. Rusvi antakiai, tamsiai rudi ūsiukai, kyšančios strazdanotos ausys užbaigė „klaikumo įvaizdį" (tariant Nikos žodžiais). Žmogus priėjo prie Nikos ir ramiu balsu prašneko...

Žmogus: Na, tai vis tik išėjai?

Nika: Taip, laba diena, bet aš... išties, tik ką išėjau... Aš nekaip jaučiuosi, tiesą sakant. Ir... labai noriu karštos arbatos.

Žmogus: Bus dar laiko išgerti arbatos. Mums reikia su tavimi pasivaikščioti, nuo čia iki Baltarusijos geležinkelio stoties, taip? Bet supranti, Nika, mums geriau drauge šito nedaryti. Taip bus patogiau.

Nika: Prašau atleisti, ar tai... būtina?

Žmogus: O ne, ne! Kas pasakė žodį „būtina"? Tiesiog, kaip mums mėgdavo kartoti Georgijus Ivanovičius, reikia itin saugotis žodžių, kurie vėliau gali pasirodyti melagingi. Taigi bus mums geriau iki Baltarusijos geležinkelio stoties eiti atskirai, taip sakant, vien tik su savo mintimis. Kaip ją prieiti, tu puikiai žinai. Paskui tiesiai per tarptautinį saloną eik į ketvirtą peroną. Jei sustabdys, atsakyk vokiškai, kad keliauji su savo dėde Frederiku. Prisimink – Frederikas (ne Fridrichas!). Aš jau būsiu ten ir perspėsiu tarptautinio vaikų kambario budintį.

Nika: Bet mane gali... sulaikyti bet kur.

Žmogus: O ne! Bet dėl visa pikta tau geriau bus atrodyti šiek tiek panašesniam į užsienietį, taip?

Frederikas akimirksniu nusimetė švarką, nusitraukė džemperį, apvilko juo Niką, ir, užmaukšlinęs jam ant galvos kepuraitę su bumbulu, pasakė: „Dabar – eik."

Nepakeldamas galvos, Nika pajudėjo Antrojo Obydenskio skersgatvio kairiąja puse. Vienas namas, trys namai. Į kairę Metrostrojevskos gatve. Tiesiai – iki Krymo aikštės. Prie Arsenalo perėjo į Sadovoje Kolco – ir vėl kairiąja puse („Taip iki galo kairiąja ir eisiu!"). Kepuraitė sušlapo nuo prakaito, smuko ant antakių ir nosies („Nenusiimsiu!").

Zubovskaja ir Smolenskaja aikštės, Novinskio bulvaras, pro Šaliapino namus („Eik, eik!"). Beprotiškai karšta ir ledinis prakaitas. Sadovaja-Kudrinskaja. Susikišo rankas į kišenes, kad nedrebėtų. Jokios minties, nė žodžio apie save. („Aš ėjau susitapatinęs su gatvių ir aikščių pavadinimais"). Tverskije-Jamskije, Majakovskio gatvė! Į kairę vėl Gorkio gatve, dabar tiesiai – iki galo („Svarbiausia – negalvoti!").

Besišypsanti jauna moteris tamsiai mėlyna uniformine suknele su batisto šalikėliu lipšniai paklausė: „Ar jums?.." –

ir, nesulaukusi atsakymo, pravedė jį pro pasienietį su trumpavamzdžiu šautuvu, per tarptautinį saloną į peroną. Frederikas stovėjo šalia palydovo. Iš jo burnos styrojo trumpas storas cigaras. Jis skaudžiai pliaukštelėjo Nikai per nugarą, pabučiavo budinčiajai ranką, ir... tada Nikai tapo aišku, kad jis niekuomet nesugebės pakilti tarptautinės klasės vagono laipteliais. Frederikas kažką suriko skambiu aštriu balsu niekam nežinoma kalba, sugriebė Niką už pažastų ir tiesiog įmetė į tambūrą.

„Kur?“ – paklausė Nika, užmiršęs, kad klausia rusiškai. „Kas kur, tualetas?“ – šiek tiek sutrikęs pratarė Frederikas, taip pat pamiršęs pakeisti kalbą į vokiečių. „Ne, gultas!“ – „Ak, Dieve mano, čia, čia, štai tavo sofa!“

Tačiau Nika negalėjo atsigulti. Drebulys praėjo. Jis sėdėjo lyg suakmenėjęs ir mintimis vardijo visus kupė aplinkos objektus: bronza, sidabras, krištolas, sietynas, portsigaras, bokalas, stiklas, varis, žmogus, plastmasė, stiklinė su laikikliu, Frederikas, termosas. Frederikas užsimerkęs sustingo prie atversto žurnalo. Traukinys pajudėjo. Frederikas palinko prie Nikos ir aiškiai šnabždėjo: „Viskas. Supratai? *Tu* jau įrašytas į mano belgišką pasą. Vardas ir gimimo data – tie patys. Pavardė – mano, matai? Čia įklijuota ir tavo mokyklinė fotografija. Jei bus patikrinimų, tavęs niekas apie nieką neklausinės. Tu – keleivių sąraše. Taip?“

Nika gėrė karštą arbatą – porą valandų iš eilės, kol jį pradėjo gerokai pykinti. Užtat drebulys, karštis ir šaltis išnyko. Vėliau jiems atnešė vakarienę: karštų skrebučių su dailiai suspaustais juodaisiais ikrais, buljoną su pyragėliais, jautienos kepsnį su keptomis bulvytėmis ir šokoladinius putėsius. Nika užsnūdo ant sofos nenusirengęs. Nubudo po dvidešimt šešių valandų, toli nuo Bresto

(Frederikas pasakojo, kad jis neprabusdamas gal dešimt kartų ėjo į tualetą)...

Paryžiuje ant platformos juos pasitiko žemas apkūnus žmogus, kurį Frederikas apkabino ir vadino Georgijumi Ivanovičiumi, o šis jį – „senuoju masonu". Vakare po pietų viešbutyje Frederikas Nikai atnešė prancūzišką ispanų kalbos savarankiško mokymosi vadovėlį ir paprašė berniuko jį išmokti per savaitę. („Prašau, Nika, juk mes greitai važiuosime į Ispaniją!").

Po trisdešimt septynerių metų, 1975-ųjų lapkritį, Nika pasakojo: „Ispanų kalbos aš niekuomet nesimokiau – iškart ją „pasigavau", pradėdamas Paryžiuje nuo tos pokalbių knygelės. Šešias dienas iš eilės reikėjo prisiminti, suprasti, ištarti, pavartoti po du šimtus naujų žodžių ir posakių per dieną. 1200 žodžių. Aš galvoju, kad tuose žodžiuose išsisklaidė baisi įtampa, susikaupusi man keliaujant nuo Iljos Obydenskio cerkvės priedurio iki dėdės Frederiko kupė. Taigi ispanų kalba turbūt visam gyvenimui liko „pirmąja po rusų". Anglų tapo antrąja, bet tik todėl, kad buvo gyvybiškai būtina, o ne likimo skirta. Todėl tikriausiai taip nutiko, kad mylįs pirmą kartą prisipažinau ispaniškai (beje, antrą – taip pat). Ispanų kalba man reikalinga jausmams viešai reikšti, taip sakant. O rusiškai galiu tik viena – laisvai reflektuoti.

Aštuntas skyrius

Keturiese prie stalo

„Taigi, – pradėjo dėdė Frederikas, – mes nieko nereiškiam, nes nieko negalime valdyti." Žmogus, pasitikęs juos perone, Georgijus Ivanovičius, nugėrė iš didelės taurės, užsidegė cigaretę ir labai lėtai atsakė: „Prasmė priklauso nuo to, kur padėsi kirtį. Mes negalime valdyti, nes dar netapome *tuo*, kas *gali* arba *galėtų* valdyti. Vadinasi, mums nereikia to daryti. Kiekvienas mokytojas moko, kaip gali, o mokinys – mokosi, kaip gali. Bet ne mokytojo reikalas valdyti mokinį, nors jis turi galimybę *išmokti* valdyti bent jau *save*. Realiai valdyti *kitą* – reiškia būti *sąmoningu* įnagiu, kito žmogaus likimo instrumentu."

Neaukšta, liesa ir tikrai labai graži mergina, vardu Džoana, paklausė: „O likimą visi mes turime, taip?" „Jokiu būdu, – nusijuokė Frederikas, – likimas tėra pavadinimas, tam tikro *sąmonės lygmens* liudijimas; apie jį negalima kalbėti nei žemesniame lygmenyje, nei aukštesniame." „O kaip *aš* galiu žinoti – sugebu valdyti ar ne?" – netikėtai paklausė Nika. Georgijus Ivanovičius pakėlė taurelę ir paklausė: „Ar tu žinai, *ką* aš geriu?" „Ne, bet tai turbūt vynas arba portveinas." Visi nusijuokė, o Džoana pabučiavo Niką į pakaušį, tad prakaitas jam nuo kaktos ėmė upeliu tekėti. „Tai – armanjakas, – triumfuodamas ištarė Georgijus Ivanovičius, – bet aš nemanau, kad tau buvo

būtina tai žinoti iki tol, kol aš paklausiau. Dabar gi, kai aš tau jau pasakiau, *ką* geriu, tau nėra reikalo šito žinoti, nes mes jau *užfiksavome tai kaip nesąmoningą, objektyvų faktą*, apie kurį, kaip tokį, ir kalbėti daugiau neverta. O tavo klausimas apie valdymą susijęs su tuo, kas *negali* būti užfiksuotas kaip nesąmoningas, objektyvus faktas. Todėl – galimas poreikis arba būtinybė sugrįžti prie jo, vėl ir vėl jį kartoti. Tai darydamas, tu fiksuosi valdymo *potencijos* glūdėjimo savyje *sąmoningą* faktą. Tačiau žinoti tu negali, ir tame „negaliu" tu fiksuoji sąmoningą „galiu", tad pasiduodi kryptingo veiksmo, tai yra likimo *valdymo* įtakai. Klausimą, kurį man uždavei, reikia kelti sau nuolatos, ir *tuo* metu, klausimo uždavimo akimirką, tu neturi galvoti apie nieką kita. Tuomet atsiras pirmas pagrindas, pirminė savęs prisiminimo (*recollection* – jis ištarė žodį angliškai) atspirtis. Ir kol tu tai darysi, jokia jėga pasaulyje nepavers tavęs objektyviu, nesąmoningu faktu, mano mažasis liokajau!"

Nika: O argi aš – liokajus?

G. I.: Išmok neklausinėti tol, kol nespėjai *suvokti visos pokalbio situacijos*, nes tavo klausimas yra *nesupratimo reakcijos*, o ne bandymo suprasti pavyzdys. Juk tu neklausei manęs, kas yra armanjakas? Taip? Tačiau grįžkime prie to, *ką* aš geriu. Aš jau sakiau, kad nereikia grįžti prie to, kaip nesąmoningo fakto. Tačiau kiekvienas nesąmoningas faktas gali *įgyti prasmę*. Tada, tarkim, faktas, kad aš geriu armanjaką, o ne martelį ar polinjaką, gali būti *mano paaiškintas tau sąmonės prasme* ir taip savaime virsti *sąmonės faktu*. Toliau. Pagalvok, tu – žmogus, bet kvailas kaip nesąmoningas daiktas, tačiau galintis tarnauti kokiam nors sąmoningam tikslui – tarsi raktas ar kastu-

vas. Paskui kažkas atsitinka, ir tu tikrai pradedi suprasti, jog esi kvailas – kaip raktas ar kastuvas. Tai – tavo pirmas žingsnis iš nesąmoningo objektyvumo į sąmoningą. Žingsnis, kurio pasekmė ta, kad, nors ir lieki dar kvailas, tu nebegali tarnauti „kito protingam tikslui", negali būti *naudojamas objektas*. Tai – *mechaninio gyvenimo* nutraukimo pradžia.

Džoana: O kitas žingsnis bus perėjimas nuo *sąmoningo subjektyvumo* į *sąmonės objektyvumą*, ar ne tiesa?

G. I.: Ne „bus", bet „gali būti". Kitaip tariant, tai gali įvykti, gali ir neįvykti. Gali įvykti *tuomet* arba „užtrukti" ligi... kitos progos. Bet „objektyviajam idiotui" nieko negali įvykti, net jei jam pavyks būti talentingam, net jei jis genijus. Vis tiek juo atrakinės duris arba kas žemę, o jeigu reikės, jį naudos ne pagal tiesioginę paskirtį. Tarkim, kastuvu laužys spynas, o raktu daužys mažų vaikų nosis.

Džoana: O kas ta „kita proga"? Kita reinkarnacija, taip?

G. I.: Dėl Dievo meilės, pamiršk reinkarnaciją, metempsichozę, karmą. Šie terminai – pašaras objektyviesiems idiotams. Šiuos terminus gali *pradėti* naudoti tik tie žmonės, kurie ne tik perėjo iš nesąmoningo objektyvumo į sąmoningą subjektyvumą, bet ir bando atmesti savo sąmoningą subjektyvumą ir „peršokti" į sąmonės objektyvumą. Kalbant apie „kitą progą", ji yra kita laiko ir vietos atžvilgiu, bet būtent tam, kas anksčiau buvo subjektyvi sąmonė, nežinojusi, kad ji objektyvi.

Frederikas: Tuomet aš leisiu sau subjektyvių idiotų mokytojo paklausti, o ką reiškia „tuomet"? Ar šis žodis reiškia manąjį „dabar" ir „čia"?

G. I.: Taip, bet tik tada, jei dabar ir čia veikia sąmonė, fiksuojanti dabar ir čia *save* (o ne „tave").

Frederikas: O ar aš negaliu iš to, kas pasakyta, padaryti išvados, kad be mano sąmonės „dabar ir čia“ neegzistuoja?

G. I.: Niekaip negali, nes kad „dabar ir čia“ būtų tavo sąmonės laiku ir vieta, turi ir be tavo sąmonės egzistuoti, būti kaip beasmenio sąmonės objektyvumo modifikacijos. Daugybės žmonių dabartinė „laiko“, „periodo“, „istorijos“ manija atvedė prie to, kad Sąmonės Mokytojai pradėjo vis labiau pabrėžti, stiprinti belaikį sąmonės aspektą. O tai, deja, privedė prie to, kad Laiko Mokytojai beveik išnyko, ir žinios apie laiką tapo didžiausia retenybe.

Džoana uždėjo minkštą delną ant šlapios Nikos kaktos ir paklausė: „O kas bus su šiuo mano mažuoju gražuoliuku?“

Nika: Mes važiuojame į Ispaniją, ir aš mokysiuos ispaniškai. Iš tiesų jau dvi dienas mokausi. Bet apie tai, kas čia kalbama, kiek prisimenu, man jau kažkas kalbėjo.

G. I.: Tu klausydamas jauti pasikartojimą?

Nika: Ne. Veikiau – tai kažkas „viena“, nors ir skirtingose vietose.

Frederikas: Pasakyta: tai – viena, o vietų ir kūnų – daug ir jie skirtingi. Kas belieka?

Nika: Aš labai pavargau ir negaliu atsakyti.

G. I.: Lieka laikas. Būtent, tokio kaip tavo ir iš dalies Frederiko mąstymo laikas.

Džoana: Bet kas bus švelniausiajam berniukui?[24]

24. Apie pašnekovų kalbą. Georgijus Ivanovičius kalbėjo savo įprastine, šiek tiek „kolonijine“ ir „sukaukazinta“ rusų kalba. Frederikas rusiškai aiškinosi teisingai, nors šiek tiek dirbtinai ir su nedideliu estišku akcentu (jis kilęs iš Viljandi). Džoana puikiai suprato rusiškai, bet atsakinėjo prancūziškai (vertimas – mano). Georgijaus Ivanovičiaus kalbos stilius ir kalbėjimo būdas stipriai nukentėjo, kai, sekdamas Nikos ir Džoanos žodžiais, bandžiau perteikti.

G. I.: Kas bus? Jis buvo beveik parengtas *šiam* laikui, o prieš penkias dienas Frederikas jį ištraukė iš *to*, kaip alyvuogę iš aklinai prikimšto stiklainio.

Džoana: Ir jį tikriausiai mylės trapios prancūzų moterys vietoj plačių ir tvirtų rusių.

Frederikas: Manau, kad joms teks truputėlį palūkėti.

G. I.: Jeigu jos liks gyvos, kai bus galima nebelaukti. Visų šalių objektyvieji idiotai dar protestuoja prieš artėjantį karą, nepastebėdami, kad jie patys jį jau seniai pradėjo. Kretinų karas prieš kretinus turint tikslą sunaikinti kuo daugiau kretinų! – Kryptelėjęs į Džoaną, griežtai: – Baik tarnauti Nesuvokimo Šėtonui. Tavo pretenzija gailėtis berniuko nepaslėps tavosios mąstymo baimės. Kas nutiks berniukui? Jis stos šio laiko akivaizdon, o vėliau jį paliks, kai ateis metas. Taip bus, manau, ir kitiems pašnekovams. Mums teks likti gyviems, nes mes nepriklausome šiam laikui.

Džoana: Bet aš jau jį dievinu! Ir jeigu jūs taip keistai įsitikinę, kad jis nenukentės nuo ko nors baisaus ir mirtino, aš labiausiai noriu, jog jis nekentėtų dėl malonumų stokos[25].

Visi nusijuokė. Išskyrus Niką, kuris net po keturiasdešimties metų nesijuokė apie tai man pasakodamas.

Frederikas: Bijau, kad Bilbao nebus malonumų ir kančių trūkumo.

G. I. (Džoanai): Jei tu apie tai – apie savo pasimėgavimus, netaikyk šito berniukui. Šiandien jis mums pretekstas metafizinei refleksijai, o ne tavo nerefleksiniams erotiniams planams. Sutinku, erotizmas priklauso metafizikai, bet čia tavo jausmai niekam neįdomūs, kol bus transformuoti į sąmoningą faktą. Tu juk nenori šios transformacijos, nes bijai

25. Tai vienintelė Džoanos frazė, pasakyta rusiškai.

mirties. Ir bergždžiai, nes tau, kaip ir berniukui, aš jau pažadėjau, kad abu išgyvensite, nors malonumų ir negarantavau.

Frederikas: Baisoka, a? Taip ir prieš ilgą, sunkią chirurginę operaciją, kai žinai, jog reikės ją iškęsti, bet taip pat žinai, kad kaip nors iškęsi. Tačiau operacija juk – su narkoze, bet kaipgi peršokti epochą?

G. I.: Ne, jie – tie, kurie neperšoks; jie mirs su masinės baimės, entuziazmo arba pykčio narkoze. O mums teks visa tai išgyventi kaskart naujai ir visiškai sąmoningai.

Džoana: O kaina – gyvenimas?

G. I.: Kainos nėra. *Tenai* kitaip surėdyta. Mūsų pasigailėta ne dėl mūsų sąmonės. Mūsų tiesiog pagailėta ir, nepriklausomai nuo šito, mes gebame tai suvokti.

Frederikas (Džoanai): Tu juk nenori mylėti narkozės veikiama?

Džoana: Noriu. Vienoje šalyje – ne šioje – sakoma: meilė pati žino.

G. I.: O tu negalvok, kaip ten vienoje šalyje. Tuomet kiekvieną eroso sekundę tu suvoksi kaip kiekvieną karo sekundę.

Džoana: O ar tai – ne lėtas kankinimas, užuot mirus staiga?

Frederikas: Mums neduota rinktis, nes viskas jau nulemta, ir nulemta būtent taip.

Džoana: Meilę aš taip pat gerai išmanau, kaip Georgijus Ivanovičius karą.

G. I.: Taip, erotikoje glūdi *savas* žinojimas, neišvengiamas žinančiajam. Tačiau tiek meilėje, tiek kare visada jau būna pasirinkta, ir tau lieka tik *žinojimas, kaip realizuoti save vieninteliu tau įmanomu būdu*. Sprendimas gali būti banalus, bet kiekvienas žmogus jį padaro savaip.

Džoana: Tada gal geriau visai nieko nežinoti apie meilę?

G. I.: Priešingai, tik pažindamas erosą, žinai, ką darai *pats*. Meilė neatsiejama nuo sekso, kaip suvokimas – nuo žinojimo.

Džoana: Dabar žinau: šioje kompanijoje nėra kam pasiguosti ir niekas neleidžia gailėtis savęs, net mano mažasis gražuolis.

G. I.: Tavo mokytojas nežino nuovargio, bet ir jis išeis. Tuomet bus *tavo* eilė atsakyti *nenuilstančiam visų trenerių treneriui*[26].

Džoana: Bet jeigu prastas arkliukas nenori mokytis, tai net Amžinas Treneris pavargsta ir imasi mokyti kitą.

G. I.: Tu visuomet randi reikiamas duris, bet nežinai, kaip jas atverti. Didysis Treneris sau renkasi arklių jodinėtojus, bet ne pačius arklius. Tai – jodinėtojų uždavinys. Mokytojas pasmerktas mokyti, net jei nėra mokinių. Tada jis mokys sienas. Jeigu treneris pavargs nuo savo negabaus arkliuko – pasaulis neprapuls, bet... nebebus žirgų lenktynių. Vietoj įvairių lenktyninių žirgų bus viena didelė neprotingų gyvulių banda su jai palikta laisve – *viena visiems*. Tuomet jie viską žinos patys, viską, išskyrus JĮ, nes SAVĘS žinojimą JIS, palikdamas juos, iš jų atims. Jam išėjus, nebebus visų Jo „taip" ir „ne", „žiūrėk" ir „klausyk."

Frederikas: Norėčiau šito nežinoti.

G. I.: „Nežino, ką daro" reiškia *nepažįsta* Jo, nes, Jo nepažinus, jų savęs pažinimas *toliau vyks* mechaniškai, kaip gali vykti mechaniškai seksas be meilės ar karas be Lemties. Tik akimirksniu blykstelintis *savęs suvokimas, savęs atminimas* ištraukia mus iš mechaniškai besitęsiančios mūsų

26. Šį žodžių derinį pirmąsyk išgirdau 1964 metų žiemą iš Tartu profesoriaus Uku Masingo lūpų.

egzistencijos praeities. Šią akimirką mūsų Bendrasis Tėvas mus MATO, o kitomis... mes negalime žinoti.

Frederikas: Net paliktas aš norėčiau likti geroje kompanijoje.

Džoana: O ne, ne! Kas praėjo, nebegrįžta. Tai negali būti apskaičiuota – kaip erotikoje; tu žinai, *kaip* ir galvoji, kad vėl tas pat įvyks, bet ir tai turi *savo* dėsnį.

G. I.: Kuris veikia abiem kryptimis, nes meilė trokšta ne pasitenkinimo, o judėjimo. Štai vidutinis žmogus visuomet nori save išreikšti, kažką išnešti iš savęs ir..., taip sakant, pasitenkinti, atsipalaiduoti. O kai neišeina, rusų žmogus sako „gal vėliau pavyks", prancūzas – „c'est la vie"[27], o anglas „take it easy"[28]. O tu negali „teik it yzi", ir ne todėl, kad per sunku, o paprasčiausiai todėl, kad ten – nieko nėra.

Nika: Prašau atleisti, bet man rodos, jog aš kraustausi iš proto.

Frederikas: Visa tai – tavo asmeninis reikalas. Mokykis priprasti.

Džoana: Bet ar daug meilės suvokimas gali papildyti meilę?

G. I.: Pati meilė taip pat – suvokimas. Tačiau iki jo dar reikia subręsti.

Nika: O kodėl aš turiu žinoti apie seksą, kaip apie kažką atskira nuo meilės?

Frederikas: Matote – jis visai dar nepavargo ir neišsikraustė iš proto, taip, Nika? Bet leisk pagalvoti: ar tu *privalai* iš tikrųjų žinoti apie seksą? Žinoma, neprivalai, bet bijau, kad teks. Aš jaučiu, kad tu – nors ir savaip, ypatingai – galvoji apie mirtį. Tačiau mirties suvokimas yra labai artimas

27. *Toks gyvenimas. – Vert. past.*
28. *Būk ramus. – Vert. past.*

sekso suvokimui. Ir vieno, ir kito – normaliame empiriniame lygmenyje – negali atspindėti pats *aktas, nesvarbu,* ar tai būtų mirties, ar lytinis aktas. Šia prasme seksas yra mirties analogas, ir todėl būtina apie jį žinoti.

G. I.: Anglai turi labai jiems tipišką posakį: neįmanoma valgyti pudingo ir tuo pat metu jį *turėti.* O aš manau, jog tai ne tik įmanoma, bet ir visiškai būtina. *Žinantis* gali (panorėjęs) mėgautis meile ir tuo pat metu ją suvokti kaip tam tikrą sąmonės būseną. *Nežinantis* – negali. Jis valgys savo pudingą ir verks, kad jo neturi. Seksas žinantįjį rengia mirčiai.

1945 m. balandžio 24-oji. Paskutinis susitikimas

Jei nieko nevyksta, tai susitikimas ar pokalbis – nevykęs. Henia tai ir turėjo omeny, šį susitikimą su Robertu pavadindamas paskutiniu. Negali būti jokių abejonių dėl to, kad jis vyko Dzeržinskio aikštės dešinėje išėjus iš metro, kaip tik prie mažos poliklinikos durų, kurioje daug vėliau žmogus iš kito pasaulio, Dodikas Langė, gydė ir traukė pulkininko Petrenkos, mano ir, žinoma, paties Henios dantis.

Robertas stovėjo labai aukštas, su nauja miline, gvardijos kepure ir leitenanto antpečiais.

Robertas: Karas faktiškai pasibaigė. Prakeikimas, Henečka, ar vertėjo dėl to pražudyti trejus metus prakeiktoje sustiprinto karinio parengimo įstaigoje, kad paskui demobilizuotumeisi ir būtum net nelaikomas frontininku! Arba – dar blogiau – daug metų likti kokioje nors įguloje. Dabar viskas priklauso nuo šiandienos vakaro. Aš pakviestas išgerti su pulkininku Petrenka štabo vagone (susitikimą surengė majoras Korabliovas – jis divizijoje ir aukščiau turi didelių ryšių). Aš negaliu likti rezerve. Tik pagalvok, viena mūšio diena, ir viskas bus padaryta. Geriausios rekomendacijos, akademija, po to – Genštabo akademija[29]... Na, o vėliau – pažiūrėsim. Aš įkalbėsiu Petrenką! Korabliovas va-

29. Generalinio štabo akademija, kelianti aukščiausio laipsnio karininkų kvalifikaciją. Įsteigta 1832 m. – *Vert. past.*

kar pasakė: „Aš jums rekomenduočiau išlikti gyvam, jaunasis žmogau." O ką tėvas pasakytų – tu geriau už mane žinai. Todėl praeitą naktį praleidau pas Ardatovskius.

Henia: Mano reikalas – perpasakoti, o ne prieštarauti. Prieš tris valandas aš užbėgau pas juos išgerti arbatos. Lidija Akimovna pasakė: „Robertas čia nesugrįš."

Robertas: Vadinasi, mane užmuš?

Henia: Taip ji nesakė. Aš manau, kad Nika (dabartinis) jos pasakymą pakomentuotų taip: „Čia nesugrįš, reiškia – *sau* negrįš."

Robertas: Bet reikia dingti, dingti! Aš niekada jau negalėsiu gyventi tame prakeiktame kambarėlyje su tėvu, mama ir Ediku. Kai paskutinį kartą lankiausi, aš negalėjau – miegojau virtuvėje.

Henia: Atleisk man, bet tai neturi nieko bendra su mūsų reikalu.

Robertas: Kokiu dar reikalu?

Henia: Su tavimi pačiu.

Robertas: Liko ne daugiau kaip dešimt minučių. Ar žinai, kas yra (žiūri į laikrodį) *suvokimo taškas?* Juk mums tik atrodo, kad gyvename *visu* gyvenimu, bet aš žinau – taip nėra. Kiekvienam iš mūsų egzistuoja keli – nedaug, ne daugiau kaip trys-keturi taškai, kuriuose mes tikrai suvokiame gyvenimą. Visa kita – fonas, triukšmas, atmosfera. Šiuose taškuose mes kenčiame ir mėgaujamės, juose – mes aktyvūs. Juose mums nurodoma *veikti ir vykdyti.*

Henia: Bet juk galima dar ir *stebėti*, kas tuose taškuose vyksta su tavimi ir kitais. Galima *kontempliuoti.*

Robertas: Taip, iš principo, galima. Tačiau dabar kitas metas. Jeigu aš dabar to nepadarysiu, vadinasi, nepadarysiu niekada.

Henia: Tai, kas dabar vyksta su tavimi, vadinama „regresija". Negatyvia prasme regresija – tai kontempliacijos stoka, o pozityvia – *panaudojimas* gyvenime tų protinių gebėjimų ir sąmonės būsenų, kurių reali paskirtis – naudojimas kontempliacijai, bet ne gyvenimui.

Robertas: Palauk! Bet aš juk visa tai seniai žinau. Tie protiniai gabumai turi išlikti kaip kontempliavimo *potencijos*. Naudojant juos gyvenime, jie nyksta. Gyventi reikia pagal kitus dėsnius, savyje išsaugant šias potencijas ir nepaverčiant jų *menku kūrybingumu*. Bet aš ne menkas ir ne didis. Aš noriu realizuoti ir tą, ir dar kai ką.

Henia: Tai neįmanoma.

Robertas: Kodėl? Nesuprantu.

Henia: Bet juk pats sakei – „kitas metas". Būtent kitas, ne *tavo*. O kai metas ne tavo, reikėtų ne veikti, o neveikti. Juk jeigu negali išvengti blogos veiklos – o ji neišvengiamai bus bloga, nes *ne tavo* metas ir veikla bus tau *svetima*, – bėk šalin kiek kojos neša! Bet kaip? Štai kur pokštas! Juk dėl to ir Nika „išgaravo". Mūsų vaikystė Obydenskio skersgatvyje buvo ne tik vieta, „laukas", taip sakant, bet ir ypatingas laikas. Beveik visiems kitiems baisus, mums tas metas buvo mūsų laikas dėl išskirtinės įvykių, asmenybių ir namų konfigūracijos. Tačiau tas laikas baigėsi. Dabar – lauk kito.

Robertas: O, aš žinau, žinau! Lauk ir budėk, kai visi miega. Miegok, kai visi budi. Veikdamas būk neveiklus, o kontempliuodamas – aktyvus. Bet aš – ne Madride, kaip Nika.

Henia: Nemanau, kad Nika dabar Madride.

Dešimt minučių praėjo.

Pas Henią

1946 metų sausio 17 dieną aš apsilankiau pas Henią, kuris tuomet laikinai gyveno savo vienos išvykusios tetos kamaroje. Ampyro stiliaus kamara buvo vieno ankstyvųjų slavofilų vilos, stovinčios netoli Arbato, pastogėje. Medinės kolonos ir Henios kamaros durys karo metais buvo sunaudotos šildymui, o dabar milžiniškas faneros lakštas atstojo duris.

Tai buvo pirmas mūsų susitikimas po šešerių metų. Henia sėdėjo ant aukštos lovos sudraskytu dangalu ir pasiūlė man taip pat ant jos prisėsti. Aš atsisakiau ir, pasitiesęs seną vatinę, nugara atsirėmęs į priešingą sieną, atsisėdau ant grindų. Abu sėdėjome su paltais ir kepurėmis, bet vis vien buvo labai šalta.

„Šalta, užtat blakės nuropojo kažkur sau, – tarė Henia, – bet dabar užkursime „buržuiką“, išsivirsime arbatos ir pasikepsime duonos.“ Po pusvalandžio kamara buvo tiek prišildyta, kad jauteisi lyg tropikuose, o dieviškas skrudintos duonos aromatas užtvindė visą mansardą.

„Jeigu nenori kalbėti, ir nereikia, – pasakė Henia. – Jau anksčiau pastebėjau, jog labai dažnai stengiesi pradėti pokalbį tave tik abstrakčiai dominančia tema. Nors dažniausiai ir šitai tau nepavyksta. Bet vos tik pradedi kalbėti apie ką nors miela ir neprasminga, tampa įdomu, taip?“ „Mielas Henia, – atsakiau, – aš nerandu tokių žodžių, kurie derėtų

su šios valandos iškilmingumu ir kartu būtų padorūs, idant išreikščiau savo džiaugsmą, kad tave matau, ir nusivylimą dėl mane ištikusių nesėkmių. Taigi dabar nekalbėsiu nei apie viena, nei apie kita. Tačiau papasakok man, ką dabar veiki, apie ką mąstai?" „Na, taip, – tarė Henia, – apskritai kalbant, mane šiaip taip įtaisė vienoje bibliotekoje padėti tvarkyti knygas. Veikla šito nepavadinsi. O mąstau aš apie tai, kad greitu laiku mąstyti man taps daug lengviau ir laisviau. Turiu galvoje, objektyviai mąstyti. Tačiau tuo užsiimti bus ir žymiai sunkiau, nes atsiras daugybė dalykų, gresiančių pačiam mąstymui, o ne fizinei mąstančiojo egzistencijai, kaip ketvirtajame dešimtmetyje ir karo metais. Šiuo metu tiesioginę grėsmę mūsų mąstymui kelia Garaldo Rancevo (absurdiškas vardas) atėjimas."

Bet dar iki Rancevo (su kuriuo kažkada mokiausi pradinėje mokykloje) apsilankymo man klaikiai suskaudo galvą – kažkas prastai buvo su pakura. Rancevas atėjo, atsisakė sėstis ant grindų („Ant grindų nesėdima – jomis vaikščiojama") ir ant lovos („Tai visiškai nehigieniška ir, atvirai kalbant, šlykštu"), atsistojo nugara į langelį ir prabilo. Galvai skaudant nuo smalkių, iki manęs atskrisdavo kažkokios frazės, kurios kažkodėl visam laikui liko atmintyje – galbūt dėl kontrasto Henios žodžiams. „Tatjana Bach buvo girtuoklė (kas ta Tatjana Bach, nežinau iki šiol); Stanislavskiui neleido kurti spektaklių taip, kaip jis norėjo; Kolcovas žuvo dėl keisto nesusipratimo; Svetlovas – bailys. Rašė karines eiles, o pats bijojo kariauti; Zabolockis rašė eiles, kurių niekas nesupranta; pakaks Kaganovičiui viską papasakoti Molotovui, ir su antisemitizmu bus baigta kartą ir visiems laikams – man dėdė Bulia taip sakė; jei jūs abu tik žinotumėte, kaip mums su motina sunku gyventi! Mes negalime

sau leisti švarių apatinių drabužių kartą per savaitę; Pavelas Koganas – štai tikras poetas patriotas..."

Kai aš atsipeikėjau, Henia man trynė kaktą ir skruostus amoniako tirpalu: „Teta sakė, jog tai labai naudinga." – „Kas – smalkės?" – „Ne, amoniakas."

„Pradėsime tuo, kuo baigėme, – pasakiau aš, išsitiesęs ant grindų. – Taigi, Molotovas žydus apskųs Kaganovičiui. Fu! Jei Kaganovičius apskųs antisemitus, tada Tatjana Bach baigs gerti, Stanislavskis statys, kas tik jam patinka, o Svetlovas... velnias, *nesukels* juk naujo karo, kai šis vos tik pasibaigė, idant patikrintų Svetlovo drąsą. Beje, Henia, aš pradedu rimtai bijoti, kad mane užmuš pirmojo žydų pogromo metu, žinoma, jei jis įvyks Maskvoje. O ką tu apie tai manai?" Henia ilgai juokėsi. „Na?"

Pirmadienį maždaug tokį patį klausimą aš uždaviau Timofejui Aleksejevičiui. Jis pagalvojęs pasakė, kad žydų pogromą, žinoma, suorganizuoti galima, bet mažai tikėtina, kad tai nutiks. Jo nuomone, bet kuris pogromas, jei jis išties pogromas, o ne organizuotas naikinimas ar masinis iškeldinimas, reikalauja bent minimalaus „kretinų jausmų jų išoriniams poelgiams" atitikmens, – jis taip ir pasakė. O tokio atitikmens galimybė jau seniai sunaikinta „laiko ir vietos dvasios". Pogromas būtų tiesioginė grėsmė šiai dvasiai. Ir apskritai – tai kalbu jau aš, o ne senelis, nors ir jis apie tai tau kažkada kalbėjo, – tavo mirtis artimiausiu metu nelaukiama. Taigi prašom nesiblaškyti dėl šių neišsipildžiusių svajonių!

Aš: Bet tu rimtai manai, kad greitai mąstyti bus lengviau ir sunkiau?

Henia: Taip. Bet aš kalbu apie save. Man atrodo, kad bet koks mąstymas (ne tik mano) turi dvi visiškai nepriklau-

somas savybes arba energijas – pokyčio energiją ir inercijos energiją, ir kad mąstymo pobūdis priklauso nuo jų santykio. Paprastai jos nelygiavertės; viena jų stipresnė už kitą, ir kol tokia būsena tęsiasi, galima kalbėti apie *esamą* mąstymo „fazę". Kai pradeda vyrauti viena iš jų, ateina kita fazė. Kai kažkas kalba: „Tai ilgai tęstis negali", tai aš suprantu – nepriklausomai nuo to, apie ką kalbama ar kalbančiojo intencijos – kaip jo mąstymo fazės artėjančio pasikeitimo nuojautą. Taigi, ši frazė skaitoma taip: „Mano mąstymas apie tai, koks jis yra dabar, ilgai tęstis negali." Laikas ir vieta lieka tie patys, tik kol tęsiasi esama fazė – tam tikro individo atžvilgiu, žinoma. Tačiau paklausyk. Kažkokiu labai keistu ir man nesuprantamu būdu daugybei žmonių šios fazės gali sutapti.

Aš: Vadinasi, fazė lemia laiko dvasią, jei tampa „kolektyviai vyraujanti", taip sakant?

Henia: Ne, nemanau. Jų ryšys ne priežastinis, o veikiau *ryšys per sąlygą*. Fazė nekuria laiko dvasios, bet kai ji baigiasi, tuo pat metu esanti „dvasia" vargu ar gali dar išlikti. Neseniai senelis man papasakojo apie XIV amžių ir inkviziciją, kurios triumfą jis paaiškino du šimtmečius užsitęsusio kolektyvinės fazės inertinės energijos vyravimu. Bet čia ir dabar, – jis pasakė, – ši fazė artėja į pabaigą. Tikriausiai dėl karo. Ir dar – genijų mąstyme dažniausiai vyrauja inertinė fazė, nes genijus *turi* mąstyti *viena* kryptimi. Ir dar jis išsakė savo baimę, kad Nika, – jei nebūtų „dingęs", – būtų tapęs puikiu fiziku teoretiku.

Aš: O ką reiškia – „mąstyti bus sunkiau?"

Henia: Nelengva paaiškinti. Na, labai supaprastinus, tai reiškia, kad *bus galima ir gyventi, ne tik mąstyti*. Tai yra gyventi *atskirai* nuo mąstymo ir kontempliavimo. Ir aš būsiu

priverstas nusigręžti nuo gyvenimo, kad išsaugočiau gebėjimą *kontempliuodamas stebėti* šį gyvenimą.

Aš: Ar dar ilgai teks laukti, kol bus galima *ir gyventi?* Aš, pavyzdžiui, be to tiesiog negaliu mąstyti.

Henia: O kas tau sakė, kad tu išvis gali mąstyti? Tau tai ateis žymiai vėliau. Tu, skirtingai nei Robertas, Nika ir aš, esi labai vėlyvos brandos vaikas. Tu mus (ir save) labai greitai paliksi. Bet mes palauksime.

Aš: Tačiau tu neatsakei į mano klausimą.

Henia: Laukti, kol bus galima „gyventi", ilgai neteks. Senelio manymu, penkerius-šešerius metus. Bet tu, kaip Anatolijus senais laikais dainavo, „Žiūrėk, žiūrėk, žvalgykis!"

Aš: Mielas Henia, tu mane beveik sutraiškei savo „stebinčia kontempliacija"[30]. Kitaip sakant, tu mane nuraminai ir tuo pačiu metu sukėlei man didžiulį nerimą.

Henia: Tavo subjektyvios būsenos, tokios kaip „ramybė" ar „nerimas", neturi kaip nors veikti tavo mąstymo, jei iš tikro nori – net jei kol kas negali – mąstyti. Tai, kad tu dabar „nurimęs" arba „sunerimęs" yra nereikšminga mąstymo veiklai, kaip ir tavo alkio ar šalčio jausmas, nors visi šie jausmai gali būti suvokti kaip *mąstymo sąlygos.*

Aš: Sutinku. Bet ar man bus leista bent jausti, kad šis mūsų susitikimas – malonus ir kad tokie žada būti ir kiti mūsų susitikimai?

Henia: Ir taip, ir ne. Taip – kol mes turime šią sąmonės būseną. Ir jeigu ji *atsirado* maloniomis aplinkybėmis, tegu ši situacija išsisaugo ir tęsiasi. Ne – jei kitoje sąmonės būsenoje,

30. Argi galėjau tuomet numanyti, kad, prabėgus dvidešimčiai metų nuo šio pokalbio, mano eilinis mąstymo mokytojas Edikas (kitaip – Davidas Zilbermanas) įtrauks šį terminą į mūsų metafizinę kasdienybę?

kitoje mąstymo fazėje ar kitu metu tos pačios aplinkybės taps dideliais trikdžiais mąstymui. Ir tuomet tavo mąstymas pasakys NE tam, kas tavo gyvenime maloniausia. Nes tas „ankstesnis malonus dalykas“ realaus mąstymo jau *paliktas. Sąmonė negrįžta į nors kartą jos paliktą vietą*. Timofejus Aleksejevičius sakė, jog „tai paliekama jums – jūsų namas tuščias“; jis turėjo omeny Dvasią, kuri paliks praeitį, ar tai būtų cerkvė, miestas, šalis ar pasaulis. Dabar mes maloniai sėdime palėpėje. Ateis laikas – bus malonu sėdėti gerame kambaryje prie padengto stalo, graudulingai prisimenant palėpę. Bet, palauk! Ir padengtam stalui ateis galas, kai mūsų sąmonė nuo jo nusigręš. Tai yra, man atrodo, kad mąstymas gali sugrįžti pas ankstesnįjį *save*, bet ne į ankstesnes savo *sąlygas*, malonias ar sunkias.

Jau visai vėlai tvirtu girgždančiu sniegu ėjau iš jo palėpės namo, į Sobačja Ploščadka, kur tuomet laikinai gyvenau.

Du pokalbiai Lenino bibliotekos rūkomajame

Sakyti, kad aš pamečiau Niką iš akiračio, būtų labai netikslu, nes mano ir jo vaikystėje, kaip jau minėjau, man jo pamatyti taip ir nepavyko. Tačiau jį žinojau ir prisiminiau, nors jo vardas ir aplinkybės kažkaip išdilo iš mano atminties, kai mūsų šeima persikėlė gyventi į kitą Maskvos kraštą. Po to – karas, evakuacija ir sugrįžimas. Sugrįžimas ne tik į Maskvą, bet ir bemaž į ankstesnę mano „oikumeną", tai yra visai šalimais – į Arbatą. Tai nutiko 1944-ųjų pabaigoje. Su Henia, kaip jau pasakojau, susitikau 1946-aisiais. Jis tuomet man papasakojo apie Roberto žūtį ir Nikos gyvenimą Ispanijoje ir Belgijoje. Taip pat pranešė, kad Ardatovskiai, ar dauguma jų, nebuvo evakuoti ir kaip gyveno, taip ir gyvena Obydenske, net pasiūlė juos aplankyti. Nepamenu kodėl, bet aš atsisakiau. Gal todėl, kad mano nauji draugai, muzika ir kova su pasibodėjimą keliančiais egzaminais buvo užpildę visą mano gyvenimą.

Kitą sykį, 1949 metų pradžioje, su Henia susitikau Lenino bibliotekos Senojo pastato pastogėje, įžymiajame rūkomajame. Henia nedelsdamas pareiškė, kad bet kokią filosofiją, *turiniu* susietą su realiu gyvenimu, jis kategoriškai atmeta kaip *netikrą*. Žinoma, aš negalėjau to suvokti, nes tada aš vis dar rėmiausi naivia vokiečių-rusų filosofų prielaida, kad viskas *gali būti* (arba *turi būti*) suprantama. Henia savo požiūrį į filosofiją paaiškino maždaug taip.

Tiesa – jei jos neturi – visuomet kyla iš *kito svetimojo*. O jeigu ją turi, tu esi svetimas sau. Bet kuri „sava“ tiesa – asmeninė, šeiminė, profesinė, nacionalinė, klasinė ir t. t. – visuomet sukčiavimas, vykdomas asmeniniais arba bendrais tikslais. Aš klausiausi labai patenkintas, nes taip galėjau nors laikinai pamiršti gana didelius asmeninius nemalonumus, žadančius artimiausiu metu tapti dar didesniais. Ir štai Henia staiga asociatyviai prisiminė, kaip su Nika 1937-aisiais nuėjo į paskaitą „Tarybinis jaunimas kovoje su buožėmis ir kenkėjais“. Beje, paskaitoje buvo pasakojama, kaip vienas „tikintis buožė su nupjautvamzdžiu“ dvejus metus slapstėsi nuo NKVD ir kaip vienas komjaunuolis, skaityklos vedėjas, rizikuodamas gyvybe, jį susekė ir nušovė berdanu. Užbaigdamas šį epizodą, lektorius pasakė apie buožę: „Ir nepadėjo jam jo Angelas Sargas.“ Grįžęs namo iš paskaitos, Nika paklausė senelio, ar visais gyvenimo atvejais gelbsti Angelas Sargas. Timofejus Aleksejevičius gana ilgai galvojo, paskui paaiškino, kad Angelas Sargas padeda tik tavo sielai, o jei ir kūnui, tai tik dėl sielos: „Jis tau – ne savas, ne brolis. Jis savas tavo dvasiai, o tau pačiam – svetimas. Šėtonas – daug labiau savas!“ Tą naktį jie drauge su Henia nakvojo prieškambaryje ant grindų. Nika ilgai negalėjo užsnūsti, o vėliau Heniai džiaugsmingai pranešė, kad pagaliau viską, rodos, suprato: „Na taip, Angelas Sargas tai tavo „svetimasis“. Kiekvienas turi tokį svetimąjį. Aš manau, kad jis gyvena „penktajame matmenyje“ (aišku, kad „ketvirtąjį matmenį“ Nika pasiliko atsargai, tokiems atvejams, kaip architekto Melnikovo namai Krivoarbatsko skersgatvyje, o „penktuoju“ nuspėjo Michailo Bulgakovo pokštą arba apibendrino kongenialiai). Ir tam, kuris savo pastangomis prasiskverbia į „penktąjį matmenį“, nėra ko bijoti, nes jo Angelas – su juo.

Ir jeigu kas nors ten prasiverš nors sekundei, tai, net jei bus į jį atkreiptas pistoleto ar berdano vamzdis, jis liks saugus." „Ir aš galvoju, – užbaigė savo aiškinimą Henia, – kad tiesa taip pat yra penktajame matmenyje. Mano filosofija yra Nikos filosofijos tęsinys."

„Jūs, vaikinai, siaubingai neišmanote literatūros, – netikėtai į pokalbį įsikišo Andrejus Dmitrijevas, vienas protingiausių žmonių ne tik Lenino bibliotekos rūkomajame (tai jau nemažai), bet ir visoje tuometinėje Maskvoje. – Angelas Sargas – tai sąmonės forma ir tiesa kartu."

Jis nusitempė mus su Henia į galeriją ir pareiškė, kad Rusija įžengia į visiškai naują savo egzistencijos etapą – ne tik materialinį, bet ir dvasinį. Ir dar – kad atsiranda visiškai naujų žmonių, auga naujo tipo „pragmatinės asmenybės", įžvalgios, šaltos ir griežtos, ir kad tokiems kaip mes beliks nepastebimai ištirpti arba virsti šūdu. Henia tuoj pat atšovė, kad jau geriau jis bus šūdas, bet ištirpti kategoriškai nesutinka. Tačiau Andrejus, kuris beveik visada tardavo paskutinį žodį, pasakė, jog susidarys tokios dvasinės gyvenimo sąlygos, kad pasirinkimo nebus ir kad už mus nuspręs, kam kuo pavirsti. Ir net ne žmonės spręs, o tos pačios sąlygos.

Kai Andrejus pasišalino, paviliotas šalimais vykusio pokalbio apie froidizmo sroves, Henia vėl grįžo prie pasakojimo apie Niką. „Kiemas – tai trečiojo, ketvirtojo ir net penktojo dešimtmečio Maskvos visuomenės pirminė ląstelė. Būtent tokios socialinės kokybės kiemų iki trečiojo dešimtmečio nebuvo ir greitai jų vėl nebus. Buvo dailininkų kiemų, grafomanų kiemų, prievartautojų ir chuliganų kiemų. Buvo, žinoma, ir „beveidžių" kiemų, bet apie tokius aš nekalbu. Tavo kiemas buvo filosofinis; tai, žinoma, nereiškė, kad kiemo vaikai buvo – ar vėliau tapo – filosofais. Tačiau

kai kurie jų (mūsų?) turėjo būdingą vaikams *gabumą atitraukti dėmesį* nuo savo (ir svetimo) gyvenimo. Vėliau šis gabumas dažniausiai sumažėja, būna išsaugojamas tik filosofų iš prigimimo, tų, kurie, net keikdami šį savo gabumą, vis tiek nieko negali su juo padaryti. Kartą Nika pasakė seneliui (aš, žinoma, irgi dalyvavau), kad jis gatvėje pastebėjo *diakoną*. Tu tik įsivaizduok, ne „pamatė", o „pastebėjo"! Ir iš kur jis ištraukė, kad tai buvo būtent diakonas?" Bet čia netikėtai vėl atsiradęs Andrejus „perėmė kamuolį" ir mums pranešė, jog istorijoje yra periodai, kai religija, „kad išgyventų ateistinio režimo absoliutaus viešpatavimo sąlygomis, turi virsti filosofija." Henia ryžtingai paprieštaravo, nes mes patys – o ne religija – priversti filosofuoti, kad išliktume tokiomis sąlygomis, bent jau savyje. Jis dar papasakojo, kaip Vladyka[31], kuris dažnai nakvodavo pas Ardatovskius, išgirdęs apie „pastebėtą diakoną", juokėsi vos ne iki ašarų ir prisiminė savo seną (jis tuomet buvo studentas medikas) pokalbį su Tėvu Pavelu. Jis paklausė Tėvą Pavelą, ar, jo nuomone, egzistuoja *ypatingas* religinis mąstymas? Tėvas Pavelas atsakė, kad bet koks mąstymas, netgi iš religijos nekylantis mąstymas *apie bet ką*, perėjęs žinomą eilę pakopų, *tampa* religinis, *pasiekia* religiją. Bet tai dar nėra Malonė. „Tai štai, – užbaigė Vladyka, pagirdamas Niką, – tu gerai padarei, kad pastebėjai diakoną. Pasistenk išsaugoti gebėjimą pastebėti diakonus, nes, bijau, labai greitai jis taps tokia pat retenybe, kaip ir patys diakonai. Tačiau nesustok: mąstyk toliau, ir tada tu galėsi mąstydamas *pasiekti* Jėgą, kuri nėra savaime paženklinta ir prieš kurią mūsų *paprasta*

31. Vladyka tuo metu slapstėsi pas pažįstamus, nes bijojo ketvirtojo arešto ir neišvengiamo sušaudymo. Universitete aš mokiausi su jo sūnumi, kuris vėliau tapo iškiliu mokslinio ateizmo specialistu.

Lemtis bejėgė. Tačiau tai – tolima narsuolio ir laimingojo galimybė, o kol kas mąstyk. Nėra nieko baisiau, nei dabartiniu metu mąstyti..."

„Na, o ką gi Nika?" – pasiteiravau aš. Henia pasakė, kad Nika labai apsidžiaugė Vladykos žodžiais ir leido jam suprasti, kad jis, Nika, pagaliau suvokė: mirties baimė (arba – Lemtis, jei graso mirtimi) baisesnė už viską, bet dar baisesnis – tikslus mąstymas tą akimirką, kai jauti mirties baimę.

„Tam tikra prasme aš manau, – komentavo Henia savo paties perpasakotą pokalbį, – tas vakaras su Vladyka mums tapo Baimės Fenomenologijos pamoka, nors, matyt, ten dalyvavusiems žmonėms baimė buvo svetima, arba beveik svetima... Tiesą sakant, tik tokiu atveju yra galima bet kokio dalyko fenomenologija!"

Jis dar papasakojo apie dalykus, ligi tol man visiškai nežinomus: kad Nikos tėvas taip pat laukė arešto ir Nika apie tai žinojo; jog Anatolijus tuo pat laiku ir ten pat, pas Ardatovskius, rengė savižudybės planą, kurį iš dalies įvykdė praėjus kelioms dienoms po Vladykos atsilankymo (Anatolijų vos pavyko atgaivinti, jis po to ketverius metus sunkiai sirgo ir tikriausiai dėl to nepateko į frontą ir nebuvo užmuštas); kad senelis labai sulyso, nusilpo; kad Nika susirgo skarlatina (didelei gydytojų nuostabai – antrą kartą!) ir ilgai nepasveiko[32].

32. Nepaisant Henios šiek tiek neaiškaus šio epizodo atpasakojimo ir tolesnių įvykių datos (1937 m.), mes beveik visiškai užtikrintai galime tvirtinti, jog tai nutiko po „Nikos gyvenimo Pagrindinės Dienos" (čia – trečias skyrius) ir iki „Konferencijos su seneliu Timofeju" (čia – penktas skyrius). Nors lieka kažkoks neaiškumas dėl nuorodos į pokalbį apie diakoną šešto skyriaus pradžioje.

Interliudija – 1974-ųjų lapkritis

„Išties labai svarbu, kas pas ką atvažiavo, – kalbėjo Nika, kol mes ėjome ilga Birmingamo geležinkelio stoties požemine perėja. – Aš ir pats nežinau, ką tau sakyčiau, jei atvažiuočiau į Maskvą. Tikriausiai klausinėčiau apie visus pamirštus dalykus. Tačiau aš nieko nepamiršau! O kai tu atvažiavai čia pas mane, aš galiu paklausti to, ko niekad nežinojau, – aš ir tavęs, beje, nepažinojau."

Paskui mes ilgai sėdėjome geležinkelio stoties bare, ir Nika man papasakojo, kaip, paskutiniaisiais ketvirtojo dešimtmečio metais baigęs studijas Belgijoje, jis pradėjo rinkti „Žinių kolekciją" – informaciją apie maskviečius, kurie gyveno *ne laike*, tad laikas *likdavo* juose. Jis nusėsdavo, taip sakant, jų sąmonės „paribiuose": „Per jauni būti užmušti ketvirtajame dešimtmetyje ir šiek tiek jaunesni nei šaukiamojo amžiaus vaikinai 1941–1942 metais. Šia prasme laikas jų pagailėjo. Henia bemaž reguliariai ir „kairiausiuoju" pasaulyje būdu man rašė apie tuos žmones. Jis pats jiems priklausė. Pasakyčiau, kad ir Robertas būtų toks tapęs, jei neturėtų vienos lemtingos savybės. Jis buvo atsigimęs pirmūnas, tad ir nusitrenkė į karą – į mirtį, o kai dar buvo gyvas, nusibeldė į kitą pusę ir... visai išnyko laike."

Kaip tik tada Nika ir paklausė manęs apie Andrejų, kurio, žinoma, niekada nebuvo matęs, bet apie kurį daug žino-

jo iš Henios laiškų. (Iš ten pat – ir apie mane bei apie mano pokalbius su Andrejumi.) Dėl visiškai man nesuprantamos priežasties aš pradėjau – vargu ar buvo praėję keturi mėnesiai po mano išvykimo iš Maskvos – iš atminties užrašinėti savo ir Henios pokalbius su Andrejum. Taigi, sėdėdamas Somertone (Oksfordširas), aš prirašiau dvidešimt puslapių. Todėl visa, ką aš tuomet pasakojau Nikai apie Andrejų, buvo lyg tų puslapių perpasakojimas. Kaip ir kiekvienas savęs atskleidimas, šis pasakojimas buvo neįdomus. Nika pasakė: „Andrejus, jeigu aš jį teisingai suprantu, visuomet norėdavo išpranašauti ateitį, bet ateitis visąlaik atsiskleisdavo kaip toji ištobulinta praeitis, kuri jį, Andrejų, griebdavo už gerklės ir smaugdavo." „Ne visai taip, – paprieštaravau aš, – nereikia sureikšminti jo persekiojimo manijos. Aišku, jis siaubingai bijojo tardymų ir lagerių, bet vargu ar daugiau nei aš ar kuris kitas. Tiesiog noriu pasakyti, kad jei jis ir nebūtų bijojęs, galvotų iš esmės taip pat. Vadinasi, ir tikros manijos jis neturėjo." „Tačiau, – tęsė savo abejojimą Nika, – kodėl gi visąlaik jis kalbėjo tik apie *žūtį*?"

Šiais žodžiais mudviejų su Nika dialogas – ar bent jau manoji šio dialogo ekspozicija – nutrūksta, nes aš nutariau pats vėl išdėstyti tai, ką jau, nors ir kitaip, buvau išdėstęs anksčiau.

Žūtis įvairių žmonių šnekose ir mintyse žymi visiškai skirtingus dalykus. Savo žūties tapatinimas su civilizacijos žūtimi yra didybės, o ne persekiojimo manija. O didybės manija Andrejus niekada nesirgo. Atvirkščiai, jis buvo itin kuklus žmogus ir, regis, nepakankamai save vertinantis. Manau, kad rakto, leidžiančio suprasti Andrejaus, kaip ir mano, situaciją, reikėtų ieškoti kažkur kitur. Tas „kitur" buvo mūsų pokalbiai kita tema. Kalbėjome apie įvairius

dalykus apskritai, bet visuomet stengdamiesi nekalbėdami grįžti ten, kas čia ir dabar vyksta su kalbančiuoju ar tais, kurie klausosi.

Aš ne visada sugebėjau suvokti ne tik kalbos turinį, bet ir tai, kas ir kam nutikdavo. Be to, aš aiškiai mačiau, jog niekas neketino nieko slėpti. Tiesiog norėta sukelti pašnekovo, o kartais ir savo įtarimą, kad tai turi nutikti būtent jam (man su tavimi!), jei dar nenutiko.

Iš pradžių Nika, būdamas „beveik vakarietis" – juk jis iškeliavo iš Maskvos prieš trisdešimt šešerius metus iki šio mūsų susitikimo, – *visu tuo* netikėjo. Sakė, jog visa tai tėra nereikšmingos užuominos. Bet vėliau pripažino, kad pradeda čia įžvelgti „žinomą prasmę", nors ir „nelabai aiškią". O aš, kai galop ryžausi apie tai kalbėtis, pasiryžau ir prisipažinti, jog čia ne prasmės objektyvumo ar aiškumo, o jos besąlygiškos neigiamybės dalykas: asmeninė baimė, mano mielas drauge. Štai apie ką kalbama!

Tai, kas persekiojo Andrejų visą jo išoriniais įvykiais neturtingą gyvenimą, ir tai, ko niekada nebuvo fenomenaliai keistame Dodiko (Deivido Langės) gyvenime, pats Nika saugojo „sąmonės kertelėje" („Tirščiams nusėdant į refleksiją", – pasakytų Merabas Mamardašvilis). Mes abu – likimo žmonės. Todėl ir ryžausi pradėti pokalbį apie baimę.

Baimės paralyžius

„Baimės paralyžius ištinka tada, kai visos baimės priežastys ir prielaidos išlieka, bet baimė, kaip realus jausmas, nebeegzistuoja. Šitai taip pat turi savas priežastis[33]."

Pradėjau, kaip visada, aš: „Išsaugotas prieškarinio meto jausmas kabėjo prieš mane lyg ore..." „Jis buvo tie rėmai, – tarė Nika, – be kurių nė vienas mūsų vaikystės paveikslas tiesiog negalėtų egzistuoti. Tik išimk jį iš rėmų – nieko nebeliks, išskyrus gryną, neturinčią turinio *kančią*." „Sutinku, – tariau aš, – bet tušti rėmai yra tai, ką mes kabiname ant savo atminties sienos. 1944-ųjų lapkritį iš evakuacijos grįžęs Maskvon, radau vien rėmus, nors ilgai apsimetinėjau, kad juose matau paveikslėlius. Taip galima nugyventi beveik visą gyvenimą. Robertas tapo tokio gyvenimo genijumi daug anksčiau nei rėmuose nebeliko paveikslėlių. Jis neturėjo nė keturiolikos metų, kai ėmė grožėtis tuščiais rėmais ir mokyti mane, kaip reikia tai daryti. Jis visada kartojo: „Pagalvok, kaip prisiminsi šią gyvenimo akimirką po penkiolikos metų, kai jo nebeliks nei pelenų, nei dūmų!" Iš esmės jis, mūsų Robertas, buvo estetikos žmogus. O kiti metėsi į ateitį be praeities, ten, kur nėra vietos *suvoktai* (vadinasi,

33. Šį apibūdinimą pateikė Andrejus, ginčydamasis su pulkininku Petrenka dėl aplinkybių, susijusių su karo pabaiga.

ir *nešvariai*) kančiai[34]. Mūsų šalis juos pavertė impotentais karjeristais ir bedarbiais profesionaliais palaidūnais."

Tokia buvo preambulė. Tačiau tęsiu pasakojimą apie Andrejų. Skirtingai nei mūsų kiemo berniukai, jis nesirgo baimės paralyžiumi. Jis visąlaik bijojo. Kažkiek *budistiškai*[35] tardamas pasakyčiau, kad jo baimė turėjo visai realų pagrindą, kad baimė lėmė jo, Andrejaus, savitą *supratimo koncepciją*. Jis sakė: „Kad išliktum, o po to liudytum, reikia taip įsigyventi į epochą ir žmones, jog jų ir tavo skirtumas taptų bemaž nejuntamas. Būtina suprasti ne tik objektyvias priežastis, iš pradžių verčiančias budelį kankinti savo auką, bet ir subjektyvias jo būsenas, *leidžiančias* jam tą daryti. Budelis dirba ne sau, o epochai, tam naujam žmogui, kuris jau ateina." Man buvo sunku ir baisu viso to klausytis, bet kartu – baisiai įdomu! Dabar aš manau, jog ir mano „susidomėjimas" tuo buvo „baimės paralyžiaus" simptomas. Bet ir dabar, kai apie tai pagalvoju, – kaip ir tada, rūkomajame, – mano sąmonėje sukasi mintis apie *objektyvųjį laiką*. Tai blausi ir nešvari mintis, bet leidžianti nors kartais „psichiškai atsipūsti" – kitaip tariant, padaranti, kad būtų apie ką pasvarstyti, neperkeliant šito ant savo pečių.

Koks nors *procesas* visuomet domino Andrejų labiau nei priežastis ir pasekmė. Taigi jis vienąsyk (1957-aisiais) man pasakė: „Ar žinai, kodėl beveik visi prancūsų egzistencialistai tokie prasti filosofai? Todėl, kad jie pernelyg aiškiai regi egzistencijos nepakenčiamumą (priežastis) ir pasirinkimo neišvengiamumą (pasekmė). Jie negvildena minties, kad juos pačius kas nors užmuš nespėjus pagalvoti apie tai.

34. Suvokta kančia nešvari todėl, kad suvokta (šiame kontekste) empiriškai, o empirinis suvokimas apibūdinamas kaip nešvarus.

35. Tai yra taip, kaip galėtų pasakyti žmogus, manantis išmanąs budizmą.

Tai kažkoks filosofinis jakobinizmas, susietas su stebėtinu paviršutiniškumu. Jų pasirinkimas visiškai atsietas nuo lemties, o mąstymas apie praeitį – nuo dabarties. Rusų filosofas, pagalvojus apie jį kaip apie „mąstymo tipą", *savo klydimo bruožais* yra tiesioginė egzistencializmo priešingybė. Rusų filosofas nepaliaujamai analizuoja praeitį, bet tai daro jausdamas, tarsi jis (ir jo draugai) toje praeityje padarė kažką baisaus, ir dabartyje ar artimiausioje ateityje laukdamas baisios bausmės už tai. O jeigu šis apibendrintas rusų filosofas dar ir „religingas", jis mąsto apie pačią bausmę tik kaip apie kolektyvinę („Ach, *mes* tai jau atsiimsime už tai!" arba „Blogai mums su *tavimi* tai baigsis!"). Apie Dievo sumanymą jis mąsto „masinės gamybos" terminais. Galbūt kaip tik dėl tokio „bandos" mąstymo mus ir dulkina masiškai. Argi ne? Bet blogiausia tai, kad rusų filosofas bando persikelti į ateitį, taip sakant, mėgina kažką išknisti dabarties „subjektyvioje košėje". Čia jis tuoj pat virsta pragmatiku ir socialiniu veikėju. Pasakai jam: „Nors šiek tiek išsiaiškink situaciją". O jis atrėžia: „Dabar reikia veikti, o ne galvoti." „Bet tu juk filosofas! – bandai jį atkalbėti. – Kas gi kitas *mąstys?*" Na, tuomet jis, šventai įsitikinęs savo teisumu, atšauna: „*Jie* mąstys, o mes iš *jų* mokysimės." Pavyzdžiui, „gairininkai"[36] – kokie keisti, talentingi buvo žmonės, bet vis dėlto tikėjo ir kolektyviniu tobulėjimu. Kodėl? Todėl, kad Rusiją jie matė tarsi dvi kolektyvines manifestacijas: žvelgiant iš apačios – tamsi liaudies stichija; iš viršaus – sugedusi, ligota „visuomenė". Bet juk tai metodologinis absurdas! „O jeigu, –

36. Веховцы, веховство: XX amžiaus pradžios filosofinė ir visuomeninė politinė tėkmė, kuria sekė kai kurie rusų intelektualai. Jos pavadinimas kilo iš programinio leidinio „Gairės" („Вехи") pavadinimo. Jo iniciatorius buvo Michailas Geršenzonas (Михаил Гершензон). – *Vert. past.*

paklausiau aš Andrejaus, – šis absurdas ir buvo tikrovė?" „Jis ir *virto* tikrove! – beveik suriko Andrejus. – Todėl, kad *niekas negalvojo taip, kaip jis apie tai galvoja*. Aš pats bijau ateities, bet *žinau*, jog mano baimė yra ne mąstymas (ne kaip pasekmė, tiesiog savaime yra), o mąstymo nebuvimas apie tai, kas dabar vyksta. Svarbiausia – nemąstau *aš toks, koks dabar esu*."

Andrejus manė, kad kiekviena mintis yra tam tikra gyva būtybė, visas gyvenimas. Bet pabandyk pagalvoti apie mintį, ir pats pamatysi, kaip ji susiskirstys į skyrelius, kurių kiekvienas yra miręs, o visas procesas – mirtis (ne veda į mirtį, o pats yra mirtis!). Daug vėliau, jau septintajame dešimtmetyje, Henia paklausė Andrejaus, kodėl jis nemėgsta Šestovo. Andrejus atsakė: „Negi pats nesupranti? Juk Šestovas[37], remdamasis Plotinu, be paliovos kartojo, kad filosofija – tai mąstymas apie mirtį. Kartojo, nes nesugebėjo pamatyti, jog bet koks *realus* mąstymas *jau* yra mirtis. Tereikia tai numanyti, bet jis nesugebėjo. O štai Hėgelis numanė ir jau nuo XIX amžiaus antrojo dešimtmečio pradėjo mirti, bet jam nepakako drąsos numirti iškart (Merabas Mamardašvilis vienoje savo paskaitoje sakė, jog, parašęs „Dvasios fenomenologiją", Hėgelis iš esmės mirė). Todėl Šestovas ir Kierkegorą[38] taip pamėgo, kad šis *nepabijojo*."

„Štai aš neseniai skaičiau Diujį[39], – kalbėjo Andrejus, – gavau rusišką jo „Laisvės" vertimą, skirtą tarnybiniam

37. Levas Šestovas – filosofas (1866–1938), literatūrinių kūrinių analitikas. Tikrasis jo vardas – Yehuda Leibas Švarcmanas (Иегуда Лейб Шварцман). – *Vert. past.*
38. Siorenas Kierkegoras (Søren Kierkegaard, 1813–1855) – danų filosofas, šiuolaikinio egzistencializmo pradininkas. – *Vert. past.*
39. Džonas Diujis (John Dewey, 1859–1952) – amerikiečių filosofas ir pedagogas. – *Vert. past.*

naudojimui. Jis nieko juk nesuprato, kvailys! Mano, kad yra kažkokia „Demokratinė Sistema“, kuri atsiranda, vystosi ir tvirtėja (tasai idiotas ketvirtojo dešimtmečio Maskvos procesus laikė „nedemokratiškais“, tik pamanykit!). Jis nė nenutuokė, kad „demokratiškas“ ar „nedemokratiškas“ – nesvarbu; *sistema* – štai kas svarbu, nes ji gal pati savaime gali būti objektyvaus mąstymo objektu. Štai tu, pavyzdžiui, vis dėlto drebi, kad Sistema tikriausiai savaime suuos tave kaip objektą, išaiškins, *kas* tu toks, ir nusuks tau sprandą. Bergždžiai tikiesi! Sistema – jau didžiąja raide – nė nepastebės skruzdėlių. Taigi, analizuodamas Rusijos įvykius, aš matau dvi frazes...

Pokalbiai apie atmintį ir nežinojimą

1950-ųjų ruduo. Andrejus, Henia ir aš. Mes stovime (visos kėdės užimtos) Lenino bibliotekos rūkomajame, ir aš žūtbūt bandau juos (ir save) įtraukti į pokalbį apie tai, kas labai abstraktu ir nutolę nuo mano be galo konkrečių aplinkybių. Mano tikslas – nors kurį laiką prislopinti baimę, kylančią iš tų aplinkybių. Baimės paralyžius jau seniai dingo. Baimė – pasveiko.

Aš: O ar gali taip nutikti, kad po dvidešimties metų aš galėsiu įsivaizduoti ir prisiminti ne tik jus ir save, bet ir visa *tai?*

Henia: Nepamiršk, kad po dvidešimties metų tai priklausys nuo tavo sąmonės būsenos ir nuo tavo *noro* tą padaryti.

Aš: Žinau, kad norėsiu[40].

Andrejus: Jūs vėl pamiršote Sistemą. Malonėkite įsivaizduoti štai tokią situaciją. Žmogus gyvena 70 metų. Tarkim, kad būdamas dvidešimties jis jau turi ką pasakyti ir gali tai padaryti aiškiai ir suprantamai. Tada likusius 50 metų jis tai sakys bent jau dviem savo jaunesniųjų amžininkų kartoms. Tuomet tas iš jų, kuriam *dabar* dvidešimt, dar 50 metų prisimins tai, ką mūsų žmogus (kuriam dabar 70)

40. Tai, kad dabar apie tai rašau, neįrodo, jog tada aš buvau teisus. Dabar tai – literatūra.

jau žinojo prieš 50 metų. Taip mes gausime šimtą metų – šimtą metų *nepertraukiamos* atminties. Tačiau Sistemos Žmonėms knieti sunaikinti bet kokią atmintį, prisiminimą to, kas buvo *iki jų*. Istorija turi kasdien prasidėti iš naujo – nuo jų. Todėl jie siekia kiek galėdami sutrumpinti *sąmoningą* kartos gyvenimą, kad jis greičiau prasisuktų ir baigtųsi. Tuomet jie visuomet turės reikalų su *naujais* žmonėmis, turinčiais šviežią atmintį ir dar nesusiformavusį liežuvį – tokį, kuris netinka perduoti netgi tiek nedaug, kiek jie prisimena. Tokius žmones kur kas lengviau paversti „savais“ – bent jau vienam Sistemos Žmonių laikotarpiui. Kitaip tariant, praeitimi gyvenantys žmonės tampa verti sunaikinimo (būtent „verti“, o ne „užsitarnavę“!). Ir mes dabar įžengiame į epochą, kurioje ši tendencija įgyja savą kalbinę raišką ir tampa kultūros taisykle.

Aš: Pasakyk, Andrejau, kiek turi skirtingų kompanijų – dešimt, penkiolika?

Andrejus: Na, ką tu, lyg būtum tardytojas. Neturiu aš jokių kompanijų. Vienas Michalyčius man kompanija.

Henia: O ką, jei apsimestum, jog nieko neprisimeni, ir – išgyventum? O po to viską praneštum.

Andrejus: Tai būtų jau ne ta atmintis. Būtum lyg toji paskutinė Tasmanijos salos papūga, įsiminusi paskutinius *iki jos* išnykusios kalbos žodžius.

Henia: Vis dėlto – juk išliks pats mano bandymo pažinti mūsų objektyvią situaciją faktas.

Andrejus: Kaip tik jam (tai yra sau) šiandien aš sakiau, jog dabar susidaro tokia situacija, kuri vargu ar paliks bent menkiausią progą išgyventi. Taigi – pažįstame mes situaciją objektyviai ar ne – *gyvenimo* prasme neturi jokios reikšmės.

Henia: Andriuša, yra čia vienas mažytis punktas, išreiškiantis žinomą *ontologinį* domesį: o ką, jei pati situacija gali susidaryti tik esant *mūsiškei jos nežinojimo* sąlygai? Tada išeina beveik taip, kaip sakė Hėgelis, jog *tai, ko mes asmeniškai, individualiai nežinome, virsta objektyvia būtinybe, tampa istorija.*

Aš: Hėgelis juk sakė atvirkščiai: jei mes apie tai žinotume, tai išliktų kaip individualaus suvokimo faktas, netampantis istorine būtinybe.

Andrejus: Žiūrėkit, žiūrėkit! Visi jie žino, velniai (beveik susižavėjęs), visi moka pasakyti! Aš viską pasaulyje atiduočiau, jei tik galėtume išgyventi. Bet tai juk – pokštas. Mes niekuomet nepradėsime istorijos. Mes visada – *jau esame joje.* O jeigu mes jau joje, tai, net jei jūs su Henia teisūs, jau per vėlu, nes mūsų situacija jau taip suklostyta, kad mes *laiku* jos nepažinome.

Henia: Nuostabu! Tai reiškia, jog tampa labai naudinga *subjektyviame* lygmenyje domėtis dalykais, nereikalaujančiais jokios refleksijos – nei asmeninės, nei istorinės. Užsiimk tu atomine fizika ar materialaus kūno fizika, ar radijo bangomis (Henios, kaip ir mano, fizikos pažymiai mokykloje buvo mažiausi). Tu gyvensi nuostabiame namelyje ar miesto bute, žaisi tenisą ir važinėsi pamaskviais savo automobiliu su kolegų žmonomis – tai jiems įprasta, aš žinau. Tu pamirši savo Baimę, ir tie patys agentai, kurie tave seka, akylai saugos tave – kaip visasąjunginės reikšmės brangenybę.

Andrejus: Tai irgi nesvarbu. Pažinime – kaip ir meilėje – negali būti vieno subjekto pakeitimo kitu. Tas, kuris *nežino,* šiaip ar taip nežinos – sėdės jis palėpėje su Kantu ant kelių ar akademiniame vasarnamyje Nikolino Kalne.

Aš: Klausyk, o kodėl kažkada Senovės Indijoje (apie kurią tada žinojau daug mažiau, nei dabar) toks *subjekto* pakeitimas būdavo leistinas? Manau, jog ten bemaž neturėjo reikšmės, kas ką žinojo. Daug svarbiau buvo, *ką* jis (bet kas!) sužinojo. Nenoriu aiškinti šio svarbiausio mūsų ir senovės indų skirtumo tuo, kad jų kultūra turėjo tarsi kitą, „epistemologinį režimą"...

Henia: O, dabar aš, berods, suprantu (kaip pasakytų mūsų dingęs Nika): ne todėl senovės indai galvojo kitaip nei mes, kad jų niekas nesekė, o atvirkščiai – pats jų žinojimo būdas nepaliko jokios galimybės sekti *žinančiųjų*.

Aš: O ar mums bent kiek nepakalbėjus apie nežinančius?

Andrejus: Tai ne mūsų užduotis.

Regresijos riba

1965 metų pabaigoje Henios draugų rate pasklido gandas, sensacingumu toli aplenkiantis kosminius skrydžius, Kubos krizę, gamybos decentralizaciją ir paskutiniojo šalies vadovo nušalinimą nuo valdžios: Henia, visąlaik nakvojęs pas tetas arba po stalu pas Ardatovskius, *gavo butą*. Aišku, ne butą ir net ne padorų kambarį komunaliniame bute, o... kambarėlį („Kamarą Čerkizovo rajone, be lango ir su šalta išviete kaimyniniame kieme“, – švelniai pajuokavo Dodikas).

Tuo metu Lenino bibliotekos rūkomasis – kaip socialinė įstaiga ir filosofavimo vieta – jau baigė savo egzistenciją taip pat stichiškai, kaip penktojo dešimtmečio viduryje atsirado. O ar ne tas pats nutiko ir mūsų Kiemui bei Skersgatviui? Pastarojo filosofija buvo įmanoma tik nejutimo ir nesibaiminimo sąlygomis. Baimė *ten buvo*, tvyrojo, taip sakant, už visų ten buvusiųjų nugarų. Lenino bibliotekos rūkomojo filosofiją sukėlė Baimės Paralyžius ir jo baigtis. Tačiau jau septintojo dešimtmečio pradžioje baimės realumas virto fikcija. Ypač – jauniesiems mūsų kartos atstovams (senelis juos vadino „jūsų vaikais“), kurie (kaip ir mes patys) ėmė gyventi savo butuose. O savo namuose nepafilosofuosi! Vyko „buitinės metafizikos atomizavimas“ (Andrejaus apibūdinimu).

Šiaip ar taip, aš gavau Henios asmenišką kvietimą raštu (pirmąsyk gyvenime!) lyg ir į įkurtuves. Paskui jau nebebuvo kuo stebėtis. Tamsi kamara Čerkizove tapo puikiu vieno kambario kooperatiniu butu. Dėdienės – Estera ir Olga Solomonovnos – mirė beveik tą pačią dieną ir davė (aišku, prieš numirdamos) jam tris tūkstančius rublių.

Virtuvėje, prie naujo apskrito stalo, jau sėdėjo Dodikas, pulkininkas Sergejus Aristarchovičius Petrenka ir legendiniai broliai Kuteiščikovai – Ivanas ir Gordejus („dvyniai iš Frunzės krantinės"– taip juos vadino mūsų kieme). Mano vaikystės laikais tie broliai garsėjo savo jėga muštynėse, gudrumu ir fenomenaliu palaidūniškumu (namų darbininkės jais gąsdindavo savo tėvus).

„Žiūrėk, Gordiuša, kas atėjo! – rėkė Ivanas iki dusulio mane smaugdamas lokiškame glėbyje. – Juk tai tas pats žvairas žydų vaikas iš Soimonovskio skersgatvio, apmuturiuotas trimis antklodėmis." Petrenka susikaupęs stengėsi atidaryti atsineštą konjaką „Jeniselį", o Dodikas pilstė portveiną „Južnoberežnyj" – Heniai ir sau, po mažą taurelę, nes jie abu negėrė (Henia – niekada, o Dodikas – po ligoninės).

„Na, Saniokai, – pradėjo Gordejus, – kaip gyvenasi, kaip mąstosi?" „Tu vėl pamiršai visa, ko tave mokiau, – neleisdamas man atsakyti, įsiterpė Henia, – juk jei gyvenasi, tai nesimąsto. Neįmanoma šių dviejų dalykų daryti vienu metu!" „Tai neturi nieko bendra su įkurtuvėmis, – paprieštaravo Ivanas. – Beje, Henia, tu esi vienintelis man žinomas žydiškos kilmės asmuo, kuriam visiškai svetima tai, kas vadinama žydišku humoru. Tu nė nesistengi. Ir vėlgi, deja, argi ne linksma: kad ir kada mes jaunystėje kalbėjomės apie mus pačius, niekada *negėrėme*. Gėrimas atsirado vėliau, karo metais, kai mes iš savo Soimonovskio skersgatvio lovelių

įšokome tiesiai į šildomus karinius vagonėlius. Tada mes ir pradėjome keiktis bei gerti, kad *taptume!*" „Geriau pasakyk – kad *liautumės*[41], – pataisė jį Henia. – Ne tiek, kad taptume *jais*, o tiek, kad liautumės būti *savimi*. Tam tikslui yra daug plačiai žinomų būdų."

„Aš girdėjau apie vieną būdą likti savimi, – tarė Petrenka. – Numirti. Štai dabar, kai Ivanas Kirilovičius užsiminė apie šildomus vagonėlius, aš iškart prisiminiau tą prakeiktą vagoną, kuriame paskutinį kartą mačiau savo Robertą. Kad jūs žinotumėte, kiek Henrikas Natanijilovičius iš manęs apie jį traukė – švariau nei tardytojas Smeršas! Bet turėkite omeny, jog aš nesu filosofas ir žmonių charakterių žinovas. Tai štai, aš ten surinkau kelis jaunus karininkus, na, ir kaip tik įsisiautus mūsų naktinėms vaišėms, majoras Korabliovas dėl kažkokios dingsties pasikviečia mane koridoriun ir klausia, koks mano, tai sakant, bendras įspūdis. Aš atsakau: „Viešpatie, ko jūs manęs klausiate? Sevjansas visiškai praradęs veidą, o anksčiau jį turėjo!" Korabliovas palinko prie manęs ir bemaž griežtai sušnabždėjo: „Serioža, juk jis unikumas! Jis nebenori turėti *savojo* veido, tad jam lieka tik užsimaukšlinti svetimą veidą arba taip, be veido, ir žūti..."

„Bet kodėl gi tuomet jums su Korabliovu nepasakius jam, Robertui, tiesiai: klausyk tu, bybgalvi, supistas pienburni, pyzdink iš čia atgal į kareivines ir lauk visuotinio nurodymo!" – irzliai pertraukė pulkininką Gordejus. Petrenka sukiojo rankoje taurelę ir neryžtingai, tarsi svarstydamas, pradėjo sakyti: „Nelabai suprantu, ką būčiau tuo pasiekęs. Juk tam tikra prasme reikalas jau buvo baigtas..."

41. Žodžių žaismas: *стать-перестать*. – *Vert. past.*

„Tai tikrai būtų prasminga, jei jūs sugrąžintumėte jam veidą, argi ne?" – įsiterpė Henia.

Petrenka pastūmė šalin taurelę ir tęsė: „Leiskite man papasakoti apie tai, kas tada buvo ir apie ką aš tuomet galvojau ir kalbėjau, o ne apie tai, ką *galėčiau* pagalvoti ar pasakyti apie tai dabar. Robertas, aišku, veidą prarado dar prieš tas išgertuves vagone. Jis todėl ten ir atsitrenkė, kad jį jau prarado. Jis nenorėjo atsisveikinti su motina ir tėvu, nes veidą prarado. Korabliovas tuomet pasakė: „Durnius pasitinka savąją durniaus lemtį." O aš pagalvojau, jog taip nėra. Robertas veikiau *šalinosi* savo lemties. O vėliau – žus jis ar išgyvens – nesvarbu, nes jau turės kitą, man nežinomą *tapatybę*.

Ir apskritai, mielieji mano draugai, iš kur jūs ištraukėte, kad jis manęs būtų paklausęs? Manęs, manau, niekas niekuomet neklausė. Kai įsakinėjau, mano įsakymą vykdydavo (arba nevykdydavo), ir su mano prašymais būdavo lygiai taip pat. Bet klausykit! Atvirai kalbant, manau, kad dabar, pirmąkart gyvenime, manęs kas nors *klausosi*."

Visi šiek tiek nejaukiai nutilo. Dodikas išgėrė savąją portveino taurelę ir tarė: „Sergejau Aristarchovičiau, balandėli, juk tai mūsų nebylumas neleidžia mums klausytis! Mes tik ir sugebame išsipasakoti, tiksliau, išsakyti save. Apskritai mes nebyliai. Klausymas jau yra atsitraukimas nuo savęs ir įsitraukimas į kitką – į tai, kas mūsų atžvilgiu, dabar ir čia, yra objektyvumas – nesvarbu, Dievas tai, pašnekovas ar dar kas nors."

Petrenka išėjo. Ivanas baigė gerti „Jeniselį" ir pasakė: „O, Saniokai, mūsų pulkininkas vis dėlto neperžengė ribos! Nei kurviško rusiško graudulio, nei pigaus žydiško žodžių žaismo. Nors, beje, jei *manęs* paklausi, tai pats rusiškai

žydiško derinio fenomenas man primena kažką panašaus į „baleriną, spausdinančią mašinėle“: rankos spausdina, o kojos po stalu žaidžia. Spausdindama ji, aišku, padaro klaidų. O pažįstamieji dūsauja: tokia, sako, gabi moteris, o ką daro! Tiesiog nieko. Abi tautos vienodai utėlėtos! Jautrus pulkininkas, ar ne?“

„Mano reikalas pažymėti, o ne spręsti, – už mane atsakė Henia. – Visa, ką norėjai pasakyti, yra tai, kad Sergejus Aristarchovičius *susilaikė nuo regresijos.* Bet regresija vis tiek čia, su mumis. Tavo paskutinysis palyginimas pats yra jos simptomas: mes sėkmingai reaguojame žodžiais, užuot kontempliavę *įvykį įvykyje.* Rusai, žydai, vokiečiai, amerikiečiai tėra taškeliai tuščioje mūsų pačių *nemąstymo* erdvėje. Ir vos pradėję šią erdvę užpildyti, iškart pripildome *savęs, savo.* Apie mąstymo objektus jau negalvojame kaip apie jo, mąstymo, įvykius. Ir pats mąstymas virsta *savęs ieškojimu kitame* ir... baigiasi. Jo nebėra. Ir mūsų pačių nebėra. Juk mes save jau išreiškėme kaip kažką svetima ir, leisčiau sau pridurti, nepaprastai reikšminga.“

Mano virtuvėje 1966-aisiais

„Andrejau, – tariau aš, – o juk tau labai norisi manyti, kad už viso to – to, ko neišsakysi, – slepiasi kažkas viena, neapibrėžta, bet fundamentalu, ir kad kaskart, kai parpuolame, į tai ir susimušame nosis." „Mano mielieji, – plonu balseliu šūktelėjo Dodikas, – ne tada, kai krentame žemyn, o kai pašokame į viršų ir prasiskeliame galvą į lubas, išpuikėliškai manydami, jog ten – mūsų riba!"

Andrejus buvo „vėlyvasis", ir viskas buvo praėję. Baimė prarasti gyvybę tylėjo įsiskverbusi į mus visus, bet ne į jį. Prabilo Henia.

Henia: Taigi mes pasiekėme trečiąjį filosofavimo periodą. Pirmasis praėjo kieme, antrasis – Lenino bibliotekos rūkomajame, o trečiasis tęsiasi virtuvėje (beveik kiekvieno – savojoje). Trečias beveik išsisėmė, vos prasidėjęs, o kodėl? Dėl maksimalaus priartėjimo prie *temos*, pasakyčiau. Pirmojo periodo tema buvome mes patys. Bet, ačiū Dievui, mes buvome šiek tiek per seni keliauti tolimuoju Pamaskviu, jau nekalbant apie alpinizmą. Tik pagalvokit – kokie tai vargani treji-ketveri metai, o koks skirtumas! Pagalvojęs dabar apie mus ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje, aš matau ne mus pačius, o mūsų tarsi dar gyvenant „išskirtus" astralinius kūnus.

Aš: Ne išskirtus, o išspaustus mūsų nesuvokto gyvenimo spaudimo!

Andrejus: Juk jūs iš proto išsikraustėte! Beje, tuomet manęs su jumis nebuvo. Aš tik galvoju: ar užteks mūsų dar dešimčiai metų?

Aš: O, Viešpatie, tu tą patį sakei prieš penkiolika metų rūkomajame. Tu, kaip ir Henia, esi įpratęs tapatinti gyvenimą su pokalbiu apie jį. O jeigu rimtai, „ar užteks mūsų dar dešimčiai metų" – *kam?*

Andrejus: Gyvenimui. Kam gi dar? Dabar juk mūsų niekas, berods, nesiruošia žudyti?

Dodikas: Balandėliai jūs mano, atleiskite man už šį įžūlumą, bet dėl to Henios ką tik minėto mūsų amžiaus skirtumo mes pavėlavome ne tik į turistinius žygius ir tenisą, bet ir į... *individualios* mirties supratimą. Aš pats daugelį sykių miriau nuo širdies smūgių, sustiprintų visokio nesaikingumo. Mano draugės mirdavo dėl blogai padarytų abortų ir leukozės. Neniekinkite mūsų arba, tiksliau, niekinkite mus, bet suteikite mums vieną teisę ir pranašumą – mirti *asmeniškai!* Mūsų vaikystė buvo tiek persmelkta *kolektyvinės* mirties idėjos, kad, žmogui nusišovus dėl nelaimingos meilės, kaip padarė mano antros eilės dėdė Levitas, visi aplinkui šnabždėdavo, jog tą jis padarė ne be pagrindo. O mano kaimynas, generolas majoras Sidorecas, vienąsyk visai rimtai pasakė, jog jeigu jo nesušaudys, jis gyvensiąs amžinai.

Andrejus: Bet tai juk beveik genialu!

Dodikas: Nieko genialaus. Tik paprasta pasekmė to, kad dabar jau velionis (vis dėlto!) generolas majoras paviršutiniškai stebėjo išgyvenusius kolegas. Mirusiųjų aš tuomet neturėjau galimybės stebėti, nes lankiau tada vaikų darželį, kai *jūs* jau mokėtės mokykloje. Dabar, pagal specialybę ir dėl asmeninio pomėgio dažnai stebėdamas mirusiuosius ir

save kaip pirmąjį kandidatą mirti, prisiekiu: visi mirė (arba mirs) – asmeniškai!

Henia: Vadinasi – jie taip norėjo!

Andrejus: Tai naujojo nihilizmo fenomenas.

Dodikas: Nieko panašaus. Tiesiog nesulaikomas ir visa apimantis liberalėjimo procesas Rusijoje galiausiai palietė ir mirtį.

Andrejus: Tai sąmojis, kuriame, man regis, jaučiu stiprų jakobinų prieskonį. Kai mums jau nebėra apie ką rimtai kalbėtis, mes pradedame išjuokti tai, apie ką anksčiau kalbėdavomės su didžiausia pagarba.

Aš: Su baime, mielas Andrejau, su baime, o ne su pagarba. Juk, minint prarastą galimybę būti kolektyviai sunaikintiems, neįmanoma dvidešimt metų paeiliui vėl ir vėl įsitraukti į patetišką toną[42].

Henia: Aš tik vienąsyk mačiau, kaip senelis Timofejus Aleksejevičius *iš tiesų* pyko. Šeštojo dešimtmečio pabaigoje pas jį į svečius atėjo du iš lagerių grįžę buvę kaimynai – Emanuelis Grebneris ir Ipolitas Zybkovecas. Geria arbatą, pasakoja: „Juk mes dieną valgėme tik duonos kriaukšlę, mėnesį – duonos kriaukšlę, metus... ir išgyvenome." O senelis klausia: „Ir kas gi jums, kaip manote, padėjo išgyventi?" Zybkovecas atsako: „Dvasios tvirtybė. Dvasios tvirtybės mums pakako." Tuomet senelis beveik suriko: „*Kokios* dvasios? *Jūsų?*"

Aš: Vadinasi, Henia, šeštojo dešimtmečio pabaigoje Timofejus Aleksejevičius buvo vis dar gyvas?

Henia: Ko gero, taip.

Andrejus: Kas tai – mistinis pokalbis? Kodėl kitose Maskvos vietose ir visame kosmose žmonės arba gyvena, arba

42. Čia aš klydau. Praėjo 20 metų, bet įsitraukimas dėl to į patetiką netgi sustiprėjo.

miršta, o mūsų idiotiškame skersgatvyje jie tartum gyvena, tartum ne? Argi vis tai neturi šarlataniškumo elemento?

Dodikas: Veikiausiai čia įžvelgiu tam tikrą egzistencinį pokštą.

Henia: Ne. Čia nėra nei vieno, nei kito, nors, aišku, senelis išmokė Niką ir mane žvelgti į jo ir mūsų mirtį šiek tiek ironiškai. Toks požiūris į ją būdingas *tarpinei situacijai.* Pakanka save *perkelti į* tokią situaciją ir... Aišku, perkelti savęs į ją neįmanoma. Tačiau galima joje atsidurti. Manau – ir tai įdomiausia, – jog tie, kurie į ją papuola, *nesikeičia.* Ir tu pats ir tai, kas tave supa, lieka toks pats *sau* – bet ne *tau.* Tau pačiam tu pats, kiti žmonės, daiktai ir vietos įgyja ypatingą prasmę. Ypatingą, bet *ne kitą.* Dargi galima sakyti, kad *tau* įgyja *savą* (t. y. *jų*) pačių prasmę, kurios kitoje vietoje – nebūdami tarpinėje situacijoje – jie neturėjo. Kas žino? Galbūt už šios situacijos ribų jie apskritai negali tau turėti jokios realios prasmės. Kartodamas žodį „tau", turiu omeny, kad pati „tarpinės situacijos" sąvoka turi prasmę tik vienam, šiam, tai yra dabar ir čia esančiam žmogui.

Henia: „Tarpinė" – ta, kuri įsiterpusi *tarp* tavo subjektyvaus psichologinio savęs bei gyvenimo suvokimo ir sąmonės objektyvumo. Toks yra pagrindinis tarpinės situacijos ir „ribinės situacijos" arba, pagal egzistencialistus, „pasirinkimo situacijos" skirtumas. Jie įtvirtino šią sąvoką.

Dodikas: Bet jie tą padarė norėdami parodyti, kaip *pats gyvenimas* kristalizuodamasis atveda žmogų į apsisprendimo ir pasirinkimo akimirką. Ši akimirka – viena. Antroji bus mirties akimirka. Todėl ši akimirka ir yra vienintelė būties akimirka.

Henia: Taip negali būti. Pats gyvenimas nesikristalizuoja. Kažkas gali vykti tik sąmonėje, kuri yra visada. Egzisten-

cialistų „pasirinkimo situacija" gimsta iš gyvenimo ir visiškai paklūsta jo logikai. Tad jų maištas – gryna retorika. Jų sąmonę paralyžiavusios romantinės ambicijos, o jų estetika draudžia ironiją. Apskritai jie žaidžia, pataikaudami patogiam gyvenimui. O mano tarpinė situacija neverčia manęs nieko rinktis ir, griežtai tariant, neneša mano gyvenimui jokių pasekmių. Bet visa mano praeitis, būdama įprasminta, panyra į prasmę drauge su jos – praeities – tragiškumu ir neištaisomumu; ten pat „nugrimzta" vykstančių dalykų svarba ir ateities neatšaukiamybė.

Andrejus: Tavo tarpinė situacija nėra nei fenomenas, nei empirinis faktas.

Henia: Žinoma, ji – nei tas, nei kitas. Todėl ji ir gali būti realiai išgyventa. Ją išgyvenęs žmogus aiškiai žino nebegalįs grįžti į praeitį, nes jam praeitis nebeegzistuoja. Tačiau šis išgyvenimas nepriartins jo prie „naujo gyvenimo", nes šis vis „tols" nuo jo į protu neaprėpiamą ateitį. Žodžiu, mano situacija yra tarpinė todėl, kad ją išgyvenusį palieka „begaliniame tarpsnyje" tarp išnykusios, tai yra įprasmintos, praeities – ateities, kuri iš „laukiamos" ar „apžvelgiamos" virto dar neįvykusio suvokimo *simboliu*. Taigi toks žmogus neskaičiuoja tikslo pasiekimo etapų, jis stebi *sąmoningo ėjimo taškus*. Ir būtų juokinga, netgi kvaila, jei jis „laisvai leistųsi kitiems kažką nurodinėti": tikslo žmogus negali realiai naudotis laisvai praeinančiu vyksmu. Jo žodžiai ir darbai niekam nebus naudingi.

Andrejus: Kaip suprantu, tavo „laisvai praeinantis vyksmas" užima „tarpinę padėtį" tarp Ničės antžmogio, Gabrielio Marselio[43] *homo victor* ir angelo.

43. Gabrielis Marselis (Gabriel Marcel, 1889–1973) – prancūzų dramaturgas ir filosofas, religinio egzistencializmo atstovas. – *Vert. past.*

Henia: Nė kiek, nes, skirtingai nei jie, ji tiesiog neegzistuoja kaip *ātskira nuo kitų*. Egzistuoja tik ši *nepažymėta* kūrinijos būsena, kuri nors ir įveda į tarpinę situaciją, bet visai jos šiuo „įvedimu" nepažymi. Dabar darykite su manimi ką norite!

Andrejus: Su tavimi nieko negalima padaryti, nes tavoji tarpinė situacija – tai triukas, kuris ginčijantis padaro tave nepažeidžiamą. Aišku, laikinai, kol pašnekovai atsigaus...

Dodikas: Ir grįš nuo savęs prie „nūdienos problemų", taip sakant. Ar šitai turite omeny, taip?

Andrejus: Aš paprasčiausiai manau, kad Henios tarpinė situacija gali būti suprasta – arba išgyventa – ne daugiau nei vieno žmogaus kiekvieną dabarties akimirką. Ir šia prasme ji išties kardinaliai individuali.

Dodikas: O ar jums neatrodo, kad – dėl tos pačios priežasties – ir mirtis negali būti išgyventa daugiau nei vieno žmogaus kiekvieną dabartinę akimirką?

Aš: Darant prielaidą, kad abiem atvejais *pats įvykis* niekaip nepriklausys nuo išgyvenančiojo. Nuo jo priklausys tik *kaip* išgyventi, o ne išgyvenimo faktas.

Kai po aštuoniolikos metų perpasakojau šį pokalbį Nikai (Sen Mišelio krantinėje pradėdamas mūsų pokalbį apie egzistencialistus), jis pastebėjo, jog pati *personologijos* sąvoka išplaukia iš objektyvumo, o ne iš sąmonės nepsichologiškumo. Taigi, pavyzdžiui, pats žmogaus įsijungimo į tarpinę situaciją įvykis yra objektyvus. Bet, kadangi didžioji dauguma filosofuojančiųjų vis mąsto, kalba ir rašo „bendrojo, asmeninio, vienatinio" kategorijomis, jiems bus labai sunku suprasti, jog tarpinėje situacijoje mums pasireiškia vienatinis vieno ir to paties sąmonės objektyvumo įvykis. Kai aš Nikos

paklausiau: „O kaip Robertui? Negi *tai* jame dingo?“, – jis, šiek tiek patylėjęs, pasakė, jog įvykis „atsitinka“, taip sakant, tik tam, kas gali jį išgyventi, bet tai nereiškia, kad jis tai padarys. Ir pridūrė: „Nėra sąmonės kovos su gyvenimu. Sąmonė su niekuo nekovoja. Tačiau stebintysis tarpinę situaciją kitame (o tai vargiai įmanoma neturint ypatingo gebėjimo stebėti) mato ją kaip kito kovą su savo (kito) gyvenimu. Aišku, galima ir *visiškai* išvykti – kaip, pavyzdžiui, padariau aš, – bet tai ne visuomet suteikia dar vieną galimybę. Robertas nuėjo pasitikti mirties dėl gyvenimo, kas yra objektyviai šlykštu (mirtis tokio dalyko neatleidžia!). Jis atsisakė jam suteiktos (prigimtos?) potencijos įsijungti į tarpinę situaciją, bet nepataikė į sąmoningą mirties situaciją. Aš išlikau joje visą gyvenimą, bet gyvenimo pilnatvės kaina. Bet, žinoma, taip yra tik žiūrint iš šalies: pati sąmonė nepažįsta kainos ir užmokesčio, kaip ir kovos. Pavyzdžiui, Henia labai mėgsta stebėti ir todėl, matyt, jo nedomina laimė. O Robertui – kad jį vėl „ištiktų įvykis“, reikės pereiti antrinę mirtį.“ „O kaipgi man, – nesusilaikiau aš, – ar bus tokia galimybė?“ „Nežinau, – susijuokė Nika, – juk tu, perfrazuodamas Georgijų Ivanovičių, kuris, aišku, negalėjo tavęs pažinoti, iki šiol nenusprendei, ką daryti su antruoju savo pudingu, ir kol kas atgnybinėji po kąsnelį nuo kitų. Pameni, kaip mes pietavome klube keturiese – Artūras, Frederikas, tu ir aš? Po pietų Artūras pasakė dėdei Frederikui, kad tu – labiausiai netalentingas iš visų jam žinomų nepaprastų žmonių. Mane šis apibūdinimas labai prajuokino, o Frederikas dar pridūrė, jog tavo dalia – amžinai būti aukščiausioje lygoje. Ir visai ne todėl, kad esi šito nusipelnęs „pagal savo klasę“, o todėl, kad į jokią kitą lygą tavęs nepriims pagal nuostatas. Ką, nepatenkintas? Pats prisiprašei, kaip mėgdavo sakyti Robertas.“

Viena keisčiausių mano (o gal ir ne tik mano) gyvenimo aplinkybių buvo ta, kad tam tikri žmonės negali jame susisieti vienas su kitu laike: kai yra vienas, kažkodėl nebūna kito. Taigi, kol mano gyvenime buvo Robertas, jame tiesiog negalėjo būti Nikos. Jie, aišku, ir atsiranda tik tam, kad įtvirtintų manyje vienas kito prisiminimą būsimai „ten priekyje“ sąmonei, o visai ne tam, kas buvo „ten, praeityje... Jie apšviesti *iš praeities*, bet šviečia visuomet į ateitį. Kad matytum – nereikia atsigręžti.

„Jei būčiau grįžęs ten prieš karą, – kalbėjo Nika, – aš tikriausiai tapčiau beveik tuo, kas esu dabar. Bet pastebėk – beveik! Antros eilės teta iš Kanų (anksčiau iš Kalugos) neseniai kvietė pasižiūrėti „brangių karstų“ (aišku, ji norėjo pasakyti – kapų!). Dėdė Frederikas kažkiek dvejojo. Tačiau leisk man grįžti prie „beveik“. „Beveik toks pat“ yra toks pat, tačiau nelengvai. O aš negaliu gyventi nevaikščiodamas lengvai. Ten aš, manau, vaikščiočiau sunkiau, bet bėgiočiau mikliai... Bet tai būčiau ne aš.“

Septynioliktas skyrius

Rizika

Vėlyvas 1978-ųjų ruduo. Mūsų oksfordiška diena pasibaigė. Po priešpiečių ir trumpo susitikimo su Zernovu (jis jau buvo bepraradąs regėjimą, bet teologiniame pokalbyje buvo, kaip visada, akylas ir visiškai konkretus, be jokio įkyrumo) mes traukiniu grįžome į Birmingamą.

„O ar pats nežiūri liūdėdamas į tą savo „virpantį", taip sakant, buvimą?" – paklausiau aš Nikos, kai jo mažoje svetainėje atsisėdome ant grindų prie dujinio židinio.

„Liūdna, bet nesigailiu. Ach, kaip mūsų gyvenimas stokoja pilnatvės! Tačiau aš niekad nesiekiau gyvenimo pilnatvės. Tiksliau, net bijojau jos, manydamas, kad tegu jau būna mažiau nei šiek tiek daugiau. Visi mes esame Apvalių chronologinių datų nelaisvėje. Tik pagalvok! Tais pačiais 1948 metais, kai tu (pagal Henios pranešimą) isteriškai trankeisi Maskvoje ir Pamaskvėje, o paskui, visiškai apimtas panikos, nusitrenkei į Uralą, pas profesorių Voronovą, aš išskridau į Peru. Buvau pasiųstas susipažinti su naujo industrijos komplekso statybos sąlygomis. Dėdė Frederikas tuomet dvejojo, ar jam investuoti pinigus ir energiją į tą šiek tiek neįprastą belgų-portugalų-amerikiečių sumanymą, tad patikėjo man „susidaryti savo asmeninę nuomonę" ir parengti jam išsamią ataskaitą. Ten pat, Peru, aš nusprendžiau atšvęsti savo „pabėgimo" iš Maskvos dešimtmetį. Tačiau

žinojau – och, kaip aiškiai žinojau, – kad jokio pabėgimo nebuvo!

Maskva manęs neužpildydavo. Aš tiesiog egzistavau mažame Antrojo Obydenskio skersgatvio stačiakampyje, karkartėmis dalydamasis šiuo egzistavimu su Robertu, giminaičiais ir galop su Anatolijumi. Bet kažkaip man neregimai (o, ši Nikos rusų kalba!) stačiakampis ėmė virsti trikampiu su labai siauru pagrindu ir senelį Timofejų primenančia viršūne. Bet ir trikampis ėmė trauktis, grėsė virsti tiesia linija, ir aš buvau tiesiog išstumtas iš šios katastrofiškai siaurėjančios erdvės visam laikui.

Likimas padarė savo darbą, ir senelis Timofejus beprotiškai išsigando, kad aš dėl kieno nors klaidos nepapulčiau po svetimo traukinio ratais, užuot „ramiai" išvažiavęs savuoju. Tai kodėl gi reikėjo švęsti atlikto (ne tavo paties, nors ir tau) darbo metines? O tu, atvirkščiai, buvai pripildytas Maskvos, gyvenimo, bet pabėgai į Uralą, bijodamas perpildymo, gresiančio pasireikšti arešto, tardymo ir lagerio forma. Likimas visuomet veda tave pakraščiu, kad ir kokioje erdvėje tu būtum. Taigi, padidės tavo erdvė ar sumažės, tu šito nė nepastebėsi.

Šiaip ar taip, aš, sėdėdamas didžiuliame paplūdimyje, žvelgiau į bekraštį Vandenyną, linksmai plepėjau su savo bičiuliu Džordžu ir dviem merginomis ispanėmis, gėriau siaubingai stiprų „Tegorą" ir vienas pats švenčiau savo „nutrūkimo" dešimtmetį, niekam nesakydamas apie tai nė žodžio. O tu, kaip dabar tave aiškiai matau, tik neseniai atsisakei tų idiotiškų šventimų. Bet ir tai vos ne paskutinę akimirką. Negi manai, kad tave stebėdamas kaip amžiams tau priskirtas šnipas iš to paties amžinojo Henios negavau išsamios ataskaitos apie tavąjį „Antrinio Suvedžiojimo" šventimą 1959-ųjų sausio 26 dieną?"

„Velnio tauškalius Henia, – tariau aš. – Juk jo paties ten nebuvo, o Dieve!“ – „Visai nesvarbu, dalyvavo jis ten asmeniškai, ar ne, – pamokomai paprieštaravo Nika, – tačiau akivaizdu, jog kitą dieną jis davė išsamų interviu Esfirei Grigorjevnai, o paskui „baigė rutulioti smulkmenas“ su man nepažįstamais tavo draugais Serioža ir Lenia. Jis, tai yra Henia, ir baigė laišką apie tą įvykį žodžiais: „Aš linkęs žiūrėti į tą poelgį ne tik kaip į išskirtinį Sašos (tai yra tavo) idiotizmo pasireiškimą, bet ir kaip į siekį jam (tai yra idiotizmui) suteikti simbolinę prasmę.“ Kai patikinau Niką, jog man dėl to ir dėl kai kurių kitų šventimų teko labai gailėtis ir kad, tikriausiai, būtent jie atsiskleidė mano vidinį polinkį švęsti savo „pergales“, jis pasakė, kad tikrai sunku mąstyti *apie save* neišskirtinai: „Taigi galvoti apie save turbūt visai neverta. O dar blogiau – bandyti suprasti gyvenimą „tokį, koks jis yra.“

„Tai, kas Rusijoje vadinama gyvenimo supratimu, – tęsė Nika, – nužudo tikrąjį filosofavimą, dar tik pradėjusį gimti, podraug su dar negimusiais filosofais. Pakanka pažvelgti vien į klausimus: „Ką daryti? Kas kaltas? Kaip gyventi? Ir visa kita. Kraupus reikalas!“

Ketvirtame „kairiajame“ laiške Heniai (skirtame Andrejui, kuris tada dar buvo gyvas), aš bandžiau suformuluoti Nikos ir savo bandymus *filosofuoti atvirai*. Pačioje bet kokio individualaus filosofavimo pradžioje absoliučiai būtina visai neketinti *suprasti* gyvenimo ryšių. Šalutinis filosofijos tikslas (tiesioginių tikslų ji neturi) – išėjimas už gyvenimiškos būtinybės ribų. O niekas taip nepririša prie gyvenimo, kaip jo supratimas. Ir net jei tu gyveni į jį įsitraukęs kūnu ir siela, bent jau nesistenk jo „suvokti“: gyvenk beprotiškai, mąstyk be gyvenimo geismo, gyvenk lengvai

(va kaip!); mąstyk sunkiai (tai lengviau!); gyvenimiškus reikalus spręsdamas, klausyk gyvenimo taip, kaip reikia klausyti seno tėvo gerbiant jį, bet atmink, kad filosofuojantis neturi vietos nei klusnumui, nei pagarbai. Skaitydamas mano laišką, Andrejus šiek tiek pyktelėjo. Aišku, ant Henios. Rusijoje visuomet reaguojama į „perduodantįjį", o ne į šaltinį. Ir teisingai!

Idėjų, nuotaikų, aplinkybių – bet ko atmetimas yra pirmasis pralaimėjimo požymis arba pats pralaimėjimas. Visa, ką nori atmesti, iš pradžių reikia pertvarkyti sąmonėje, permainyti iš gyvenimo fakto į sąmoningos patirties *įvykį*. Paskui – ne atmesti, o atitolti nuo to, atsisieti, taip sakant, nuo tos savojo sąmoningo gyvenimo dalies. Šis *savęs* „atsiejimas" – vietoj *kito* atmetimo – buvo suformuluotas Ediko (Davido) jo laiške man, atėjusiame 1975 metų liepos 20 dieną iš Čikagos. Perpasakodamas šią ir kitas jo mintis Nikai jau po Ediko mirties, aš pridūriau, jog mano atveju (turbūt dėl įgimto bailumo) likimas dažnai atlieka šį darbą dėl manęs, tiksliau – *už* mane, paversdamas mano sąmonės įformintus siekius visiškai aiškiais įvykiais – gal, *kad išmokytų*.

Nika, įdėmiai išklausęs mane, pastebėjo: „Ediko tipo žmonėms pavojingiausi – *žydai ir moterys*. Jų abiejų atžvilgiu jis pralaimėjo." Man šis pastebėjimas pasirodė keistas ir netikėtas. Tačiau Edikas tęsė.

„Tu pats jau seniai tai supratai, bet pamiršai arba tiesiog nenori sau šito priminti. Juk kiekvienas krikščionis, taip sakant, *gojus*[44], turintis nors unciją smegenų kaukolės dėžutėje, *žino*, kad jis – naujasis žydas ir kaip toks paveldės

44. Nežydas, kitatikis; vlg. tamsus, prastas žmogus. – *Vert. past.*

Izraelį. Iš čia kyla – būtent taip teigė senelis – tiesioginė antisemitizmo būtinybė. Juk normalus Žemės gyventojas negali neįtarti, jog jos, Žemės, teisėtas paveldėtojas – anot vis dar neatšaukto Senojo Testamento – yra piktavališkas ir klastingas. Todėl eilinis krikščionis, net jeigu jis ateistas, praktiškai neturi sąmoningo pasirinkimo žydų atžvilgiu. Juk jeigu jis padorus žmogus, tai atmeta antisemitizmą, bet ir neatlieka nieko *sąmoningo*, kad su antisemitizmu neturėtų nieko bendra. Kitaip tariant, elgiasi kaip pavainikis. O jei jis nepadorus žmogus, kitaip sakant, chamo išpera, tai priima antisemitizmą kaip visai *žmogiškai* pateisinamą būdą ginti naujakurį nuo teisėto savininko pretenzijų, neprisiimdamas nuodėmės.

Žydui – ypač rusų žydui – situacija šiek tiek sudėtingesnė. Žemajame lygmenyje jis nenori, kad rusų snukiai iš gatvės šiurkščiai prikaišiotų jam žydišką kilmę. Tačiau, pakilęs laipteliu aukščiau, jis nebenori, kad tautiečiai jį įpareigotų laikyti save žydu. Tai yra šiame, antrajame, lygmenyje jis nori vienu metu būti „kažkiek žydas" ir „laisvas žmogus šioje žemėje". Aišku, taip jis pamiršta, kad tokiu atveju nieko nepaveldės ir jokiu būdu – ne Pažadėtąją Žemę. Pamenu, ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje dėdė Frederikas nusivežė mane aplankyti tada dar beveik jauną Artūrą. Šis tuomet buvo labai keistoje įstaigoje, kuri atrodė lyg paskubomis suręsta prieglauda pabėgėliams iš revoliucinės Ispanijos ir kartu vulgarus kalėjimas. Artūras (tuomet jau ne kartą nusivylęs kairiaisiais idealais ir atsivertęs į kairįjį kooperacinį sionizmą) savo austriškai-vengrišku bei prancūzišku dialektu šaukė: „Duokit mums apsidairyti! Duokit mums pirmąsyk per du tūkstantmečius pamatyti pasaulį iš savosios *vietos*!" O dėdė, nors ir ne filosofas, pakomentavo

jo žodžius beveik kartezietiškai[45] aiškiai: „Nesąmonė, *mon cher*[46]! Tokios vietos nėra. Tu, kaip nesavanaudiškas ir drąsus žmogus, nori kautis. Tau kovos lauko reikia, o ne vietos, kur, kad ir būgštaudamas, galėtum vien apsižvalgyti."

Tačiau visus šio ir kitų to meto pokalbių dalyvius – Artūrą ir Georgijų Ivanovičių, Frederiką ir net mūsų tėvus bei motinas – siejo viena bendra savybė: jie turėjo daug laiko. Argi ne paradoksalu? Štai tau ir Pirmojo karo apkasai, ir Antrojo bombardavimai, ir tarybiniai „valymai", ir vokiečių dujų kameros, ir... kipšas piestoje! Bet jie – suprantama, jei išgyvendavo, – ir toliau gyveno kaip jiems patinka. Todėl, kad jie turėjo laiko – arba manė jo turį – *amžiaus beprotybėms užbaigti*[47].

Mudu laiko turim mažiau. O Edikas – jis už mus pusę kartos jaunesnis – turėjo jo dar mažiau. Bet mes turime kitą galimybę. Vietoj jų istorinio ilgaamžiškumo ir nesibaigiančio vienos ir tos pačios partijos lošimo mes galime tiesiog pakilti ir išeiti. Nevartydami kortų stalų, žvakidėmis nemušdami sukčiautojų, apsieidami be humanistinės *pagrįstai nuskriaustųjų* retorikos. Ediko bėda buvo ta, kad jis, neturėdamas mūsų tėvų laiko pertekliaus, galvojo ir elgėsi taip, lyg visai neturėtų laiko. Jis žinojo, ką reiškia *atsisiejimas*, vietoj *atmetimo*, bet vis tiek atmesdavo – dėl per didelės savo „metafizinės skubos". Galiausiai, sprendžiant

45. Kartezianizmas (pagal prancūzų filosofo Renė Dekarto (Descartes; 1596–1650) pavardės lotynišką formą *Cartesius*): Dekarto filosofinė doktrina, apibūdinama kaip mąstančios ir kūniškosios substancijos dualizmas, metodologijos racionalumas ir mechaninis determinizmas. – *Vert. past.*

46. *Mon cher* (pranc.) – brangusis. – *Vert. past.*

47. Neilgtrukus po šio pokalbio Artūras nusižudė, berods, eidamas devyniasdešimtuosius („Iki galo neiškentė, – pakomentavo Nika, – negalėjo susitvarkyti su jam skirto laiko pertekliumi").

iš jo tau siųstų paskutiniųjų laiškų, žydai, kaip ir apskritai žmonės, labai erzino Ediką, mat nesuprato jo filosofijos. Puikiai suvokdamas, kad filosofas ir jo filosofija – viena ir tas pat, jis vis stengėsi „išsivalyti dirvą" filosofavimui. Ir kur išsivalyti! *Bostone*, o Dieve! O reikėjo jam turbūt ir „nusišalinti" – juk žydai, netgi bostoniečiai, yra pernelyg mylintys gyvenimą žmonės, kad negerbtų filosofo asketo; bet jis, kaip *rusų* žydas, norėjo eiti iki *galo* (taip greičiau?).

Tu sakysi, tai – apie gyvenimą, o ne apie filosofiją. Su tuo niekuomet nesutiksiu, nes bet kuri filosofo klaida yra filosofiška. Netgi Artūras gyvenimo pabaigoje išsigando (o juk buvo drąsesnis už mus visus kartu sudėjus) ir pripažino, jog žydai į Izraelį išvažiavo ten gyventi, o ne žiūrėti iš tenai į žmoniją ir būti jai žmogiškumo pavyzdžiu. Kokia nuolaida amžiaus pradžios žmogui!

Man regis, žydų problema apskritai buvo išgalvota šėtono – kaip labai veiksmingas jo metodas dirbant su mąstančiais žmonėmis. Ir kai filosofas (jeigu jis žydas) neigia savo žydiškumą, jis taip nužemina save ligi mąstančių žmonių lygio. Tą patį daro ir filosofas nežydas, jei neigia – pagal prasmę – kitų žydiškumą, sakydamas, kad tai nesvarbu. Bet jeigu filosofas žydas sako: „Nors aš ir žydas, bet...", tai šimtąkart blogiau, nes šitaip jis neigia *transcendentinę vienovę* to, kas vadinama „filosofu"[48]. Aš manau, kad Filonas Aleksandrietis, „su helenu buvęs helenas[49], o su judėjumi – judėjas", gyveno tokiais dar neturėjusiais problemų laikais, kai krikščionybė tik pradėjo save apibūdinti kaip ypatingą *istorinės* sąmonės atvejį. Dabar tikram filosofui Bostone

48. Manydamas, kad išsaugo „filosofijos autonomiškumą". Tai gana paplitusi tarp filosofų iliuzija.
49. Helenas – graikas. – *Vert. past.*

(nesvarbu, ar jis žydas, ar ne) tenka pirmiausia galvoti, kaip *visus apgauti* – universitetą, draugus, šeimą, – kad *toliau galvotum*, apsimesdamas, jog *gyveni*. O tai įmanoma tik tada, jei tu jau atsiribojai nuo gyvybiškai svarbiausių problemų. Cha, cha! Tegu jie jaudinasi, o tu nesijaudink ir, dėl Dievo meilės, niekad neik iki galo!“

Neparašytas laiškas ir Puškino diena

Būtų perdėta, jei pasakyčiau, jog aš visą laiką laukiau patogios progos paklausti Nikos apie Timofejų Aleksejevičių. Bet klausimas liko, nors jo bergždumas – jau neminint netaktiškumo – man buvo akivaizdus. Per priešpaskutinį, iki paryžietiškojo, susitikimą 1983 metais, kai pradėjau Nikai pasakoti apie vieno iš mano mėgstamiausių maskviečių draugų atvykimą į Londoną, jis staiga leptelėjo: „Neieškok patvirtinimo." „Ko?" – nustebęs paklausiau aš. „Savęs patvirtinimo – štai ko tu ieškai. Savo biografijos išsaugojimo, tiksliau, jos tęstinumo atstatymo." Ir jis tęsė:

– Manai, aš negirdžiu neištartų klausimų? Gerai – tegu bus taip, kaip *tu* nori, nors ir aš kartais šito noriu, kai tave matau. Bet ar aš tavęs neperspėjau, kad į neprašytą klausimą ir atsakymas bus neprašytas?

Taigi, pirmiausia – *laiškas*. Tu paklausi, ar aš jam neišsiunčiau nors vieno vienintelio laiško per keturiasdešimt penkerius metus ir ar negavau nors vieno atsakomojo? Ne! To nebuvo. Jau pirmas mano gautas jo atsakymas reikštų manęs *tenai* patvirtinimą. Argi ne žavu? Aš sau pusę amžiaus skraidau iš Europos į Ameriką, iš Peru į Havajus ir atgal, bet tuo pačiu metu aš – ten, Maskvoje. Pigus biografinis triukas! Tu ieškai patvirtinimo, kad būtum laisvas, bet jokios vidinės laisvės nėra, kaip nesama apskritai jokios

ypatingos laisvės. Kaip malonu, slampinėjant tarp Šv. Jokūbo ir Meifero[50], galvoti, jog tu amžiams įsitvirtinai širdyse tų žmonių, kurie vis dar slampinėja tarp Arbato ir Smolensko aikščių. Ten juk ir tu galvojai apie ką norėjai. Vidinė laisvė – tai dargi ne melas. Tai įprastas melavimas. Taip meluoja pataikūnai, laikinai nuolaidžiaudami ponams. Tavo noras būti patvirtintam *tenai* kaip tik tai ir reiškia: tu laisvas, bet gyvenimo pilnatvės labui nori išsaugoti ir tą paguodą. Tačiau negali juk nežinoti, kad gyvenimo pilnatvė atmeta laisvę, jog biografija naikina laisvę, kad bet kokia ištikimybė sau iškreipia laisvę. Mūsų beveik keturis dešimtmečius trunkąs susirašinėjimas su Henia todėl ir *laisvas*, kad ne sugrąžina mus į ankstesnį gyvenimą, o fiksuoja *dabartinius* mūsų mąstymo taškus.

Ką gi aš galėčiau parašyti seneliui? Brangus seneli! Aš tave myliu ir negaliu be tavęs gyventi? Bet juk aš g a l i u! O ką gi jis man galėtų parašyti? Brangus Nika! Aš tave myliu ir toliau gyvenu (arba baigiu gyventi) mylėdamas tave? Juk iš meilės jis ir siuntė mane čionai!

Henia man rašo: „Vakar aš mąsčiau (arba sakiau) taip ir taip. Ką tu šiandien apie tai galvoji?“ Arba: „Kalbėdamas apie tą ir tą, aš prisiminiau, ką tu sakei apie tą patį.“ Ir taip toliau. Roberto „zefyrinė refleksija“[51] buvo jo laimė. Taip, įgimtas talentas – pasakysi tu, sąmonės vunderkinde. Refleksija neatskiriama nuo gyvenimo. Netgi jo noras tapti artilerijos karininku (kaip ir tavo – filosofijos profesoriumi) juk tebuvo estetinė svajonė. Bet staiga – krachas! Robertas

50. Londono rajonas. – *Vert. past.*

51. Nutraukimai ir kaitaliojimai – ne mano stilius, o Nikos kalbėjimo maniera. Taip ir ankstesniame skyriuje, kalbėdamas apie Ediko požiūrį į žydus ir moteris, jis moteris tiesiog pamiršo.

dar norėjo gyventi. Gyventi *skyrium* nuo kontempliacijos, o kontempliuoti – tik, tarkim, „laisvu nuo darbo metu". Na ir ką? Fiasko! Kritimas į tai, kas savaime *žemiau* gyvenimo. Kontempliacija nepakenčia papildymų ir suderinimų. Mano laiškas seneliui būtų buvęs žingsnis atgal į gyvenimą, kurį jis liudijo, bet kuriuo negyveno. Ir kol tas gyvenimas išliko, senelis liudijo jį per mane, kaip vėliau Henia stebėdavo per mane Andrejų. Bet pakaks apie laišką, kurio nebuvo. Aš noriu tau papasakoti vieną istoriją, kurios iki šiol niekas nežino, išskyrus jos dalyvius, o dabar – ir tave. Tai nutiko 1937 metų žiemą, kai buvo švenčiamas (puikiai, prabangiai – kaip man tuomet atrodė) Puškino jubiliejus.

Roberto mama „per stebuklą" (taip tada buvo kalbama) gavo mums bilietus į dieninį „Onegino" spektaklį su Žadanu, vaidinusiu Lenskį, ir Gagarina, kuri vaidino Olgą. Dirigavo, berods, Samosudas (arba viską supainiojau – nesvarbu). Diena žadėjo būti nepaprastai džiugi. Mama, tėtis, bobutė Lidija ir visi broliai bei seserys ryte išvažiavo į mylimos tėčio dukterėčios Lizočkos gimimo dieną. Robertas ten pasirodė devintą valandą nešinas sumuštinių paketu, ir mes keturias valandas juos valgėme, gėrėme arbatą ir žaidėme „Puškino eiles" (Robertas laimėjo 74 kartus, o aš – 68). Mes buvome tiesiog prikimšti Puškino eilėraščių ir dainingai juos citavome, kai ėjome į Didįjį teatrą Volchonkos gatve, aplenkdami Maniežą, kirsdami Ochotnyj Riad. Ligi operos pradžios buvo likę dvidešimt minučių, kai Robertas staiga sustojo ir įdėmiai pažiūrėjo į mane. Viskas aplinkui buvo apklota sniegu, kurio tumulai tirpo dviem laimės kūdikiams ant skruostų.

„Nikočka, – tarė Robertas, – ar tau neatrodo, kad šiandien su mumis vyksta kažkas nepaprasta? Tik iškart neatsakyk. Iš pradžių gerai pagalvok." Jo balse skambėjo seniai man

pažįstamas pirmūno triumfas. Tačiau šis „pirmūnas“ buvo pasirengęs suteikti galimybę pirmauti ir „antrajam“ klasės mokiniui. Veltui bandžiau ištraukti tą „kažką nepaprastą“ iš Puškino eilių ir sušlamštų sumuštinių krūvos, bet taip ir nesugebėjau, nors ir pats ėmiau jausti, kad nepaprastumas smelkiasi ne tik į dieną, bet ir į mane. „Gerai, palengvinsiu klausimą: aš pas tave atėjau anksti rytą ir nuo tada ligi pusės antros, kai išėjome į teatrą, aš jūsų bute jaučiau kažką, ko anksčiau niekad nejaučiau. O pas jus lankiausi šimtus kartų!“

Aš taip įsitempiau, jog prakaitas ėmė plūsti akimis (tu juk žinai šį mano nemalonų bruožą), bet vis tiek ničnieko nesugalvojau. Tačiau jau *žinojau, kad žinau* atsakymą į Roberto klausimą. Žinojau ir tai, kad, kai sužinosiu šį atsakymą iš jo paties, šios snieguotos dienos laimei ateis galas. Ir tik tuomet, kai mes įsimaišėme į puošnią, linksmą minią tarp Didžiojo teatro kolonų, jis pasilenkė ir sugriaudėjo man į ausį: „Nikočka, šiandien – pirmoji mano gyvenime diena, kai jūsų bute mačiau tave ir nemačiau ten senelio. Kur jis buvo tuomet, leisiu sau paklausti, ir kur jis dabar?“

Po spektaklio pavargę ir priblokšti (pirmąsyk Didžiajame), mes nusprendėme grįždami namo šiek tiek paslampinėti. Snygis buvo pasibaigęs. Prie ryškiai apšviestos „Maskvos“ viešbučio laiptinės stovėjo būrelis žmonių, apsirengusių Puškino laikų mados drabužiais. „Žiūrėk, žiūrėk! – suriko man į ausį Robertas. – Jie tiesiai iš Didžiojo teatro, nepersirengę ir nenusivalę grimo, atėjo į „Maskvos“ restoraną! Tai laimės kūdikiai!“

Nuo būrelio atsiskyrė du žmonės. Vienas – aukštas, su gvardiečio kepure, storu šaliku, apsiaustu iki kulnų ir su ilga, sunkia lazda. Kitas – žemutis, tvirtas, su cilindru, jauno ir labai suvargusio veido. Aukštasis, aiškiai tęsdamas

pokalbį, bemaž suriko: „Ir šitai paliekama jums – jūsų namai tušti! O ką tai reiškia, ne man, neišmanėliui, jums aiškinti..." Tada Robertas (manau, tai lėmė nuovargis ir per didelis susijaudinimas) neiškentė ir nusilenkęs kreipėsi į aukštąjį vyrą: „Labai atsiprašau, bet ar jūs iš tikro – masinių Onegino spektaklio scenų artistai? Atleiskit, bet man ir mano draugui būtų nepaprastai malonu sužinoti..."

Uždėjęs ranką ant savo palydovo peties, aukštasis prakalbo bemaž nežiūrėdamas į Robertą: „Aš, kiek save pamenu, niekada neturėjau aistros baliams ir liaudiškiems pasilinksminimams. O štai mano bičiulis baliams jau atidavė savo duoklę... Bet artistai! Kodėl – artistai? Veikiau mes – metafizikai, jei jau taip."

Ir tada, kai Robertas (manau, visiškai spontaniškai) žengė žingsnį aukštojo žmogaus link, o tasai tarsi retoriškai atsiribodamas atkišo savo lazdą, staiga į pokalbį įsiterpiau aš: „Atleiskit už įkyrumą, bet, kaip suprantu, „jūsų namai bus tušti" rodo, kad dabar grįžtu į savo namus, o ten – nieko nėra. Ir tuomet..." „Nesąmonė, *mon enfant*[52], – pertraukė mane jaunasis su cilindru. – Kai jūs šiandien išėjote iš namų, ten irgi nieko nebuvo." „Klausyk, jie viską žino! – vėl sušuko man į ausį Robertas. – Kažkas atsitiko, sakau tau! Susidarė kažkokia nerimą kelianti situacija, kuri netruks tapti pavojinga, o tada..." „Jūsų namai tušti, – primygtinai tęsė jaunasis vyras, – reiškia ne grįžimą, o apleidimą, palikimą. Juos paliks visi, kurie ten gyveno, kuriems jie priklausė ir kuriems nebepriklausys, – tokia yra Pranašystė. Bet pasitaiko ir išskirtinių atvejų. Pavyzdžiui, jūs, *mon enfant*, paliksite savo namus, ir jūs (tarė jis, atsigręžęs į Robertą) – taip pat. Jūsų namai be jūsų

52. *Mon enfant* (pranc.) – „mano vaike". – *Vert. past.*

ištuštės, kad ir kiek giminaičių su jų palikuonimis ten gyventų." „O mes patys, mes – kur tuomet gyvensime?" – paklausė Robertas, suspaudęs mano ranką savąja, šalta kaip ledas. „O, įvairiose ir nenumatytose vietose, – čaižiai susijuokė aukštasis, – žinoma, jei panorėsite." „Bet juk mūsų niekas neprivers palikti Maskvos?" – vos ne verkdamas paklausė Robertas (galiu prisiekti – jis jau ėmė verkti – pirmąsyk mano gyvenime!). „Vargu bau, vargu bau, – suburbėjo aukštasis žmogus. – Mes, jūs, jie – visi pasirenkame. Tačiau šito nepastebime arba apsimetame nepastebį. Jūs patys viską sau nulemsite – tuomet ir kitiems nieko daryti nebereiks. Tik – parodyti ženklą."

Pagrindiniais „Maskvos" viešbučio laiptinės laiptais nulipo žmogus, apsirengęs kaip frantas: pilku paltu su jūrų lokio kailio apykakle, juodomis su ruoželiais kelnėmis, siaurais batais su šviesiai pilkomis blauzdinėmis, šviesiai pilkomis zomšinėmis pirštinėmis ir minkšta „Borsalino" firmos skrybėle. Tamsiai žalias šalikas beveik dengė rusvą barzdą. Jis kažkam pamosavo lengva lazdele su mažu sidabriniu buožulu ir, sustojęs prie mūsų keistų pašnekovų, žaviai nusišypsojęs paliepė: „Laikas, Sergejau Pavlovičiau, laikas, Andrejau Ivanovičiau. Laiko – nedaug. Vasarą bus vėlu. O štai ir mūsų karieta!" Prie laiptinės, svaidydami sniegą, privažiavo du taksi. Paskui jis atsigręžė į mus, lazdele nukratė prie savo batų prilipusį sniegą ir vėl nusišypsojęs paklausė: „Jūs juk tik ką iš „Onegino" spektaklio? Beje, kaip jūs manote – ar Lenskis buvo užmuštas?" Ir nelaukdamas pats atsakė: „Kaip? Pagal visas taisykles, kaip, beje, buvo nušautas ir pats Puškinas. Netikėkite sumanymo klasta, nors ja tikėti labai norisi ir patogu. Sumanymas visuomet momentinis ir paprastas. Jo įgyvendinimas – kaip buvo pastebėta – vyko pagal visas taisykles. Taip, sutinku (nors jam

niekas neprieštaravo), daug kas galėjo nutikti tarp sumanymo ir jo įgyvendinimo, klasta – taip pat. Bet galutinis rezultatas vis tiek būtų toks pat. Bet dabar – ne apie tai. Maskva įžengia į tokį mirtiną laikotarpį, kad jei kas nors – neatsargus ir naivus optimistas – panorėtų *mirti*, aš jam atvirai pasakyčiau: „Atleiskite, mielasis tokiu ar tokiu vardu, bet jums teks palūkėti, nes visi bilietai į mirtį jau paskirstyti pagal kolektyvines paraiškas ir, kaip numatė šventasis Serafimas, „Angelai nespės priiminėti mirusiųjų sielų". Nes sumanymas, – manau, nors ir negaliu tiksliai žinoti, – buvo bendras. Todėl, kad ir kaip būtų apmaudu norintiesiems, individualių paraiškų mirti vykdymą kol kas teks atidėti, suteikiant pirmenybę kolektyviniams pageidavimams. Ir apskritai – nereikia būti egoistams net mūsų labai nepatraukliomis aplinkybėmis, kurių neišvengiamybė neabejotina, tad ir nesvarstytina. Visa tai – jūsų žiniai, nors ir ne apie jus, nes nei šiems laikams, nei jo žmonėms asmeniškai jūs nepriklausote. Tačiau šiek tiek žinių jums prireiks, kad išgyventumėte šį laiką, kurį vieni prisimins su siaubu, kiti – su pagarba, o treti ir visai jį pamirš. Tačiau beveik niekas šio laikotarpio nepažins, kaip nepažįsta jo ir dabar. Na, o dabar – laikas visiems keliauti į savo namus."

Mes nusilenkėme ir pasukome namo. Aš nors ir labai greitai, vis tik ėjau, bet Robertas nuolat pasileisdavo bėgti, paskui sustodavo ir laukdavo, kol aš jį pavysiu. Jam buvo labai baisu, bet jis nusprendė iš pradžių užeiti pas mus ir tik paskui grįžti namo. Kai pagaliau įlėkėme į laiptinę ir ėmėme lipti aukštais akmeniniais laiptais nudaužytais kraštais, Robertas sušnabždėjo man į ausį: „Apie tai niekur, niekada ir niekam nepasakok! Ir klausyk: tas žmogus su pilku vakariniu paltu – tavo senelis. Bet tu ir pats tai žinai."

Namie, suprantama, visi buvo – senelis taip pat. Daugybė žmonių. Pirmąsyk gyvenime aš tuo džiaugiausi. Ir net ne todėl, kad išsigandau, ne. Tai nebuvo akivaizdi baimė, kaip Roberto, – veikiau mano širdis ėmė prisipildyti iki tol nepatirto maudulio. Mama nuvedė Robertą į virtuvę, kur jis ėmė karštligiškai gerti arbatą, stiklinę po stiklinės. Paskui ką tik pasirodęs Henia išvedė jį namo. Po kelių dienų jau nurimęs Robertas dargi pašmaikštavo, jog keisčiausia šioje istorijoje buvo tai, kad joje nedalyvavo Henia.

Aš manau, kad tu mano vietoje (toks, koks esi dabar) tuo ir baigtum – dėl siužeto lakoniškumo, taip sakant. Bet iš tikrųjų iki pabaigos buvo dar toli. Senelis su Anatolijum stovėjo priemenėje ir rūkė ilgas geltonas egiptietiškas cigaretes (jas paprastai atnešdavo Anatolijus).

„Seneli, – kreipiausi aš į jį, – tai, kas mums šiandien nutiko, – juk buvo tikra, argi ne?" Senelis ištiesė ranką su cigarete taip toli, jog ji beveik lietė durų varčią, ir labai rimtai, bemaž niūriai, tarė: „Na, žinai, tavęs niekas neprašo tikėti ar netikėti tuo, ką matai. Bet viskas, ką tu matai, ir pirmiausia tai, dėl ko regimo neapsisprendi – tikėti tuo ar netikėti, gali suteikti tau dingstį kontempliuoti. O ar pasinaudosi šia dingstimi, ar ne, visiškai priklauso nuo tavęs." „Vadinasi, dingstis – tai lyg *parodytas ženklas?*" – paklausiau aš. „Visai ne, – toliau aiškino senelis. – Ženklas yra tai, ką *jie* rodo tiems, kurie jiems jau pakluso, tiems, kurie jau nusprendė *nežinoti* ir tik laukia ženklo, kad mirtų nežinodami. Atmink, ženklas yra ne *esamojo* žymė, o *nesamojo*. Ženklas – tai atsakymas *nesamajam* iš pasaulio *anapusybės*. Tuo ženklas priešingas *simboliui*, kuris visuomet – iš *Esaties*. Esatis trokšta ne paklusti būtinybei, o pažinti laisvę."

Nika: Bet kodėl tada Robertas taip baisiai išsigando?

Senelis: Todėl, kad viską *susiejo su savimi.* Nors jam buvo paaiškinta, kad su juo asmeniškai visa ta nesusiję... Tai yra susiję, aišku, bet tik kaip proga suprasti, kurią jis, matyt, praleido. Bet tai – ne tavo reikalas.

Nika: O kodėl „vasarą bus per vėlu"?

Senelis: Turėti omeny tie, kuriems dar galima padėti. Visi vietiniai reikalai susiję su sezonu. *Jis* nors ir nemiega, bet irgi kartais pavargsta. Todėl ir pasakyta *žinančiam:* nuolat kontempliuok, o ne veik pagal sezoną.

Nika: Na, o Puškinui, Lenskiui, Lermontovui ar buvo galima padėti?

Senelis: Aišku, ne. Visi jie – kaip ir mūsų draugas Anatolijus – laikėsi taisyklių, dėl kurių juos pačius ir nužudydavo. Be to, jie dargi *mėgo* tas taisykles.

Anatolijus: O, viešpatie! Argi negali padorus žmogus nueiti nuo kortų stalo, pasibodėjęs kompanija ar pačiu lošimu?

Senelis: Gali, bet tik su sąlyga, jog neturės nė vienos *išloštos* kapeikos.

Anatolijus: Bet juk jie žudo ne pagal taisykles. Jie neturi nei kortų, nei dvikovų sąžiningumo!

Senelis: Jų – ypatingos taisyklės, sugalvotos ne jų, o *jo. Jo* taisyklių jie laikosi be kodekso ir statutų. Bet čia, kaip ir Romos teisėje, pasiteisinimas *nežinojimu* beprasmis. *Jį* pažįsta visi, skirtingai nei *tą*, kurį pažįsta tik nedaugelis. Baisi jūsų klaida, Anatolijau, ta, kad jūs *jo* nepažįstate. Tai yra, gal ir pažįstate, bet nenorite šio pažinimo pripažinti. Jūs greičiau sutiktumėte leisti save sutrypti į sniegą priešais pagrindinę „Maskvos" laiptinę.

Nika: Bet „Maskva" tėra metafora.

Senelis (pavargęs): „Maskva" – tai restoranas. Eik miegoti.

Kitą dieną, grįžęs iš mokyklos ir jausdamas širdyje lengvas vakarykščio maudulio nuosėdas, pamačiau priemenėje ant pakabos pilką paltą, dar drėgną nuo sniego, su batistine nosinaite, išlindusia iš viršutinės kišenėlės. Man vėl pasidarė sunku; jau buvau susitaikęs su mintimi, kad tas epizodas prie „Maskvos“ restorano buvo fantas, nors ir turėjęs pamokomąją prasmę (Robertas, man tai buvo netikėta, iškart sutiko su tokiu paaiškinimu, kai papasakojau jam apie tai mokykloje). Aplinkui vaikščiojo Henia, uostydamas paltą kaip pėdsekys šuo.

Pamatęs mano pabalusį veidą, Henia pasakė: „Nesijaudink, Nikočka, tai – senelio pusbrolis Sergejus Stanislavovičius, jo motinos sesers sūnus. Aš išsiaiškinau. Sūnus tos jo tetos, kuri, anksti tapusi našle, ištekėjo už vokiečio ar prancūzo, su kuriuo paskui išvažiavo į Ispaniją ar Portugaliją. Paltas puikus. Manau, dovanotas jo įbrolio – kaip ir visa kita. Man regis, Sergejus Stanislavovičius irgi masonas. Viskas. Man šiandien pakaks genealoginių tyrimų. Be to, aš pakviestas į svečius pas savo tetą valgyti tikrų ukrainietiškų barščių.“

Aš įėjau į virtuvę, tvirtai nusprendęs „išsipainioti“ iš vakarykštės istorijos. Sergejus Stanislavovičius pasirodė iš tiesų panašus į senelį, bet nelabai; jis buvo daug gražesnis ir elegantiškesnis už senelį. Bet kai tik aš išsižiojau, senelis pasakė: „Nika, pabučiuok Seriožą ir prašom vadinti jį dėde, nors formaliai jis tau yra lyg ir ketvirtos eilės senelis. Jis trumpam atvyko iš Estijos. Iš jos taip pat rengiasi greitai išvažiuoti. Jis kaip ir jo įbrolis Fredas – abu baisiausi nenuoramos, bet jiedu jokiu būdu nėra neapdairūs. Beje, dar vaikystėje išryškėjo Seriožos gebėjimas pranašauti, bet nuspėja jis tik kai kurių žmonių likimus ir jų gyvenimo įvykius („Visai nieko mistiško“, – nusišypsojęs vakar regėta žavia šypsena, įsiterpė Sergejus). Taip ir dabar: jis nutarė aplankyti Maskvą ir mus,

aiškiai žinodamas, kad nieko blogo nė vienam iš mūsų dėl to nenutiks. Heniai jau spėjo išpranašauti, kad kad jam gims duktė šešiasdešimt pirmaisiais jo gyvenimo metais." „Dėde Serioža, mielasis, – meldžiau aš, – prisiekiu, tai man nutiko pirmą kartą gyvenime, bet... žodžiu, vakar mane ištiko maudulio priepuolis. Jis ir dabar dar ne visai praėjo. Aš pats žinau, kad greitai nemirsiu, bet... maldauju pasakyti, kas man bus?" Sergejaus Stanislavovičiaus veidas akimirksniu virto kažkokia keista kauke. Jo ūsai ir barzda tarsi prilipo prie odos, antakiai ir blakstienos atrodė lyg nupiešti, mažyčiai vyzdžiai bėgiojo iš vienos šalies į kitą ir sustingo, susiaurėję ligi beveik nepastebimų žalsvų taškelių, žandai nubalo kaip nupudruoti, o burna ryškiai nuraudo (senelis – Nikai: „Pats panorėjai, dabar – kentėk", ir Sergejui: „Baik jį gąsdinti, Endoro ragana[53]!").

Staiga Sergejus Stanislavovičius netikėtai aukštu, metaliniu balsu paklausė: „O kas, tiesą sakant, atsitiko? Kodėl tu klausi?"

Aš susigėdau, bet maudulys nesusilpnėjo.

Nika: Anksčiau aš niekada dėl nieko neliūdėjau, o dabar... aš labai bijau, jog taip bus visada.

Sergejus: Negi manai, kad kitiems lemta liūdėti, o tau ne?

Nika: Bet aš žinau, kad nesugebėsiu šito ištverti, netgi neilgai. Ir baimės – nesugebėsiu. Jeigu ji kils manyje, tai jau neišnyks.

Sergejus: Gerai. Dabar tau nusileisiu. Apie baimės nepakenčiamumą tu, manau, pasakei teisingai, bet liūdėti – retai ir sunkiai – tau teks. Tu išvengsi kūniškų kančių, bet tavo širdis neretai bus nerimo ir rūpesčių priebėga. Tu niekad

53. Turima omeny Endoro burtininkė – Senojo testamento personažas. Karalius Saulius jai liepė iškviesti pranašo Samuelio dvasią. – *Vert. past.*

nebūsi neturtėlis, bet ir tikrų savo namų neturėsi po to, kai paliksi šią pirmąją prieglaudą. Dosnus tu būsi. Tai visus džiugins, bet nieko nepasotins tavo dosnumas. Tave mylės puikios moterys, bet nė nuo vienos nesugebėsi nuslėpti, kad tavo visa širdis jai nepriklauso.

Nika: Ačiū.

Sergejus: Už tai nedėkojama. Senais laikais vikingai už pranašystę užmokėdavo viena jauna verge arba dviem karvėmis, bet tu jų neturi. *Inquam*[54].

Maudžiantis liūdesys nuslopo. (Jis sugrįžo, bet ir tai neilgam, tik po daugelio metų, praleistų Belgijoje, Lježo provincijoje). Mes gėrėme seniai atšalusią arbatą su didžiuliais Tulos meduoliais. Seneliui išėjus į priemenę parūkyti, Sergejus Stanislavovičius pasakė: „O dabar, mano naujai įgytasis vaikaiti sūnėne, atmink (nes tai, ką tau jau pasakiau, tu ir taip įsiminsi) štai ką: saugok angelišką lengvumą ir savęs atsižadėjimą. Tai tavo pagrindinis talentas. Venk ką nors įtvirtinti savyje ir sau; netausok ir neignoruok savęs. Viskas. Manau, mes dar ne kartą susitiksime. O dabar man laikas važiuoti. Apačioje laukia taksi. Lik sveikas."

„Dabar, – pasakė Nika, baigdamas savo pasakojimą, – tu nesistebi, kodėl aš taip giliai įsiminiau tų dviejų parų istoriją... Ne, aš neišsiunčiau seneliui to laiško."

54. Lot. „sakau". – *Vert. past.*

Nikos man rašyto laiško ištraukos

...Tu rašai: „Man filosofija – nuolatinis ir beveik nepaliaujamas, ypač pastaraisiais metais, stengimasis iššifruoti mano paties gyvenimo įspūdžius, būgštavimus ir nuogąstavimus. Kai šis darbas, nors ir pradinis, jau padarytas, tie visi dalykai tampa nebe mano, *niekieno,* sąmonės faktais. Iš jų galima, jei reikia, vėl grįžti į gyvenimą.“ Šitai aš galiu suprasti: taip praeina gyvenimas, vien ne-gyvenime paliesdamas (tiktai paliesdamas!) būties briaunas. Tiksliau, dargi ne tiek ne-gyvenime, kiek perėjimuose ir grįžimuose iš vieno į kitą. Aš suprantu ir dar kai ką: koks sunkus tau šis darbas, nes kaip filosofas tu nesi talentingas, o kaip paprastas *mąstytojas* esi iš prigimties chaotiškas ir nenuoseklus. Tu tiesiog negali apie nieką mąstyti be tiesioginio vaizdinio – tad neapkenti telefono ir nemėgsti rašyti laiškų. Neturėdamas sąlyčio su tuo, apie ką mąstai, tu nerimauji ir baiminiesi, nes, skirtingai nei aš, tu esi žmogus, nuolat siekiantis įveikti ir pakeisti baimę.

Bet yra dar kai kas: tu (kaip ir Henia) „atsiduodi“ mąstymui išgyvendamas tokias sudėtingas *vidines* sąlygas, jog pakanka tai jausenai tik būti tavyje, ir tavo pastangos suvokti tampa beprotiškai didelės. Tačiau be šitokio suvokimo ir tu, ir Henia seniai būtumėte numirę (tiesiogine prasme, o ne kaip Robertas!). Gali būti, jog jūs buvote priversti nebūti talentingi vien todėl, kad išgyventumėte. Juk *talentas*

visuomet siekia atsiverti kaip vertybė kitiems – ir tuoj pat išeina iš sąmonės veiklos sferos.

Talentui *būtina* skleistis objektyviai. Tuo tarpu *filosofo atvirumas* (be jo filosofas tiesiog neegzistuoja) yra ne savęs, o „jo pulsuojančios sąmonės“ saviraiška. Save atskleisti reikia tik todėl, kad jau kitą akimirką taptum visiškai svetimas tam, kas atskleista, – tai yra sau pačiam, – ir tuoj pat grįžtum į „niekieno“ sąmonę.

Šis nuolatinis judėjimas į „kitokį“ filosofavimą, kurį matau svarstydamas apie Merabą, Henią, tave ir net save – nenukreiptas į jokį kitą filosofavimą – nei praeities, nei ateities. Filosofavimas, apie kurį kalbu, negali savęs paaiškinti nei „pirmąja tiesa“, nei „paskutine ir galutine filosofija“. Jis neieško tiesos įtvirtinimo ar paklydimo demaskavimo. Veikiau aš jį suprantu kaip kažkokį mėginimą, kitos mano sąmoningo gyvenimo patirties zondavimą, – patirties, kurios vidinės sąlygos niekuomet neduos tokiam filosofavimui virsti „vertybe“, „norma“ ar „ideologija“.

Netgi išsakyta ar aptarta, ši patirtis nėra nei individuali, nei kolektyvinė. Juk ji – individuali tik santykinai, metaforiškai, tokia prasme, kokią, tarkim, skrisdamas lėktuvu ar gyvendamas priemiestyje, išsakau: mano lėktuvas, mano priemiestis. Aš esu toje patirtyje, o ne ji manyje, nes ji pati nėra mano talento ar mano kūrybinės veiklos produktas. Tiesiog aš (ar kas nors kitas) *papuolė* į jos sritį. Tai aš buvau „atsitikimas“ joje, o ne ji manyje (dabar aš pažodžiui kartoju Merabo posakį). Taigi ir mūsų darbas šiek tiek beveidis, ir mes patys, pasakyčiau, esame metafiziškai netipiški. Apie tave ir save galėčiau drąsiai pasakyti Chodasevičiaus[55] žo-

55. Vladislavas Chodasevičius (Владислав Ходасевич, 1886–1939) – kritikas, memuaristas ir literatūros istorikas, puškinistas. – *Vert. past.*

džiais, kad mes – ne tipai, o simptomai. Mes – sąmoningos patirties simptomai, o ne savo ar svetimų idėjų skelbėjai.

Ir paskutinis dalykas. Aš ką tik perskaičiau tavo teksto apie „Neparašytą laišką ir Puškino dieną" gabalą. Tai, kaip perpasakojai mano pasakojimą, man nelabai patinka. Dabar pabandysiu paaiškinti kodėl. Aš manau, jog priežastis ne ta, kad tu netiksliai perdavei mano žodžius, o ta, kad pakeitei mano pasakojimo toną. Iš tiesų mano pasakojimas – tai istorija apie pirmą tikrąjį Roberto išgąstį ir pirmąjį mano nuliūdimą. O tavo pasakojimas kažkoks bulgakoviškas (nors daug prastesnis nei Bulgakovo), kažkoks ironiškai patetiškas ir inteligentiškai graudus. Netikėk Freudu: vaiko baimė neamžina ir nerimta. Bet svarbiausia – aš juk pasakojau ne apie tai, kas nutiko, o apie tai, kaip aš tą nutikimą mačiau. O kalbant apie „turinio išaiškinimą", ko gero, nereikėtų atmesti pokšto (a practical joke[56]), žaidimo ar tam tikro šarlatanizmo. Tačiau nemanau, jog visa tai buvo sumanyta specialiai mums su Robertu. Deja, tavo perpasakojime beveik dingo mano pasakojimo intencijos dvilypumas. Daug vėliau Frederikas, labai susierzinęs, prasitarė: „Serioža – pozuotojas ir tauškalius." Galbūt tai buvo tiesa, o gal ir ne. Mano manymu, tai nesvarbu. Suprask: įdomiausi yra ne patys faktai, o jų *sutapimas*. Taigi, jei Serioža paistė apie mane nesąmones, šios, sutapę su tiesa apie mano maudulį (ir Roberto baimę), sutapo ir su senelio nebuvimu namie, ir su scena prie „Maskvos" laiptinės. O čia jau nėra kuo atsikirsti – yra taip, kaip parašyta!

Tu gali paprieštarauti, pasakęs, jog mūsų (tiksliau, kiekvieno iš mūsų atskirai) kūniškasis gimimas šioje vietoje ir

56. Tyčia iškrėsto pokšto (vert. past.). – *Vert. past.*

šiuo metu – taip pat sutapimas. Tačiau taip nėra, nes pats pokalbis apie sutapimą galimas tik tuomet, kai įtrauktas į sąmoningą patirtį, kurios, žinoma, „persikūnijimo" atveju būti negali. Tą patvirtina ir išskirtinis „sutirštinimas, „suspaudimas" to, kas vyko labai trumpai prieš mano išvykimą į Maskvą Violetiniu Eskpresu (beje, Harikas nemelavo – vagonai išties buvo nudažyti violetiniais dažais). Svarbu yra tai, kad mano (kaip ir tavo) atveju tiek vieta, tiek laikas simptomiškai sutapdavo su mūsų būsenomis ten ir *tada*, tai yra Maskvoje, ketvirtajame ir penktajame dešimtmečiais. O kai būsenos pasikeitė, jų pasikeitimai sutapdavo su kitomis vietomis ir kitais laikais. Manau, todėl nekintamą sąmonę turintys žmonės gyvena savo praeityje. Bet pakaks komentuoti.

Šiek tiek apie mus ir jubiliejinis Henios laiškas

1983-iųjų gruodžio pabaiga. Mes su Nika ramiai geriame jo namuose. Mano įsiterpimas į pokalbį buvo prastai paruoštas: „Na ir ką. Talentingiausias Lenino bibliotekos rūkomojo žmogus Andrejus mirė, bet jo idėjos negyvena. Jos numirė daug anksčiau nei Andrejus. Kam rašyti? Heniai? Man tu nerašysi – pernelyg jau aš arti. Bet dabar, kai ten beveik nieko neliko ir nereikia bijoti rimto pokalbio, kodėl gi tau ten nenuvažiavus pirmą kartą per keturiasdešimt penkerius metus?“ „Tu pamiršai mano giminaičius, – susijuokė Nika. – Visi broliai ir seserys gyvena ten pat, o su sūnėnais, dukterėčiomis ir jų palikuonimis suskaičiuotum per penkiasdešimt žmonių.“ Tačiau aš neatlyžau: „Bet juk tu niekuomet nė vienam iš jų nė žodžio nepratarei. Paprasčiausiai aplankyk juos. Vien tam, kad pereitum krantine nuo Soimonovskio skersgatvio, pro Kursovojaus ir Trečiojo Obydenskio skersgatvius ir toliau – Gogolio bulvaru iki Arbato aikštės. Ką daugiau tau daryti – man trūksta vaizduotės. O kai grįši, oro uoste tavęs niekas nepasitiks. Tai aš tau pažadu. Taigi šiuo klausimu tau nebus nesklandumų.“

Nika sėdėjo ant lovos ir iš taurės gėrė konjaką. Aš sėdėjau prie jo rašomojo stalo ir gėriau degtinę. Pamėginau paskutinį kartą: „Bet sutik – tai negali tęstis amžinai!“ „Beveik amžinai, – rimtai pasakė Nika. – Aš turiu dar du butelius ir vieno, ir kito.“ „Aš juk kalbu apie tavo apsilankymą Maskvoje!“ –

beveik surikau aš. Nika pastatė taurę ant grindų, išsitiesė ant lovos, pasikišo rankas po galva ir prakalbo: „Tu vis bandai save pastatyti į mano vietą. Bet aš neturiu vietos." „O ar tai ne metafora?" – surizikavau atsargiai pasiteirauti. „Nė kiek, – tarė Nika, žiūrėdamas į lubas. – Tai sąmonė, o ji nepakenčia metaforiškumo. Juk šis mano „vietos neturėjimas" netgi nė trupučio nėra unikali mano charakterio savybė. Tu ir pats toks pat, nors „atsirišai" nuo savo vietos daug vėliau nei aš (bet ir tai tik todėl, kad anksčiau neturėjai progos). Imkime kad ir tavo gerbiamąjį Jurijų Andrejevičių Živagą. Argi gyvenimas jį mėtė iš vienos vietos į kitą? Deja, ne! Jis visąlaik sugalvodavo dingstį sau ar kitiems, kad iš kur nors ištrūktų ar kur nors nulėktų. Kitas dalykas – Henia. Jam visuomet reikia stebėjimo taško, bet šito nei tu, nei aš nesugebame. Mes sugebame suvokti tik tuomet, kai judame. Iš čia kyla ir paviršutiniškumas, ir gyvenimo nepilnatvė, ir tam tiktas karštligiškumas. Pažiūrėk į save – kaip tu valgai ir geri! Visuomet taip, lyg tau *tuoj* būtina išeiti. Kur? Kodėl? Juk tu sėdi ar stovi tik norėdamas pasikalbėti apie tai, ką mąstei. O mąstyti tu gali tik eidamas. Tarsi aš nežinočiau, kodėl tu mane veji į Maskvą; todėl, kad pats nenori ten vykti, net jei būtų galima!"

„Tai tiesa, – sutikau aš, – bet man labai norisi lietingą dieną užsukti pas tave į Birmingamą, pastovėti prie dujinio židinio, nenusivelkant šlapio lietpalčio, stačiomis išgerti taurelę degtinės ir linksmai laukti tavo pasakojimo apie kelionę į Pasaulio Sostinę pirmosios frazės."

„Tos frazės tu nesulauksi, – rimtai pasakė Nika. – Ir apskritai tau nereikia ieškoti dingsčių, kad pas mane atvažiuotum lietingą ar giedrą dieną. Argi toli? Dvi valandos nuo durų iki durų, kaip sako anglai. Bet paklausyk – argi tu nematai, kaip praeitis pati veja tave *nuo savęs?* Net jei ir pano-

rėtum, vis tiek negalėtum *niekur* grįžti: tau paprasčiausiai nepavyktų. Būdamas daug ramesnis ir sąmoningesnis už tave, aš nė įsivaizduoti nemėginu, kaip tai tau *galėtų* pavykti. O tu vis stengeisi fiksuoti praeitį dėl *galimo* (tu dar tikėjai tokia galimybe!) panaudojimo ateityje. Ir po kiekvieno tokio bandymo praeitis spardė tau subinę. Ir tik aštuntojo dešimtmečio viduryje tu pamatei, intuityviai „pagavai“, kad bent jau tau tokia galimybė neegzistuoja. Tada tu ėmei ieškoti išeities. Mes juk ne tie, kuriems toliau gyventi neįmanoma, nepadėjus eilinio „taško“. Argi ne?“

Tyliai traškėjo mažos svetainės sudrėkusios medinės sienų plokštės. Šeimininkas – retas svečias šiuose namuose. Jis nesinaudoja gyvenimu, ir apskritai niekuo nesinaudoja. Apie mane bent jau galima pasakyti, kaip aš valgau ir geriu. O apie jį nieko tokio neprisiminsi. Žmonės ir daiktai negali jam būti dėkingi. Juk dėkoja tik panaudotasis.

Štai tu, Henia, Nika ir aš, filosofuojantys berniukai (kam nedaug trūksta iki šešiasdešimties, o kam ir daugiau), esame įveikę „dalyvavimo pagundą“, bet daugeliui pasidavę. Man atmintis – ne našta. Tiesiog artėja Naujieji Metai, ir, kaip visada, širdį gniaužia įprastas liūdesys. „Paklausyk, – vėl droviai pradėjau, – o juk tada bet kuris mano bandymas apie ką nors kalbėti gyvenime kaip apie *lemiamą* yra regresija?“ „Ko gero, taip, – sutiko Nika. – Bet ar negrįžtame mes vėl prie mūsų senosios temos: *kodėl* nutinka tie „svarbūs“ įvykiai ir apskritai *visi* įvykiai, *atsiduriantys* sąmonės lauke? Atmink, kiek solipsistiškai[57] – todėl ir teisingai – tu

57. Solipsizmas teigia, jog neįmanoma žinoti nieko tikra apie už savo proto ribų esančią visatą, tad išorinis pasaulis turbūt neegzistuoja. Solipsizmą galima trumpai nusakyti filosofine fraze „mano protas yra vienintelis dalykas, kuris, tikrai žinau, egzistuoja“. – *Vert. past.*

aprašei mano „persikėlimą" iš Maskvos į Paryžių. Tai, kas man nutiko, tu aprašei per mano sąmonę. Net jei nutikimas turėjo reikšmę ir kitiems, jiems nebuvo tiek reikšmingas – jų sąmonės prasme, kiek man. Juk kiekvieno sąmonė visuomet *absoliučiai kita*. O „Puškino dienos" aprašymas tau todėl ir nepavyko, kad tu ją pamiršai ir viską pavaizdavai taip, lyg mes (Robertas, aš, senelis ir kiti) ją vienodai suvokėme ir įsisąmoninome (nors ir atgaline data). Juk, net jeigu tuomet veikė kažkieno kito vaizduotė, ji veikė *dėl manęs*. O dabar tu veji mane į Maskvą, tartum mes abu šito vienodai norėtume, bet iš tiesų mes šito skirtingai nenorime."

„Ir dar atmink, – tęsė Nika, – kaip tu kaskart meluoji, kai kalbi apie savo gyvenimą! Tik pasiklausyk tavęs – tu vis sielvartauji: neužtenka pinigų, tėvai seni ir ligoti, vaikai nieko nedaro ir taip toliau. Žinau, jog man netaktiška apie tai kalbėti, bet ar prisimeni, kaip čia, šiame kambaryje, prieš aštuonerius metus tu man pasiskundei, kad trūksta pinigų namui nusipirkti, ir kaip aš tuoj pat parašiau tau visos sumos čekį? Bet čekio tu nepriėmei. Dėl savo skrupulingumo? Ne – tu jo nė kiek neturi. O juk tas čekis būtų ilgam laikui išsprendęs visas tavo pinigines problemas. Argi ne taip? Bet ne! Užuot priėmęs čekį, tu rašai dešimtis radijo laidų, skaitai paskaitas įvairiuose universitetuose ir dar dievaži kur, graudindamas draugus ir pažįstamus savo darbštumu bei susitaikymu. Bet juk viską meluoji! Tu ir gyvenimą myli tik kaip savo mąstymo *sąlygą*, bet jokiu būdu ne jį patį. Todėl, beje, tu mėgsti sunkų, primityvų maistą. Juk tikras komfortas tau nepatinka visai ne dėl tavųjų „užslėptų asketizmo tendencijų", kaip pats mėgsti apie tai kalbėti, o dėl labai prastai slepiamos *baimės sustoti*. Tau sustoti – tai pasiduoti gyvenimui. O tu nenori *gyventi iki mirties*. Ko gi

tu iš tiesų nori? Cha, cha, dažniausiai – cigaretės ir puodelio kavos! O paskui vėl – į gatvę, lietų, saulėkaitą – mąstyti apie nieką. Kad neleistum savęs netikėtai užklupti, taip? Ką gi, argi galiu priekaištauti tau, kai abu esame apgailėtini minties švaistymo čempionai. Bet nereikia susimbolinti savo požiūrio į gyvenimą, sakant, jog tu visuomet nueini nuo padengto stalo. Juk tu prie jo ir nesėdi. Tik tiek ir sugebi – prisėsti ant krašto, taip?"

Nika pakilo ir baigė gerti savo konjaką. Po to kilstelėjo mažo rašomojo stalo, stovėjusio kampe prie lango, dangtį ir ilgai rausėsi laiškų dėžutėje. Dabar jis stovi prie židinio ir šypsosi, virš ugnies mosuodamas stambiu šriftu prirašytų lapelių šūsnimi: „Tu žinai – kas tai? Henios laiškas, *man* atsiųstas *tavo* penkiasdešimtmečio dieną. Akimirką įsivaizduok: liesas, tvarkingas, negirdimai vaikštantis Henia – rajono bibliotekininkas, neturintis noro skaityti! Argi ne Henia kartojo Robertui, kad kai skaito, jis nemąsto? Žinoma, jis negali gyventi svetimu gyvenimu. Jis – kaip ir jo paties gyvenimas – reiškia ne daugiau nei atsitiktinę dingstį kontempliuoti, o dingsčių jam pakanka ir be knygų.

Taigi, pasveikinęs mane su tavo gimimo diena, jis parašė apie tave štai ką: „Žodžiai, mano pasakyti jam prieš trisdešimt trejus metus – „Tu dar pas mus sugrįši", – nebuvo nei amžinas nario bilietas, nei slaptažodis įšvęstiesiems, nei iš anksto sumanyta indulgencija. Juk „mes" neegzistavome. Šiais žodžiais aš tiesiog pakviečiau jį, kai ateis jo laikas, grįžti prie šešėlių. Aš niekuomet nebuvau sutikęs žmogaus, taip paviršutiniškai žvelgiančio į gyvenimą, kaip Saša. Ir 1946-aisiais man nereikėjo būti pranašu, kad pamatyčiau, jog būtent šis paviršutiniškumas anksčiau ar vėliau turėjo išsisemti ir užleisti vietą sąmonės *negyvenimui*. Jam

dar nebuvo nė septyniolikos, kai jis man prisipažino, kad labiausiai pasaulyje jis nori keturių dalykų: turėti savo merginą (kaip kiti jo klasės berniukai), išlaikyti brandos atestato egzaminus, įstoti į Maskvos universitetą ir būti (vėlgi merginų) laikomas „originalu". „Puiku, – pasakiau aš, – bet kam tau viso šito reikia?" Jis nė akimirką nesusimąstęs atsakė: „Ogi tam, kad galėčiau su tavimi vaikštinėti gatvėmis, negalvodamas apie tai."

Aišku, tuomet aš pats toli gražu ne viską supratau, bet aštriai jaučiau to laikotarpio *pereinamumą* ir todėl – būtinybę itin atsargiai apie jį mąstyti. Tai aš ir mėginau paaiškinti Andrejui ir Sašai per vieną mūsų susitikimą Lenino bibliotekos rūkomajame, rodos, 1949 metais. Tada aš tai suformulavau bemaž taip.

Ta labai keista aplinkybė, kad beveik visi mes – bent jau formaliai – likome gyvi, mums turi išskirtinę prasmę. Ir jei ketvirtajame-penktajame dešimtmetyje svarbiausia buvo kaip nors prasmukti per laiką – tai mums daugiau ar mažiau pavyko, – dabar svarbiausia tapo suprasti tą ypatingą reikšmę ir gyventi toliau. Kitaip sakant, pasistengti savo gyvenimą suderinti su tokiu supratimu. Tuomet mūsų jubiliatas kaip tik šitam visiškai nebuvo pasirengęs (kaip ir Andrejus, nors visai dėl kitų priežasčių). Bet kaipgi įgyti supratimą, suderintą su gyvenimu? Pats gyvenimas siūlė mums du sprendimus. Pirmasis – į jį „pasinerti" kiek galima aktyviau. Tai ir buvo Roberto padaryta sąmoningai, o Sašos nesąmoningai. Antrasis sprendimas – pasislėpti, išeiti į, taip sakant, protinį ir moralinį pogrindį, tik retsykiais iš jo išnyrant į gyvenimo paviršių, kad į plaučius įkvėptum oro, ir vėl – žemyn; tai daryti tuomet desperatiškai bandė Andrejus.

Kad abu šie sprendimai netiko, aš žinojau iš pradžių, nes jaučiau, jog gyvenimas juos ne tik siūlo, bet ir primeta. Dargi ne gyvenimas, o trumpas „eilinis" jo tarpsnis, kurį Andrejus laikė beveik amžinu. O aš, vėliau ir Dodikas, pasirinkome „trečiąjį" sprendimą. Jį pavadinsiu „viduriniuoju" arba, veikiau, „šalutiniu", nes jo šaltinis – ne gyvenimas, o Timofejus Aleksejevičius. Išoriškai (tai yra kitam) jį galima suformuluoti taip: neįsitrauk, bet ir – jokiu būdu – nesislėpk! Tuo metu Sašai šios rekomendacijos atrodė labiau nei abejotinos. Šiek tiek vėliau, kai aš buvau „baimės viršūnėje" ir ėmiau bijoti net savęs, kaip „šešėlinės figūros", Timofejus Aleksejevičius pastebėjo: „Bet juk tai jame – iš prigimties, o ne iš gyvenimo. Dabar jis tiesiog nenori kontempliuoti ir nenori nė galvoti apie tokią galimybę. Tačiau jį neišvengiamai „atgins" atgal, į sąmonę, jo paties begalinis smalsumas. Jis juk iš prigimties per didelis „dvasinis avantiūristas", kad negrįžtų pas mus!"

Jis ir grįžo. Iš tiesų – ne šeštajame dešimtmetyje, o septintojo pradžioje, praėjus penkiolikai metų po pašnekesio palėpėje. Grįžo taip, lyg visai nebūtų *išėjęs*. Tiesiog užėjo vakar, nerado namie ir nusprendė užeiti šiandien. Todėl aš ir neklausiau: „Na, kaip jums čia?" arba „Kaip jums viskas sekasi?" – nes iki to laiko susiprotėjau, kad nei „mūsų", nei „visko" nėra. Tuomet aš laikinai gyvenau pas pažįstamus didžiuliame ir gana patogiame rūsyje – paskutiniame prieš persikėlimą į kooperatinį butą. Mes sėdėjome ant grindų prie didžiulio radiatoriaus. Ant taburetės stovėjo degtinės butelis ir gulėjo kalnas sumuštinių su silke. Jis išgėrė degtinę, suvalgė visus sumuštinius (mes su Dodiku nei gėrėme, nei valgėme) ir paklausė: „Kaip manai, Henia, ar aš, dabar sėdintis šiame rūsyje priešais tave ir Dodiką, turiu savy

kokią prasmę?“ – o po to, būgštaudamas, kad mes nesuprasime, pridūrė: „Turiu omeny ne prasmę, kuri buvo, kai gyvenau Obydenskio skersgatvyje prieš karą, – nes ne aš pasirinkau savo vaikystės vietą, o tą prasmę, kuri gali manyje būti arba nebūti, kai aš ką nors jau pasirinkau ir *klausiu* apie save.“

„Bet kam gi, brangusis, klausinėti apie *save*, – nustebo Dodikas, – o ne apie Dievą ar, tarkim, apie Dvasią?“ „Jums maloniai leidus, prisipažįstu, kad neturiu apie ką daugiau klausinėti, išskyrus save, – pareiškė Saša, – aš juk pavėlavau ir dabar labai bijau prašauti pro šalį, o kalbėdamas apie save, aš – šaulys, aš ir taikinys.“ „Man atrodo, – nusprendė apibendrinti Dodikas, – kad mes dabar esam naujos pusiau masonų, pusiau gnostikų ložės gimimo, kur kiekvienas duoda priesaiką nebūti savimi, bet turėti savąją prasmę, dalyviai“. Tada Saša ėmė dideliais žingsniais „matuoti“ rūsį, po to sustojo prie radiatoriaus ir sušuko: „Ne, aš žinau, kad prasmė – ne mano ir ne tavo, nors ir gali atsitiktinai priklausyti nuo manęs ar nuo tavęs! Todėl aš ir klausiu, kad pats atsakyti negaliu, nes nesugebu šauti į save kaip į taikinį.“ Ir dar tarė man: „Aš negaliu, kaip tu, gyventi šioje šalyje, joje negyvendamas!“ Tam aš, manau, gana protingai paprieštaravau, jog tai jo asmeninis reikalas, bet jeigu jis, Saša, neišmoks čia gyventi, jam galų gale teks išvykti. Tada jis gyvens *kitoje* šalyje, joje negyvendamas, o tai, manau, yra daug lengviau.“

Nika paslėpė „jubiliejinį laišką“ rašomajame stale ir įsipylė dar konjako.

Man nereikia, kad „trečiasis" ką nors paneigtų ir duotų užuominų

It was essentially a desire and
implied the absence of its object.
C. S. Lewis. Surprised by Joy

Mano brangusis![58]

Aš netvirtinu, kad tu (dėdės Frederiko teigimu) neteisingai komentuoji Artūro nuomonę apie tave, bet ši nuomonė klaidingai tavo atskirta (arba išskirta) nuo pokalbio situacijos. Frederikas bent jau žinodavo, ką atsakyti, kai žmonės jo ko nors klausdavo. Kitaip tariant, įsiklausydamas į klausimą arba įsižiūrėdamas į klausiantįjį, jis nuspręsdavo, *ką* iš to, ko jo klausdavo, jis žino, ir tik į *tai* atsakydavo. Tad jo atsakymai dažniausiai nieko netenkindavę, nes klausdami mes žinome *savo* atsakymą ir ieškome tik jo patvirtinimo. Tačiau grįžkime prie reikšmingojo pokalbio.

Taigi, 1975 metų spalis. Frederiko londoniškame klube prie stalelio sėdi penki žmonės (o ne keturi, kaip tu manai): Frederikas, Artūras, Džoana (damas ten pradėjo įleisti tik 1975-aisiais), tu ir aš. Nemanau, kad tą vakarą tave labai domino Artūro požiūriai ar nuomonės, nors tu, be abejo,

58. Šis laiškas, parašytas 1984-ųjų balandžio 16-ąją, yra šešiolikto skyriaus pabaigos komentaras. Epigrafo vertimas: „Iš esmės tai buvo noras ir reiškė jo objekto nebuvimą."

buvai šiek tiek sujaudintas didžio žmogaus dalyvavimo ir nebandei šito slėpti.

O Frederikas, kaip visada, pokalbio metu šiek tiek eksperimentavo, truputį provokuodamas pašnekovą būti atviresnį nei jam įprasta. Dabar aš prisiminiau šią jo savybę, labai išryškėjusią, kai tik jis pastebėjo Artūro norą, kad tu tiesiai ir atvirai pasakytum, jog tau nesvarbu, kas anksčiau tau nutiko ar nenutiko ten – Rytuose, Rytų Europoje, Rusijoje, Maskvoje. Tada Artūras linksmai ir kantriai, kaip vyresnysis jaunesniajam, būtų tau paaiškinęs, kad taip negalima, nes jo, Artūro, patirtis parodė, jog *tai* visiškai neįmanoma. Nors, aišku, sunku palyginti jo „jaukią" Vengriją su amžina ir bekrašte mūsų tėvyne. (Jis dargi ėmė tau aiškinti, kaip naudinga prašalaičiui, kai jis Anglijoje yra visiškai savitas užsienietis. Pameni?) Todėl, kai Artūras paklausė Frederiko, ar itin įtempta ketvirtojo dešimtmečio pradžios politinė atmosfera Centrinėje Europoje nelėmė jo sprendimo visam laikui įsikurti Ispanijoje (kur jie šiek tiek vėliau ir susipažino), Frederikas atsakė – nė kiek. „Be to, – pridūrė jis, – mūsų mažose ir vis dar maloniai svetingose šalyse viešpatavo ką tik įgyto vietinio savarankiškumo euforija. Mes pasirodėme turį gebėjimų buržuaziniam individualizmui, greitam materialiam progresui ir kultūrinei savimonei skleistis. Patikėk, ketvirtojo dešimtmečio pradžios Estijoje arba Čekoslovakijoje buvo malonu ir net linksma gyventi, jei, suprantama, nežiūrėjai į save kaip į potencialią vokiškojo fašizmo ar pasaulinės revoliucijos auką. Tu tiesiog per daug anksti pradėjai mąstyti globaliai ir geopolitiškai, o aš likau *labai* privatus žmogus. Ispanija tada mane viliojo kontrastu – savo įstabiu *priešinimusi progresui*, kaip jį, – Frederikas parodė į tave, – dabar Anglija." „Bet tu juk

suklydai, kaip galbūt dabar klysta ir jis", – paprieštaravo Artūras. Juk tu, užuot pasakęs ką nors miela ir sąmojinga, pirmiausia pareiškei, kad čionai atvažiavai ne gyvenimo patirties kaupti, o tiesiog gyventi. „Tačiau tai – tautologija[59], – vėl paprieštaravo Artūras. – Be to, aš nežinau, ką *jūsų* atveju reiškia – tiesiog gyventi."

Tada tu pasakei, jog tavo atvejis – tai tavo *sąmonės* apraiška. Sąmonės, kuri, net jeigu jos suvokiamas gyvenimas trivialus ir bendras (tai yra, toks kaip kitų), pati išlieka atskira (individuali) ir ypatinga. „Bet kaipgi taip, – toliau prieštaravo Artūras, – mūsų sąmonės ypatingumas – tai upės, o ne jos vandens ypatingumas. Vanduo visur toks pat, o *tu esi* tai, kas ir *„atmanas yra bráhmanas"*, jei, aišku, jūs ne tik žinote „Upanišadas"[60], bet ir perkėlėte į savo sąmonę jų išmintį." Į tai tu iškart atsakei, jog sąmonė, kontempliuojanti suvokiančiojo gyvenimą, – ne atmanas, o kažkas žemiau atmano, bet vis dėlto ji aukščiau jos suvokiamo gyvenimo, kuris irgi yra tam tikra sąmonė. Ir apibendrinai: „Suvokiantis – aukščiau suvokiamo, suvokiančiojo sąmonė – aukščiau suvokiančiojo, o aukščiau sąmonės – Amžinasis Lauko Žinovas (atmanas). Ir jis *žino*, kad aš – ne upė, nes manasis vandens (vandenyno) žinojimas – *bendras*, o ne *mano*. Tiksliau, tai dar nėra tikras *atmano – bráhmano* žinojimas, o tik tokios žinojimo *galimybės suvokimas*." Tuomet Artūras pasakė, jog tai nėra filosofinio pokalbio pagrindas, nes kalbantieji kalbasi kaip *tikrai* žinantys (net jeigu jie ir klysta), o ne kaip potencialūs dar nesuvoktų dalykų žinovai („Juk jūs dabar kalbatės su manimi, koks aš esu, ir

59. Retorinė figūra – tų pačių arba artimos reikšmės žodžių kartojimas. – *Vert. past.*
60. Upanišados: indų šventieji raštai, papildantys Vedas. – *Vert. past.*

būdami tuo, kas jūs esate?"). Ir pridūrė, kad, nors klaida neišvengiama, „tai, ant ko aš dabar stoviu, mano žinojimas ir nežinojimas, – taip pat turi teigiamą reikšmę. Juk kiekvienas turi ne tik pabaigą, kur jo ypatingybė susilieja su bendrybe ir yra nuo jos neatskiriama, bet ir *šaltinį*, kuris, nors aš jo ir neprisimenu, gali būti mano pažintas."

Viską, ką tau dabar perteikiau, aš užrašiau grįžęs į viešbutį po tos vakarienės. Bet vėliau prisiminiau kai kurias pokalbių nuotrupas, į kurias aš tada galbūt neatkreipiau dėmesio. Pavyzdžiui, Džoana, pasakodama apie paskutinį savo susitikimą su Georgijumi Ivanovičiumi, prisiminė jo žodžius: „Senoji išmintis nepaneigiama. Juk *nėra kam* ją paneigti, nes tiems, kurie ją pažįsta, ji aktuali, o nepažįstantiems, žinantiems tik savo dalykus, ji neegzistuoja." „O ką aš tuomet galiu paneigti?" – paklausė šiek tiek nustebintas Artūras. „Man atrodo, – atsakė Džoana, – kad iš tiesų mes ginčydamiesi kaskart paneigiame pašnekovą, o ne tai, ką jis sako." „Vadinasi, tu netiki net mano objektyvumo galimybe?" – dar labiau nustebo Artūras. Bet ji atsakė labai rimtai: „Žinoma, netikiu. Bent jau tol, kol tai, apie ką tu kalbi, netaps tavimi tiek, kad tu pats nebegalėsi *savęs* nuo to atskirti." Artūras nusijuokė ir tarė: „Ji mane šauniai išdulkino"[61].

Tuomet tu netikėtai pasakei: „Man tikras pokalbis įmanomas tik tada, kai esi nusišalinęs nuo to, apie ką kalbi. Kai nustoji *būti* pokalbyje. Tuomet gali staiga atrasti save, kaip objektą ar daiktą, pokalbio tekste, stebėti pokalbį kaip bet

61. *Fuck* – tai žodis, kuris rusų kalba skambėtų visiškai nepadoriai, būtų keiksmažodis, bet šiuolaikinėje anglų kalboje visiškai leistinas. Artūras ne sykį jį vartojo PEN klubo, kurio prezidentu tada buvo išrinktas, suvažiavimo reziumė.

ką kita, stebimą iš šalies. Su tuo daiktu galima daryti viską, ką tik tu – ar pašnekovas – nori, bet jo negalima paneigti.“

Nemanau, kad Artūras priėmė šiuos tavo žodžius kaip įžūlybę, bet tikrai jį nuvylė tavo pokalbio svetimas *stilius*. Tai štai, turbūt jau ir viską papasakojau apie tą vakarą klube. Tebūnie taip! Visada tavo Nika.“

Netrukus, kai gavo šį laišką, jis atvyko į Londoną ir užsuko pas mane į koledžą. Mums geriant salone arbatą, aš jam pasiskundžiau dėl savojo „mokytojavimo“ ir ta proga ištariau tokią šiek tiek nostalgišką tiradą:

„Prisimink save, kai buvai mokinys. Tu pasirodai kaip idiotas, apsivilkęs švarku, kuris tau arba per mažas, arba per didelis, o būsimasis tavo mokytojas jau galvoja, kaip jis vakare pasakys žmonai (meilužei, draugui): „Žinai, atėjo toks, su atvartais... panagės nevalytos, bet, žinai,... man atrodo, jog jis turi kažką tokio...“ Juk jis, kvailys, nežino, kad jau prapuolė įkliuvęs, o tu, tas su atvartais ir purvinomis letenomis, be žmonos ir meilužės (bent jau), o gal ir be draugo, jau nugalėjai! Juk tau – kokioje nors tolimoje ateityje – dar tik reikės pasirinkti: tapti ar netapti juo – mokytoju. Jam jau nebėra pasirinkimo (o gal ir nebuvo!); juk tu pas jį atėjai jau būdamas mokinys. Jis, kvailys, negalvoja apie tai, kad tavo klaidos taps jo klaidomis, tavo nesėkmės – jo kalte, tavo apsvaigimas – jo pagiriomis. Jis vis dar mano, kad šis „savęs tęstinumo per mokinį“ žaidimas yra linksmo ir šventiško plano dalis, kad bus gėlių ir konjako su atviruku („Brangiajam... nuo... visada...!“). Cha, cha! Dabar tavo panagės švarios, ir į tavo kostiumą jau seniai niekas nekreipia dėmesio. Ir tu dovanoji jam gėlių ir konjako ir visko visko. Ir esi vargiai jam ištikimas, ir lengvai jį išduodi. Tu keiki jį dėl naujos savo kankynės ir naujų savo klaidų

gėdos. Ir pats nepastebi, jog toks, koks esi *dabar*, niekuomet nebūtum tapęs jo mokiniu. Ir paklausi savęs jo balsu: „Ko jis konkrečiai mane išmokė? Argi ne to, *kuo* aš virtau?“

Bet geriau paklausk savęs – ar esmė to, ką mes vadiname „mokinyste“, nėra tam tikra „metafizinė forma“? Forma, kurios laikymasis bus tavo (ir jo!) pergalės užstatas? Ir jei į šį klausimą atsakysi „taip“, tu savaime atsiduosi gyvenimui, sunkiam ir lengvam, ir tau bus lengva pasirinkti – tapti juo ar ne. Tačiau tu neužduosi sau tokio klausimo, nes per daug bijai pralaimėti. Todėl šiuo, kaip ir meilės, atveju tu teiki pirmenybę džiaugsmo neteikiančioms, bet užtikrintoms lygiosioms. Tai pavojingas žaidimas, nes laimėjimo galimybė neapibrėžta.

Bet visa tai dar tik pradžia, kuri atrodo akivaizdi, jei žiūrėsi į ją tik iš pabaigos. Taip dabar į ją ir žiūriu, su tavimi kalbėdamas; aš – jau seniai savo kelią pasirinkęs nuplikęs mokytojas. Mane ir save kankinantys mano mokiniai kol kas taip toli nuo endšpilio, kaip aš pats buvau toli trečiaisiais savo „pirmosios mokinystės“ pas Lungą ir Knorą[62] metais Maskvoje 1948-aisiais.“

Man už nugaros prie gretimo stalo sėdėjęs mano kolega Saimonas staiga atsigręžė ir pasakė: „Tikras mokytojas skiriasi nuo kitų mokytojų – taip kaip ir nuo visos kitos žmonijos – pirmiausia tuo, kad visa, ką daro ir kalba, jis daro ir kalba absoliučiai.“ „O ar jis mąsto irgi absoliučiai?“ –

62. Lungas ir Knoras – tai mano santrumpos. Tikrosios jų pavardės – Aleksandras Markovičius Polungianas ir Jurijus Valentinovičius Knozorovas (vėliau tapęs akademiku ir visame pasaulyje žinomu mokslininku). Tuo, „mano su jais“, metu jie buvo Maskvos universiteto istorijos fakulteto 3 ir 4 kursų (atitinkamai) studentai, o aš – vidurinės mokyklos 9 klasės mokinys. „Mokinystė“ dažniausiai vykdavo pirmojo iš jų virtuvėje 1945–1946 metais.

pasiteiravo Nika. „Ką mokytojas mąsto – nesvarbu, – atsakė Saimonas, – svarbiausia, ką mąsto mokinys, bet ir tai, kaip ką tik pasakė Saša, tėra forma. Mokytojo uždavinys – kad mokinys suprastų savyje bent jau tai." „Nieko sau „bent jau", – mąsliai ištarė Nika, – juk jeigu mokinys *tai* suprato, jis jau mokytojas." „Kad būtum mokytojas, vien šito nepakanka, – paprieštaravo Saimonas. – Jis vienas žino pralaimėjimo neišvengiamybę, jei laimėjimas – tiesa." „Na, taip, rodos, suprantu, – pasakė Nika, – jis negali mokiniui pasakyti tiesos, net jei pats ją žino. Bet jis gali savo žodžių ir veiksmų absoliutumu privesti mokinį prie tiesos, net jeigu pats jos nežino." „Taip, – sutiko Saimonas, – bet tai, ką Saša vadina „metafizine forma", aš vadinu *komunikacija*. Mokinys, nesilaikantis jos taisyklių, priekaištauja mokytojui dėl apgavystės, nes pats dar nesuprato, jog tiesa ne perduodama, o gimsta komunikacijos *viduje*. Komunikacija – tai vieta, kurioje glūdi tiesos potencialas."

„Pirmasis mokytojas, – vėl į pokalbį įsiterpiau aš, – beveik niekuomet nebūna tikras. Tokia išvada peršasi remiantis Saimono apibrėžimu. Jis pats ne visai suvokia, jog forma būtina (bent jau pradžioje), nors ir nori jos laikytis. O kai suvokia, jau būna per vėlu. Mokinys dažniausiai tiesiog nesugeba nei suvokti, nei laikytis tos formos. Be to, aišku, jie abu supranta, kad gyvenimas tuo nesibaigia. Tuomet ir prasideda Antrojo mokytojo laikas. Antrojo aš sąmoningai ieškau ir esu pasirengęs laikytis bet kokios jo pasiūlytos formos. Jį radęs, aš nepaliaudamas ir nenuilsdamas lyginsiu jį su pirmuoju mokytoju – žinoma, visada pirmojo nenaudai. Ir tai, ką man pasakys Antrasis, aš sviesiu į veidą Pirmajam – kaip kartų priekaištą dėl jo atsainumo mano nebrandos atžvilgiu, žinoma, pamiršęs, jog dvasinis formavimas

nebuvo viena iš pirmosios mokinystės „sąlygų“. Antrajam aš priskirsiu visus tikro mokytojo ir žmogaus bruožus (net jeigu jis ir be to priskyrimo juos turi!), visad remsiuosi juo nebijodamas paneigimų.

Taip, nešdamasis jį savo širdyje, aš išgyvensiu subrendusios aistros, paieškų ir nusivylimų metus.

„O kaipgi Trečiasis? – linksmai nusišypsojęs paklausė Nika. „Beje, jis iš tikrųjų *tau* pasirodė, išniręs tiesiai iš niekur, arba iš Nantaketo (Masačusetso valstija) – o tai, beje, viena ir tas pat. Ką gi jis? Ir kaip tu su juo? Tačiau pastebėk, Trečiasis – visai kitas reikalas. Jis atsiranda be būtinybės ir ryšio. Jis, atvirai kalbant, yra prabanga, kurią pažinęs imi suprasti *būtinų dalykų*, kuriuos anksčiau laikei absoliučiais, *santykinumą*. Jis tavęs nepasirenka ir nepriima; jūs sutampate. Todėl, bendraudamas su juo, tu būsi neatsargus ir neatkaklus, o jis – atviras ir kategoriškas. Jūsų santykiai neturi pasekmių ir neduoda rezultatų, nes prasmė – patys santykiai, o ne tai, kas iš jų kyla ar kur jie veda. Aš pirmąsyk susitikau su *juo* prieš dvejus metus, toje pačioje įlankos pakrantės tolumoje esančioje kavinėje, kurioje 1980 metais pirmą kartą pamačiau Lezli, jo mylimiausio mokinio seserį. Tu juk žinai tą jų itin keistą šeimyninį bruožą – pašnekovo kalbą palydėti gestais! Jų gestai neišreiškia reakcijos į pašnekovą; tik kinetiškai iliustruoja jo žodžius. Pamenu, vos spėjau ištarti: „Labas rytas, mis Preston. Kaip gyvena jūsų brolis Kvintas?“ – ir nustebau pamatęs, jog kiekvieną mano žodį ji iškart dubliuoja rankų judesiais ir veido raumenėliais. Ar tai buvo žavus paikiojimas? Nežinau, ar pavyks Kvintui taip pat įtaigiais gestais iliustruoti Trečiojo *mintis*, bet negaliu įsivaizduoti, kad jis šito nebandė.“ Saimonas įniko į „Financial Times“ skaitymą, ir aš nuspren-

džiau, jei jau taip greit viskas klostosi, užduoti Nikai *asmenišką* klausimą (pirmąsyk gyvenime): „Bet juk ne už tai tu ją pamilai? O galbūt tu jautei miglotą norą jos dėka prieiti prie Trečiojo? Nors aš nematau čia prasmės, nes jis ir taip visiškai prieinamas." „Nežinau, – liūdnai pasakė Nika, – ir apskritai šiandien aš per daug atsakinėju, užuot klausinėjęs. Na, gerai, tada – iš eilės. Pirma – Lezli. Aišku, aš ją pamilau ne dėl to – kvailas klausimas! Ir ji mane myli – tiek, aišku, kiek jai tai leidžia jos, medicinos sesers ir – namie – Kvinto sesers, pareigos. Bet juk tu pats žinai, kad tavo Trečiasis niekada nebuvo (ir nebus) jos mokytojas. Šito tiesiog nerodo padalytos kortos, *not on the cards*, kaip sako mūsų su tavimi „naujieji" tėvynainiai. Dabar – apie Trečiojo prieinamumą. Sakydamas, jog jis „visiškai prieinamas", tu žaidi žodžiais. Taip, žinoma, prieinamas, bet tik tuomet, kai *yra prieiga*. O jeigu jos nėra? Tuomet jis patraukys pečiais ir pasakys: „Na, mano brangusis (*my dear fellow*), tai – jūsų reikalas. Beje, tiesų aš nedalinu: man jų nepakanka net asmeniniam naudojimuisi." Ir, o Dieve, kaip tai siutina Lezli. Ji turi nuolatinę prieigą prie jo, bet nori tiesos, o ne prieigos!" „Kartais, kai aš jo klausausi, – pasakiau aš, – man atrodo, kad tu jį suprastum šimtąkart greičiau ir geriau nei aš. Kai kada aš net pagalvoju, jog tu jau perėjai jo „pradinę užuominų mokyklą", o „vidurinės" jis ir pats dar nebaigė. Deja, tu negali būti mano mokytojas dėl tos pačios priežasties, dėl kurios Lezli negali būti jo mokinė: mes jau *sutapome kitaip*."

Po labai ilgos pauzės Nika pasakė: „Kas žino – galbūt tavo Trečiasis veltui stengiasi? Tai, kad mes jau praaugome tiesas, yra negincytina. Bet neginčytina ir tai, kad mes dar nepriaugome iki užuominų – mes ir toliau jas siejame su savimi! O metafizinės užuominos esmė ta, kad, ją gavęs, jau

susieji ją su savimi, bet – kitą akimirką atmetęs jos asmenišką prasmę, – suvoki ją kaip *absoliučiai beasmenę*. Argi ne juokinga, kad Dekarto teiginys – jog kiekvienas gali mąstyti ir pažinti, ir todėl galima nustatyti bendras (bent jau visiems priimtinas) pažinimo taisykles, nors ir buvo tipiška septynioliktojo amžiaus tiesa, *nereikalauja paneigimo* ir dvidešimtajame. Tačiau dvidešimtasis amžius atsinešė nuovoką (galbūt tiksliau – privertė mus pradėti suvokti), jog „gali" nereiškia „nori". Bet kokia epistemologija, bet kokia pažinimo metodologija, kaip ji apibrėžiama, nepritaikoma pažinimo intencijai. Taip, žinoma, vakarykštės pažinimo taisyklės gali šiandien ir pasenti. Bet ir pasenusios jos toliau figūruoja kaip argumentai. Tačiau noras ar nenoras žinoti nepaklūsta vakarykščio argumento jėgai: jam reikia kitos jėgos ir dargi kitokio, ypatingo, *savęs žinojimo* pobūdžio, kuris dažnai nebetinka kitą dieną ir ypač kitu laikotarpiu. Taip sakant, nei jėga, nei pobūdis neišlieka! Georgijus Ivanovičius mėgo kartoti: „Laiko žinovai išmano savo laiką, todėl nepriklauso nuo laiko, kaip bendros kategorijos." O kai matome, jog tai, kas anksčiau buvo veiksminga, dabar „staiga" nustojo veikti (*something went wrong* – kaip sako mūsų naujieji tėvynainiai), tavo Trečiasis taria: „Tai nustojo *norėti* veikti." Tačiau gebantys žinoti negali būti verčiami žinoti, jei *nenori* žinoti, o juo labiau – verčiami *norėti* žinoti. Todėl mūsų laiko žinovai ėmėsi *užuominos*, kaip būdo gebantįjį ir norintįjį žinoti privesti prie žinojimo. Tačiau užuomina labai pavojinga idiotui, nes jis stengsis joje įžvelgti patvirtinimą, teiginį, taisyklę arba – baisiausia – veiklos vadovą. Tuo tarpu realus užuominos tikslas – pakeisti tavo žinojimo intencijos kryptį. Ir, aišku, idiotas niekuomet nesugebės įžvelgti užuominos ten, kur iš esmės forma yra tiesioginė užuominos priešin-

gybė, tai yra – iki šiurkštumo atviriausiame posakyje arba pernelyg tiesiame, beveik paradoksaliame teiginyje. Tuo galbūt galima paaiškinti nesėkmes ir žlugimą tų rytietiškų religinių mokymų, tokių kaip sufizmas, sogčenas[63] ar dzen-budizmas, kuriuose užuomina vaidina svarbų vaidmenį. Kad suprastum užuominą, nepakanka būti kontempliuotoju – reikia mokėti būti ir *lanksčiam*. Gal todėl Džoana buvo Paryžiuje mūsų „užuominų čempionė“. „O ją tu irgi mylėjai?“ – neištvėręs paklausiau aš. – „Taip, – prisipažino Nika. – Bet jai taip pat neužteko tam laiko.“

„Žinai, – tęsiau aš užuominos temą, – juk yra užuominų, kurias labai sunku išgyventi arba neįmanoma su jomis susitaikyti?“ Nika pridegė man cigaretę, išgėrė atšalusios kavos likučius ir pasakė: „Taip, žinoma, tačiau tenka susitaikyti. Užuomina dar yra ir puiki atrankos *priemonė*. Atkreipk dėmesį – juk būtent šito ir nesugebėjo suprasti visi filosofai romantikai, įskaitant Hėgelį, Nyčę ir egzistencialistus. O gal ir sugebėjo, bet gėdijosi suprasti. Todėl jie negalėjo iš savo mąstymo išguiti asmenybės priešpriešinimo visuomenei arba individo – aplinkai. Ir tai nepriklausė nuo to, ar jie buvo ypatingi kolektyvistai, ar maksimalūs individualistai. Georgijus Ivanovičius, o po jo ir Džonas bandė – vienas užuomina, o kitas paaiškinimu – parodyti fenomenalų šios idėjos vulgarumą ir netinkamumą. Juk gebantieji ir norintieji žinoti nesudaro bendrijos. Tad nė vienas jų negali apie save kalbėti vienijamu – „mes“. Jis visuomet tik – „aš“, o kiti žinantieji jam visada – „jie“, o ne „mes“. Savęs sutapatinimas su kitu taip pat žudo žinojimo potenciją, kaip idiotiški bandymai *susitapatinti su savimi*. Visi šiuolaikiniai susitapati-

63. Turbūt autorius turi omeny dzogčeną – mokymą apie pirmapradį visų būtybių tobulumą. – *Vert. past.*

nimai (tautiniai, klasiniai, amžiaus, politiniai, seksualiniai, religiniai) yra būdų, kuriais „objektyvūs visų šalių idiotai" įsitvirtina savo idiotizmo sūkury, rinkinys. Todėl žinantysis visada objektyviam idiotui sako „tu", norėdamas jį atplėšti nuo *jo* susitapatinimo grupės (jei, žinoma, yra tokia galimybė). Bet, bijau, šiuo atveju užuominos nepakaks."

„Tačiau, – pasakiau aš, – užuominų, berods, irgi netrūko. Trečiasis vienąsyk pasakė, kad „jeigu *jums* (daugiskaita!) labiau patinka žūti, tegu tie, kurie žino, ir toliau žino." Aš, aišku, tada bandžiau jam paprieštarauti – ir kuo banaliausiai, – pasakęs, kad jiems irgi vargu ar tai bus įmanoma, jei neliks gyvi." „Nesąmonė, – susijuokė Nika, – štai Andrejus trisdešimt metų jus gąsdino „egzistencijos baigtimi", bet teisus vis dėlto pasirodė senelis. Tavo trečiasis mokytojas – o jis juk gudresnis už visus, gudresnis net už šiuolaikinį persų-islandų sufijų – vienąsyk pasakė Frederikui, kad *globalių katastrofų neišvengiamybė yra toji forma, kurią įgauna jūsų* (vėlgi!) *nenoras suprasti tiesioginių įspėjimų.*" Ir pridūrė: „Juk užuomina aš galiu kreiptis tik į *tave*! Bet visgi papasakok man apie jį ką nors asmeniška." „Nežinau, ką ir pasakoti, – atsakiau aš. – Tiesiog tada, 1974 metų vasarai dar nepasibaigus, jis pasirodė be mano kvietimo ir aiškių priežasčių, turėdamas vien savą priežastį. Iš pradžių jis pasakė (buvo kalbama apie dalykus, tuomet man gyvybiškai būtinus, ir, nors aš jo neprašiau nieko apie juos sakyti, tai buvo stipriai jaučiama potekstėje): „Jūsų situacija daug sudėtingesnė, nei dabar ją įsivaizduojate. Jūs manote, kad, išsprendus duonos ir būsto problemą, nebereikės spręsti kitų, svarbesnių – nors ir mažiau aktualių – problemų, ar taip?" Žinoma, aš atsakiau „taip". O jis tęsė: „Ne. Jūsų atveju tai neįmanoma. Bet manau, kad jums galėsiu dabar padėti."

Ach, Nika, pameni, kaip 1973 metų pabaigoje Maskvoje, Čeriomuškuose, vos ne iki juosmens grimzdamas į sniegą, aš kūriau tavo laišką man. Ir argi, tik daug vėliau, tai nesutapo su tuo, kas iš tikrųjų įvyko?

Londonas, 1976 – Jeruzalė, 1984 – Londonas, 1986.

Turinys

Пятигорский, Александр Моисеевич
Piatigorskij, Aleksandr Moisejevič
Pi-04 Vieno skersgatvio filosofija : [filosofinis romanas] / Aleksandr Piatigorskij ; iš rusų kalbos vertė Algirdas Kugevičius. – Vilnius : Sofoklis, 2016. – 160 p.

ISBN 978-609-444-182-0

Ši A. M. Piatigorskio knyga yra filosofinio traktato ir grožinės prozos sintezė. Pagrindinis šios istorijos veikėjas N. I. Ardatovskis – realus žmogus, kaip ir kiti personažai bei įvykiai. Jis yra filosofas iš prigimties, pasirinkęs verslininko kelią.

Pasakojime galima atsekti tris chronologinius ir topografinius sluoksnius: Maskvos skersgatvį ir pokalbius, vykusius pavojingos ketvirtojo dešimtmečio atmosferos fone, jau suaugusių veikėjų pašnekesius Lenino bibliotekos rūkomajame penktojo dešimtmečio pabaigoje ir, galiausiai, autoriaus ir N. I. Ardatovskio, netiesiogiai pažįstamų nuo vaikystės, pirmuosius susitikimus Londone aštuntojo dešimtmečio pabaigoje.

Pasakojimo veikėjai mano, kad tikrojo filosofavimo sritis yra sąmonė, o ne kasdienis gyvenimas (sritis anapus sąmonės), ir kiekvienas savaip sprendžia problemą „filosofuoti ar gyventi?“

UDK 821.161.1-31

Aleksandr Piatigorskij

Vieno skresgatvio filosofija

Iš rusų kalbos vertė *Algirdas Kugevičius*
Redagavo *Aldona Kruševičiūtė*
Projekto vadovė *Auksė Baurienė*

Tiražas 500 egz.

Leidykla „Sofoklis“
Klaipėdos g. 7A, LT-01117 Vilnius
info@sofoklis.lt

Spausdino spaustuvė
ScandBook
Gamyklos g. 23, LT-96155 Gargždai
www.scandbook.lt

Esame apgailėtini minties švaistymo čempionai.

Neįsitrauk, bet ir – jokiu būdu – nesislėpk!

Komunikacija – tai vieta, kurioje glūdi tiesos potencialas.

Užuomina dar yra ir puiki atrankos priemonė.

ALEKSANDR PIATIGORSKIJ

Aleksandras Moisejevičius Piatigorskis (1929, Maskva – 2009, Londonas) – įžymus filosofas, religijotyrininkas, filosofinių ir budologinių monografijų, daugelio filosofinių straipsnių autorius, rašytojas, kūręs romanus bei esė. Andrejaus Belyj (Андрей Белый) premijos laureatas už romaną „Prisiminsi keistą žmogų...“ Populiaraus romano „Vieno skersgatvio filosofija“ autorius, Londono universiteto profesorius. Baigęs Maskvos valstybinio universiteto filosofijos fakultetą Aleksandras Moisejevičius išvažiavo į Stalingradą, kur dirbo istorijos mokytoju, o vėliau, grįžęs į Maskvą, – moksliniu bendradarbiu Mokslų akademijos Orientalistikos institute, iš kurio buvo išvytas už viešą savo pažiūrų skelbimą ir subordinacijos pažeidimą. 1974 metais, „padedant“ KGB, emigravo į Didžiąją Britaniją.

LIUDMILA PIATIGORSKAJA

Perskaitykite šią knygą.

IGNAS STAŠKEVIČIUS

www.sofoklis.lt

9 786094 441820